

**Міністерство освіти і науки України  
Тернопільський державний економічний університет**

**На правах рукопису**

**Вовна Наталія Ігорівна**

**УДК 336.14:352**

**Доходи місцевих бюджетів:  
оптимізація формування та резерви зростання**

**Спеціальність 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит**

**Дисертація на здобуття наукового ступеня  
кандидата економічних наук**

**Науковий керівник:  
доктор економічних наук, професор,  
заслужений діяч науки і техніки України  
Юрій Сергій Ілліч**

**Тернопіль - 2006**

## ЗМІСТ

|   |     |
|---|-----|
| ВСТУП .....   | 3   |
| РОЗДІЛ I. Доходи місцевих бюджетів: теоретична концептуалізація та наукова інтерпретація .....  | 11  |
| 1.1. Парадигма теорії доходів місцевих бюджетів .....   | 11  |
| 1.2. Організаційно-правові засади та принципи формування доходів місцевих бюджетів .....  | 25  |
| 1.3. Комплексна оцінка доходів місцевих бюджетів .....  | 42  |
| Висновки до розділу I .....   | 61  |
| РОЗДІЛ II. Прагматика і проблематика формування доходів місцевих бюджетів .....   | 64  |
| 2.1. Динаміка та структура податкових надходжень місцевих бюджетів .....  | 64  |
| 2.2. Неподаткові надходження та доходи від операцій з капіталом: їх роль та значення у формуванні власної дохідної бази місцевих бюджетів ..... | 87  |
| 2.3. Міжбюджетні трансферти як універсальний засіб збалансування місцевих бюджетів .....  | 114 |
| Висновки до розділу II .....  | 131 |
| РОЗДІЛ III. Сучасні орієнтири зміцнення та оптимізації дохідної частини місцевих бюджетів .....   | 135 |
| 3.1. Резерви зростання доходів місцевих бюджетів в сучасних умовах .....  | 135 |
| 3.2. Економетрична модель аналізу доходів місцевих бюджетів .....   | 156 |
| Висновки до розділу III .....   | 177 |
| ВИСНОВКИ .....  | 180 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....  | 185 |
| ДОДАТКИ .....   | 203 |

## ВСТУП

**Актуальність теми.** Питання оптимізації формування доходів місцевих бюджетів та виявлення резервів їх зростання набувають особливої актуальності в умовах ринкових трансформацій українського суспільства. Діюча система акумулювання доходів бюджетів України характеризується низьким рівнем частки власних доходів місцевих бюджетів, що відображається нарощуванням обсягів міжбюджетних трансфертів. Реальні фінансові можливості місцевих органів влади значно обмежуються, що, у свою чергу, є гальмівним фактором демократичних перетворень у державі. У зв'язку з цим постає нагальна потреба у поглибленому дослідженні концептуальних засад доходів місцевих бюджетів та обґрунтуванні системи практичних рекомендацій щодо їх стабільності та зміцнення. Ґрунтовнішого наукового осмислення та практичного вирішення потребують питання власних доходів місцевих бюджетів з позицій організаційно-структурних аспектів з метою забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування вагомими джерелами фінансування.

У вітчизняній економічній науці дослідженню проблем місцевих бюджетів присвячені праці сучасних вчених-економістів Й.Бескида, О.Василика, А.Даниленка, В.Дем'янишина, О.Кириленко, В.Кравченка, І.Луїної, І.Лютого, В.Опаріна, К.Павлюк, О.Романенко, В.Федосова, С.Юрія та інших. Належне місце у розробці цих проблем займають роботи західних вчених А.Вагнера, Р.Гнейста, Л.Штейна. Серед досліджень російських вчених, які зробили вагомий внесок у розвиток теорії та практики місцевих бюджетів, відзначимо А.Бабича, Л.Дробозіну, Ю.Константинову, Л.Окуневу, Г.Поляка, Л.Павлову, В.Родіонову, Б.Сабанті, В.Сенчагова, Д.Черніка.

Більшість наукових праць названих економістів орієнтована на виявлення загальних тенденцій функціонування місцевих бюджетів, їх формування та використання коштів. Детальнішого дослідження потребують питання висвітлення сутності власних та закріплених доходів місцевих бюджетів за умов зміцнення інституту місцевого самоврядування. Водночас бракує наукових і практичних напрацювань щодо окреслення шляхів оптимізації формування власних доходів

місцевих бюджетів, які б відповідали сучасним вимогам і задовольняли потреби суспільства. Отже, важливість поставленої проблеми та її малодослідженість і визначили вибір теми дисертаційної роботи, зумовили її актуальність, теоретичну та практичну значимість.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертація є складовою частиною науково-дослідних робіт Тернопільського державного економічного університету, зокрема планової комплексної теми кафедри фінансів “Фінансова політика в стратегії соціально-економічного розвитку України” (номер державної реєстрації 0105U000861), в межах якої автором запропоновано розділ “Актуальні питання теорії і практики формування доходів місцевих бюджетів”.

**Мета і завдання дослідження.** Мета дисертаційної роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності доходів місцевих бюджетів, окресленні орієнтирів зміцнення та обґрунтуванні шляхів оптимізації формування фондів грошових коштів органів місцевого самоврядування, розробки практичних рекомендацій щодо резервів їх зростання.

Відповідно до поставленої мети у роботі передбачено вирішити такі теоретичні і практичні завдання:

- узагальнити теоретичні підходи до визначення соціально-економічної сутності доходів місцевих бюджетів;
- запропонувати систематизований перелік принципів формування доходів місцевих бюджетів;
- показати функціональне призначення власних та закріплених доходів місцевих бюджетів, відзначити їх спільні риси та відмінності;
- доповнити класифікаційні ознаки доходів місцевих бюджетів, виокремивши окремі групувальні елементи, що сприятиме розширенню інформаційної бази для здійснення аналізу;
- науково обґрунтувати й уточнити підходи щодо формулювання організаційних засад формування доходів місцевих бюджетів з метою забезпечення дієвості управлінських рішень у процесі наповнення фондів грошових коштів органів місцевого самоврядування;

- проаналізувати проблеми і процеси наповнення місцевих бюджетів, розглянути склад та структуру окремих видів надходжень, визначити фактори, що зумовили їх динаміку;
- окреслити основні орієнтири зміцнення дохідної частини місцевих бюджетів;
- розробити економетричну модель аналізу доходів місцевих бюджетів, що розкриватиме вплив розвитку економіки адміністративно-територіальної одиниці на формування відповідних місцевих бюджетів.

Таким чином, мета та завдання дослідження зумовили його логіку і послідовність розгляду окремих проблем.

*Об'єктом дисертаційного дослідження є доходи місцевих бюджетів України, чинна практика їх формування з урахуванням територіальних особливостей мобілізації окремих видів надходжень.*

*Предметом дисертаційного дослідження є економічні відносини, що виникають у процесі формування доходів місцевих бюджетів, а також закономірності, принципи, методи мобілізації і розподілу окремих видів державних доходів між бюджетами різних рівнів.*

*Теоретичною основою дисертації є праці класиків економічної науки, а також роботи сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, де висвітлюються питання функціонування складових бюджетної системи та формування доходів місцевих бюджетів. Інформаційною базою дослідження є законодавчо-нормативні акти України, статистичні дані, практичні матеріали Міністерства фінансів України та Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій у Тернопільській, Хмельницькій та Вінницькій областях. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить діалектичний метод наукового пізнання, системний та комплексний підходи до вивчення теоретико-організаційних аспектів формування доходів місцевих бюджетів, у межах якого в роботі використовувались методи концептуального аналізу та синтезу, методи наукової абстракції (при узагальненні теоретичних підходів до визначення соціально-економічної сутності доходів місцевих бюджетів, систематизації принципів їх формування та доповненні*

класифікаційних ознак); статистичні прийоми групування, динамічних порівнянь, метод графічного зображення (при оцінці основних джерел доходів місцевих бюджетів України, дослідженні їх динаміки та структури, виявленні основних факторів змін); метод узагальнення та формально-логічний метод, методи кореляційного аналізу, економіко-математичного моделювання (при формулюванні комплексу практичних заходів стосовно оптимізації формування власних доходів місцевих бюджетів та розробці економетричної моделі).

У процесі дослідження автором були одержані такі найбільш суттєві наукові результати, які розкривають його особистий внесок у розробку проблеми, що досліджується, та характеризують новизну роботи.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає у комплексному системному підході до дослідження проблем оптимізації формування доходів місцевих бюджетів з одночасним виявленням резервів їх зростання. Найвагоміші результати дослідження, що містять наукову новизну, полягають у тому, що:

*вперше:*

- запропонований науково обґрунтований систематизований перелік принципів формування доходів місцевих бюджетів як комплекс взаємоузгоджених та практичних заходів, що сприяє ефективному наповненню фондів грошових коштів органів місцевого самоврядування з метою досягнення відповідності власних та делегованих повноважень місцевої влади джерелам їх фінансування. Аргументовано, що принципи є саме тими вихідними підвалинами, на яких ґрунтується методика формування місцевих бюджетів, що і передбачає їх врахування при розробці методів наповнення дохідної частини;
- побудовано економетричну модель аналізу доходів місцевих бюджетів для оцінювання та системного дослідження взаємозв'язку і залежності обсягів дохідної частини місцевих бюджетів від впливу на них певних соціально-економічних чинників. Запропоновані показники, які можна визначати у розрізі окремих адміністративно-територіальних одиниць та в цілому у державі, є орієнтирами у бюджетній та податковій політиці, що сприятимуть введенню дієвих інструментів з попередження негативних наслідків у процесі формування місцевих бюджетів;

удосконалено:

- концептуальні підходи до в'яснення сутності власних та закріплених доходів місцевих бюджетів через відзначення їх функціонального призначення у частині забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування відповідними фінансовими ресурсами. Власними доходами запропоновано вважати грошові кошти, що повністю належать місцевим бюджетам та у твердо фіксованому розмірі зараховуються до них, не надходячи до бюджетів вищого рівня і не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів. На відміну від існуючих підходів до поняття закріплених доходів, пропонується розглядати їх як доходи, які, відповідно до чинного законодавства, належать до доходів державного бюджету і з метою збалансування місцевих бюджетів закріплюються повністю або частково за бюджетами нижчого рівня;
- класифікаційні ознаки доходів місцевих бюджетів, виходячи із основного їх призначення, що дає змогу ефективніше вирішувати практичні питання, пов'язані зі змістом дохідної бази органів місцевого самоврядування з метою забезпечення їхніх зобов'язань реальними та стабільними видами доходів. З такої позиції у поданій класифікації виділено групувальні елементи: за соціально-економічним змістом; за періодичністю надходжень; за методами залучення; за способом зарахування; у відповідності з кодом бюджетної класифікації; за формами утворення; залежно від повноти зарахування доходів до місцевих бюджетів; за змістом; за джерелами утворення;
- пропозиції щодо удосконалення діючої практики формування власних доходів місцевих бюджетів стосовно посилення впливу місцевих податків і зборів у процесі забезпечення органів місцевого самоврядування достатніми фінансовими ресурсами та стабільними джерелами наповнення бюджетів, що сприятиме повноцінному фінансуванню та реалізації місцевих проектів і програм соціально-економічного розвитку. У даному контексті обґрунтовано роль та значення податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, плати за землю у якості місцевих податків і зборів;

набуло подальшого розвитку:

- розробка комплексу практичних рекомендацій щодо нарощування доходів місцевих бюджетів, які у контексті зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування зводяться до введення нових податків з наступним розширенням переліку місцевих податків і зборів за рахунок податку на благоустрій міста та екологічного податку, а у частині податку з реклами, ринкового збору та збору за паркування автотранспорту - удосконалення механізму визначення об'єкту оподаткування, ставки, бази оподаткування, що, у свою чергу, відобразатиметься повнотою реалізації фінансових інтересів органів місцевого самоврядування;
- узагальнення теоретичних основ стосовно доцільності включення до складу доходів місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва. Аргументовано необхідність встановлення порядку сплати єдиного податку на підприємницьку діяльність з фізичних осіб залежно від обсягів реалізації товарів, робіт, послуг. Це буде одним із вагомих та довгострокових факторів покращення якості виконання повноважень органів місцевої влади, підвищення ефективності бюджетних видатків;
- обґрунтування пропозицій з приводу визначення територіальної надбавки у розмірі 2% до загальнодержавного податку з доходів фізичних осіб та положення стосовно його надходження до бюджету того рівня місцевої влади, який її встановив. Розраховано, що це збільшуватиме обсяги власних доходів місцевих бюджетів відповідних видів, позитивно впливатиме на розвиток економіки адміністративно-територіальної одиниці, сприятиме удосконаленню трансфертної політики, зниженню рівня дотаційності місцевих бюджетів.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає у тому, що сформульовані у дисертації висновки та пропозиції, крім наукового, мають також практичне значення і можуть бути використані фінансовими органами та органами місцевого самоврядування для удосконалення здійснюваної ними бюджетної політики у процесі формування доходів місцевих бюджетів; при розробці змін та доповнень до бюджетного, податкового законодавства України; у навчальному процесі; а також для подальшого здійснення науково-дослідних робіт у даній галузі.



Практичні результати дисертаційної роботи застосовуються у діяльності Головного фінансового управління Тернопільської обласної державної адміністрації (довідка № 830 від 20.10.2005р.) та Головного фінансового управління Хмельницької обласної державної адміністрації (довідка № 784 від 21.10.2005р.).

Результати дисертаційного дослідження впроваджені у навчальний процес на кафедрі фінансів та застосовуються при викладанні курсів “Бюджетна система”, “Державні фінанси”, “Системи забезпечення та технології бюджетної системи”, “Державні фінанси та управління ними” (довідка ТДЕУ № 126-24/1493 від 20.10.2005 р.), на кафедрі податків і фіскальної політики - при викладанні курсів “Адміністрування податків”, “Податковий менеджмент” (довідка ТДЕУ № 124-33/1554 від 24.10.2005р.).

**Особистий внесок здобувача.** Дисертація є одноосібно виконаною науковою працею, де поглиблено теоретичну концептуалізацію доходів місцевих бюджетів, проаналізовано їх прагматику та проблематику, що дало можливість комплексно підійти до вирішення питань оптимізації формування доходів місцевих бюджетів, виявлення резервів їх зростання. Наукові дослідження, розробки, висновки та пропозиції, які виносяться на захист, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи.

**Апробація результатів дисертації.** Основні науково-практичні результати дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на тематичних і наукових семінарах кафедри фінансів Тернопільського державного економічного університету та наукових конференціях: II-ій Всеукраїнській науково-практичній конференції “Фінансово-кредитна система України: проблеми та шляхи вирішення” (22 березня 2004р., м. Дніпропетровськ); Другій міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених “Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації” (24-25 лютого 2005р., м. Тернопіль); IV-ій Міжнародній науково-практичній конференції “Динамика научных исследований-2005” (20-30 червня 2005р., м. Дніпропетровськ).

**Наукові публікації.** Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в 8 наукових працях загальним обсягом 5,2 друкованих аркуша, у тому числі 1 - у співавторстві (особисто автору належить 5,0 д.а.), серед них - 5 праць у фахових виданнях (4,7 д.а.) та 3 публікації за матеріалами науково-практичних конференцій (0,5 д.а.).

**Обсяг і структура роботи.** Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаних джерел (225 позицій), додатків (76) та містить 37 таблиць і 25 рисунків. Основний текст дисертаційного дослідження викладено на 185 сторінках.

## **РОЗДІЛ I. Доходи місцевих бюджетів: теоретична концептуалізація та наукова інтерпретація**

### **1.1. Парадигма теорії доходів місцевих бюджетів**

В умовах демократизації суспільних відносин доходи місцевих бюджетів відіграють визначальну роль у забезпеченні повноти та ефективності виконання функцій та завдань органами місцевого самоврядування. Значна увага акцентується на посиленні їх впливу на економіку та соціальну сферу як фінансових інструментів перерозподілу ВВП та економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Доцільність вирішення цих питань набуває більшої актуальності із зростанням рівня фінансової незалежності органів місцевої влади у частині мобілізації власних доходів місцевих бюджетів усіх рівнів.

Досліджуючи ці проблеми вважаємо необхідним розглянути та глибше дослідити зміст понять “бюджет”, “державний бюджет”, “місцеві бюджети” та закономірності їх функціонування, які дали б нам можливість теоретично обґрунтувати економічну природу доходів місцевих бюджетів, сформулювати практичні рекомендації щодо оптимізації їх формування та виявлення резервів зростання.

В економічній літературі питанням висвітлення сутності поняття “бюджет” приділена значна увага. Вчені-економісти різних країн світу, досліджуючи бюджетні проблеми у своїх наукових працях, намагаються сформулювати власне визначення бюджету. Проте, до єдиного висновку щодо розуміння змісту цієї економічної категорії дійти не вдалося. Відповідно, складність дослідження полягає в тому, щоб виразити сутність бюджету у такому визначенні, яке включає усі специфічні ознаки, характерні бюджету як економічній категорії.

У літературних джерелах на початку ХХ ст. бюджет визнається як акт, закон, правова норма, план. Так, зарубіжні економісти Л.Штейн і Р.Штурм визначають державний бюджет як законодавчий акт, у якому знаходять своє відображення доходи та видатки держави [213; 214]. При цьому Р.Штурм визначає два

найосновніших на його думку принципи бюджету: універсальність і точність. Аналогічне тлумачення державного бюджету подане на початку ХХ ст. в Енциклопедичному словнику за редакцією І.Е.Андрієвського [1].

Таке розуміння поняття державного бюджету як нормативного акту підлягало критиці багатьох вчених та спеціалістів у бюджетній сфері. Так, Г.І.Тіктін наголошував, що "...бюджет як господарський акт може набувати зовнішньої форми закону, поєднуватись із законом, з періодичним фінансовим законом, але за жодних умов не може стати законом" [193].

Відповідно до трактування, поданого С.Арсоном, державний бюджет – це "...план державних прибутків і видатків, складений таким чином, що обидві його частини балансуються..." [2, с. 6]. Ототожнення бюджету із господарським планом зустрічається також у М.І.Мітіліно [130, с. 279].

Вагомий внесок у дослідження бюджетних питань зробив професор І.Х.Озеров [148]. У поданому ним визначенні державного бюджету автор зауважує планову природу бюджету та звертає увагу на термін його дії. Таку ж позицію підтримували і у 50-тих роках радянські вчені К.Н.Плотніков та Н.Н.Ровінський [171, с. 9; 157, с. 4]. Н.Капітановський визначає державний бюджет "як єдиний розпис розходів і доходів як звичайних, так і надзвичайних, затверджуваних єдиним законодавчим актом СРСР" [87, с.3]. Проте І.Х.Озеров прийшов до висновку, що поняття "бюджет" не слід зводити тільки до визначення його як розпису.

У фінансовій науці на початку ХХ ст. існують також визначення бюджету, що відображають його багатофункціональність. Так, Д.Боголепов розглядає сутність бюджету з таких позицій: по-перше, "...як сукупність доходів і витрат протягом певного періоду, по-друге, як визначений у цифрах план ведення державного господарства, і закон, згідно з яким стягуються доходи і здійснюються витрати" [7, с. 53]. Аналогічну думку висловлює Ф.А.Меньков [133, с. 138-139].

У наукових працях радянських вчених стрижневою основою визначення державного бюджету виступає домінант відносин: економічних, грошових, фінансових, розподільчих, перерозподільних. Так, В.М.Родіонова та Г.В.Базарова під державним бюджетом розуміють економічну категорію, яка виражає систему

грошових, економічних (вартісних) відносин, що виникають між державою та іншими учасниками суспільного виробництва [172, с. 16; 4.]. Проте, такий підхід до розуміння змісту бюджету не розкриває повністю його економічної сутності, зокрема у частині їх наповнення. Уже значною відмінністю у визначенні бюджету держави як централізованого грошового фонду, висловленому Б.Г.Болдирєвим, є те, що вчений, окреслюючи напрями здійснення видатків, зазначає також і джерела формування доходів [8].

У вузькому трактуванні, що характеризує двоїсту природу бюджету, тобто, як основний фінансовий план та як центральну ланку фінансової системи, подано державний бюджет у фінансово-кредитному словнику В.Ф.Гарбузова [32, с. 309]. Досить абстрактним є розуміння суті бюджету, запропоноване А. Бачуріним: "...як основна економічна форма планового формування загальнодержавного централізованого фонду грошових ресурсів, що використовується на розширене відтворення, задоволення матеріальних та культурних потреб населення та укріплення могутності соціалістичної держави" [6].

Зазначимо, що в економічній літературі радянської доби державний бюджет трактувався, виходячи із класових позицій, тобто поняття бюджет були характерні риси соціалістичної економіки, зокрема, у частині напрямів використання коштів, оскільки з'ясування джерел формування доходів зустрічалось досить рідко. Таке визначення державного бюджету в умовах соціалізму у фінансовій науці стало класичним.

Виходячи з вищевикладеного, підкреслимо, що в економічній літературі в умовах соціалізму державний бюджет розглядається як фінансовий план держави, як система або сукупність відносин, централізований грошовий фонд, як центральна ланка фінансової системи. При цьому радянська фінансова думка акцентувала увагу лише на дослідженні теоретичних аспектів сутності державного бюджету, а не бюджету загалом, та на виділенні напрямів фінансування. Такий підхід до з'ясування поняття економічної категорії "бюджет" в соціалістичній економіці пояснюється тим, що до державного бюджету входили усі інші види бюджетів, які не були самостійними.

В умовах переходу до ринкової економіки змінюється та посилюється роль і призначення бюджету у суспільному відтворенні. Розширюються напрямки витрачання бюджетних коштів, використовуються різні методи формування дохідних джерел, та, незважаючи на це, сутність поняття бюджету як державного, так і місцевих бюджетів, залишається незмінною. Об'єктивність існування бюджетів усіх рівнів зумовлюється необхідністю перерозподілу ВВП між галузями економіки та адміністративно-територіальними одиницями держави внаслідок нерівномірностей їх розвитку. Одні вчені-економісти визначають бюджет як економічну категорію, інші - розглядають сутність даного поняття з різних позицій: за матеріальним змістом, за формою, за організаційною структурою.

Так, В.М.Федосов зазначає, що державний бюджет виражає фінансові відносини, пов'язані з ціноутворенням та використанням фонду грошових ресурсів держави [203, с. 158]. Трактуючи державного бюджету у Б.М.Сабанті вказує на імперативний характер грошових відносин, що є однією із основних рис функціонування соціалістичного суспільства [173]. Розглядаючи бюджет як економічну категорію, А.О.Спіфанов, І.В.Сало, та І.І.Д'яконова акцентують увагу на функції контролю [50].

На протипагу названим вище формулюванням щодо розуміння економічної сутності бюджету В.М.Опарін розглядає дане поняття дещо ширше, з таких трьох позицій: як економічну категорію, як правову категорію та за матеріальним змістом [142, с. 83-85]. Як форму формування та використання грошових ресурсів для забезпечення функцій органів державної влади розуміють бюджет А.М.Ковалева та Ю.І.Фединський [98, с. 30-42; 207, с. 6].

Більш поглибленим і конкретизованим є визначення економічної категорії бюджету, запропоноване у монографії "Антологія бюджетного механізму" за редакцією професора С.І.Юрія. Вчений наголошує, що "...економічний зміст бюджету не може бути визначений однозначно, його суть проявляється, в першу чергу, в процесах, що формують, використовують кошти централізованого загальнодержавного фонду фінансових ресурсів. Специфіка бюджету як економічної категорії полягає у тому, що він безпосередньо обумовлений рухом вартості і

використовується для створення централізованого фонду фінансових ресурсів”. Таким чином, державний бюджет запропоновано трактувати за формою; за матеріальним змістом; за організаційною структурою; за характером [218, с. 9-28].

У поданому офіційному тлумаченні бюджету в Україні у Бюджетному Кодексі України враховано плановий характер сутності бюджету, проте не розкрито його зміст як економічної категорії [14].

Враховуючи теоретичні узагальнення та висновки, напрацьовані як вітчизняною, так і зарубіжною класичною економічною наукою, результати наукових досліджень українських вчених–фінансистів, ми вважаємо, що під державним бюджетом доцільно розуміти сукупність грошових відносин, пов’язаних із розподілом і перерозподілом ВВП з метою формування і використання централізованого фонду грошових коштів держави на вирішення завдань, пов’язаних з виконанням державою своїх функцій. Таким чином, характер бюджету, його роль та значення у соціально-економічних процесах суспільства характеризується складом та структурою видатків.

Практична реалізація загальнодержавних функцій при допомозі видаткової частини бюджету може бути забезпечена за умови розробки та створення умов для належного функціонування механізму наповнення дохідної бази. Цей механізм мав би характеризуватися стабільністю, гнучкістю, рівнонавантаженістю, соціальною справедливістю та сприяти задоволенню як потреб держави у цілому, так і усіх регіонів, територіальних громад, фізичних та юридичних осіб.

Державний та місцеві бюджети складають єдину бюджетну систему України, яка базується на наукових принципах. Функціонування бюджетної системи спрямоване, з одного боку, на вирішення завдань соціально-економічного розвитку суспільства, а з другого боку - на демократизацію суспільного життя, розширення функцій, повноважень, прав органів місцевого самоврядування, особливо на його базовому рівні. Сучасний етап розвитку бюджетних відносин характеризується становленням демократичних засад, що відповідає вимогам конституційної та адміністративно-територіальної реформ.

В умовах економічного зростання та зміцнення фінансового стану держави, незалежності органів місцевого самоврядування у здійсненні покладених на них функцій та виконанні власних та делегованих повноважень, особливе місце належить місцевим бюджетам як фінансовій базі їх функціонування, зростає їх значення у проведенні регіональної економічної політики та розв'язанні соціальних питань. Вирішення вказаних проблем потребує переосмислення природи доходів місцевих бюджетів, зокрема, теоретичного обґрунтування їхньої сутності із врахуванням основного призначення.

Зазначимо, що у фінансовій теорії немає єдиного загальноприйнятого визначення сутності місцевих бюджетів. З огляду на сукупність наявних теоретичних висновків, що стосуються державного бюджету, місцеві бюджети трактуються як план місцевого господарства; спосіб; форма; фонди грошових, фінансових ресурсів; сукупність відносин: економічних, грошових; реальні ресурси. Так, М.А.Смірнов місцеві бюджети розглядає як сукупність завдань, доручених місцевим органам влади, та сукупність ресурсів, які є у їхньому розпорядженні для виконання поставлених перед ними завдань, акцентуючи увагу на основному призначенні дохідної частини [182, с. 6].

У визначенні місцевих бюджетів Н.М.Озерова, А.Н.Оптівцева та Ф.Е.Орлова, на відміну від досить загального трактування сутності місцевих бюджетів М.А.Смірновим, відмічено соціальне призначення місцевих бюджетів та зазначено, що фінансування місцевих потреб проводиться за рахунок дохідних джерел [146, с. 7]. Аналогічну точку зору висловлює Р.А.Кудряшов, уточнюючи вищезазначене трактування місцевих бюджетів у частині їх призначення [183, с. 28]. Недостатньо обґрунтованим, на нашу думку, з позиції формування дохідних частин місцевих бюджетів пропонує розглядати місцевий бюджет С.Арсон, відзначаючи пріоритети у витрачання коштів місцевих бюджетів [2, с. 36].

Як сукупність економічних відносин, що сприяють територіальному перерозподілу національного доходу держави та забезпечують формування фінансової бази місцевих рад, трактують місцеві бюджети Д.Д.Бутиков, І.М.Ходорович та Г.Б.Поляк. Вчені-економісти акцентують увагу на соціальному



призначенні місцевих бюджетів, не конкретизуючи особливо джерела формування фінансової бази органів місцевої влади [13; 155, с. 27; 208]. Проте, не всі вчені погоджуються з такими підходами. Так, наприклад, Н.А.Ширкевич погоджується не повністю, стверджуючи, що "...у місцевих бюджетах органічно поєднано дві категорії, з одного боку, місцеві бюджети - це основні фінансові плани місцевих рад, з іншого – вони є реальною економічною категорією, яка сприяє розвитку виробничої сфери та фінансування невиробничої сфери на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць" [212, с. 23]. Згідно з нашими переконаннями, описаний підхід до визначення сутності місцевих бюджетів також не розкриває повністю їх зміст у розрізі видів надходжень.

Розвиток теорії місцевих бюджетів в умовах сучасності на території нашої держави тісно пов'язаний з визнанням місцевого самоврядування та розширенням меж їх фінансової діяльності. Характерною ознакою побудови бюджетної системи є самостійність бюджетів усіх рівнів. В умовах розвитку конституційних зобов'язань органів місцевої влади місцеві бюджети стають ваговою ланкою бюджетної системи, зростає їх вплив на соціально-економічні процеси та якість надання державних послуг. Відповідно, особливої актуальності набуває проблематика наповнення місцевих бюджетів, що потребує детального дослідження та наукового осмислення. Так, на думку В.І.Кравченка сутність місцевих бюджетів доцільно розглядати з таких позицій: як правовий акт; як план (кошторис) доходів і видатків відповідного місцевого органу влади чи самоврядування; як економічну категорію [106, с. 118-119]. К.В.Павлюк визначає місцеві бюджети лише у двох аспектах: як організаційну форму мобілізації доходів та здійснення витрат місцевими органами самоврядування; як фінансову категорію, основу якої становить система фінансових відносин [153, с. 145]. О.Д.Василик вважав, що економічна сутність місцевих бюджетів виявляється у формуванні грошових фондів. Вчений деталізував напрямки використання бюджетних коштів в сучасних умовах розвитку суспільства [19, с. 100].

Узагальнюючи різноманітні підходи щодо з'ясування природи як державного, так і місцевих бюджетів, варто зазначити наступне. Вважаємо, що найбільш

повними та всеохоплюючими є підходи до визначення місцевих бюджетів, запропоновані професором О.П.Кириленко [96], при яких визначена форма прояву та матеріальна основа місцевих бюджетів, врахована їх роль в умовах ринкової трансформації національної економіки.

На наш погляд, визначення місцевих бюджетів повинно враховувати основне їх призначення - як фінансової бази функціонування органів місцевого самоврядування. Таким чином пропонуємо розглядати місцеві бюджети як фонди грошових коштів органів місцевого самоврядування, що формуються у результаті надходжень податкових, неподаткових та інших видів доходів у процесі перерозподілу ВВП і забезпечують фінансування власних та делегованих функцій та повноважень місцевої влади.

З огляду на проведені наукове дослідження окремих підходів до сутності державного та місцевих бюджетів, можемо детальніше підійти до висвітлення сутності доходів місцевих бюджетів, їх призначення в умовах демократичних відносин як основного джерела формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, що забезпечуватиме потенційні можливості розвитку адміністративно-територіальних одиниць держави в цілому, розширюватиме перелік функцій та завдань органів місцевої влади, підвищуватиме рівень демократичних прав і свобод громадян.

Умови ринкових трансформацій українського суспільства вимагають нових підходів до розуміння економічної природи доходів місцевих бюджетів, з'ясування їх ролі в економіці держави, спонукають до пошуку дієвих механізмів формування окремих видів надходжень та ефективних напрямків витрачання бюджетних коштів. Зважаючи на те, що доходи місцевих бюджетів займають вагомим місце у фінансових ресурсах органів місцевого самоврядування, особливого значення набувають проблеми удосконалення механізму мобілізації та зростання обсягів їхніх власних надходжень. Таким чином, вирішення практичних питань, пов'язаних із зміцненням власної дохідної бази органів місцевої влади, оптимізацією її складу та структури потребують досить глибокого теоретичного осмислення суті та призначення доходів місцевих бюджетів.

Вважаємо доцільним досліджувати доходи місцевих бюджетів, базуючись на теоретичних висновках та узагальненнях світової і вітчизняної науки щодо доходів державного бюджету. Тобто, зважаючи на принцип єдності бюджетної системи як у теоретичному, так і в практичному аспектах, доходи державного бюджету і доходи місцевих бюджетів мають багато спільного.

Розробка теоретичних положень щодо доходів місцевих бюджетів є одним із важливих завдань фінансової науки. Доопрацювання потребують концептуальні засади функціонування місцевих бюджетів стосовно теоретичного осмислення сутності та призначення їхніх надходжень в умовах ринку, оскільки кожний період розвитку суспільства знайшов своє безпосереднє втілення у висвітленні та розумінні поняття – доходи місцевих бюджетів. Поряд з цим, наукове дослідження проблем, пов'язаних із доходами місцевих бюджетів, необхідно базувати також на вченні про місцеве самоврядування, зокрема при виявленні їх функцій.

Впродовж усіх етапів свого розвитку держава задовольняла власні потреби, акумулюючи державні доходи. При цьому використовувались такі дохідні джерела, аналогами яких в умовах сучасності є податки.

Так, у період рабовласництва, феодального суспільства державні доходи забезпечували витрати на ведення війн, утримання двору монарха, державного апарату. Уже із розвитком товарно-грошових відносин грошові доходи стали більш значимими, адже скоротилась частка натуральних зборів та повинностей. До XIX ст. термін доходи місцевих бюджетів не використовувався. В основному усі доходи держави чи місцевої влади трактувались як державні, або публічні доходи.

Перші посилення на доцільність розмежування державних та місцевих фінансів, доходів держави та місцевих доходів висвітлюються А.Смітом у праці “Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй” [181]. Автор виокремлює такі джерела отримання доходів як земля, праця, капітал, що забезпечують державне господарство фінансовими ресурсами. При цьому науковець наголошує, що “крім державного фінансового господарства існує ще й місцеве фінансове господарство”, виділяючи такі види доходів: неподаткові надходження (доходи від капіталів, підприємств, майна держави) і податки.

Зазначена проблема привертає увагу у першій половині XIX ст. також і вчених Англії, США, Німеччини, Франції, Росії. Найбільшого розвитку вчення про місцеві доходи набуває у Німеччині. Так, німецький економіст Л.Штейн у праці “Finanzwissenschaft” у 1860р [213], визнаючи необхідність самостійних досліджень місцевих фінансів поряд із фінансами держави, зробив вагомий внесок у розвиток теорії місцевого самоврядування. Особливу увагу звертав на вивчення питань, присвячених фінансам земств та общин Р.Гнейст [36]. Досліджуючи вищезазначені проблеми, вважав, що передумовою становлення правової держави є розвиток місцевого самоврядування та його автономії, зокрема, фінансової.

Використовуючи ідеї попередників, у XIX ст. ґрунтовніше дослідив проблеми місцевих фінансів А.Вагнер, виклавши їх у роботі “Finanzwissenschaft” впродовж 1883-1901рр. [106]. На його думку, фінансове господарство усіх публічних спілок і держави є предметом фінансової науки. Вчений-економіст доводив, що місцеві фінанси, поряд із державними фінансами, є публічними фінансами.

У російській фінансовій літературі проблеми формування доходів місцевих бюджетів почали досліджуватись після земської реформи 1864 року. Зазначені питання досить ґрунтовно розкривались такими вченими: А.Васильчиковим, В.Лебедевим, Б.Веселовським, І.Озеровим, А.Свірщевським, П.Гензелем, А.Цитовичем, В.Твердохлебовим, М.Смірновим. При цьому під доходами місцевих бюджетів вони розуміли сукупність ресурсів, які нагромаджувались місцевими самоврядними спілками, підпорядкованими державі, для задоволення громадських потреб. Джерелами доходів вважалися податкові надходження та ресурси, отримані внаслідок ведення власного фінансового господарства.

У період існування Української Народної Республіки практично відсутні необхідні наукові джерела, у яких би досліджувалися проблеми формування доходів місцевих бюджетів.

У радянські часи наука про місцеві фінанси у контексті формування дохідної частини місцевих бюджетів розвивалася не досить інтенсивно. Існували різні підходи вчених – економістів щодо визначення сутності доходів місцевих бюджетів.

У 1944 році радянський вчений-економіст Н.Н.Ровінський вказує на цільове використання доходів місцевих бюджетів, та групуючи доходи за ознакою стягнення, він розрізняє податкові надходження та доходи, які є результатом господарської діяльності місцевих органів влади [171, с. 9].

Д.Д.Бутаков визначає доходи місцевих бюджетів як сукупність економічних відносин, які сприяють територіальному розподілу ВВП держави та забезпечують формування фінансової бази місцевих органів влади [13].

На нашу думку, подане визначення доходів місцевих бюджетів як сукупності економічних відносин є абстракцією, яка не розкриває кількісні та якісні характеристики категорії доходів. При цьому, доходи місцевих бюджетів, формуючи фінансову базу місцевих органів влади, є лише однією, хоча і вагомою, складовою ресурсів органів місцевого самоврядування.

Радянські вчені Н.А.Ширкевич та М.В.Васильєва, вважаючи доходи місцевих бюджетів джерелом формування основної частини матеріальної бази місцевих органів влади, не приділяють належної уваги дослідженню економічної природи конкретних видів надходжень [18; 212].

В Україні розвиток концептуальних засад доходів місцевих бюджетів тісно пов'язаний із визнанням місцевого самоврядування та розширенням їх фінансової діяльності. Доречно зауважити, що ряд сучасних дослідників подають визначення доходів бюджетів в цілому, охоплюючи одночасно сфери фінансових відносин як на загальнодержавному рівні, так і на рівні місцевого самоврядування. При цьому у наукових джерелах доходи бюджетів розглядаються як частина централізованих ресурсів держави, фондів грошових коштів, економічні відносини.

Так, С.І.Юрій і Й.М.Бескид під доходами бюджетів розуміють частину централізованих ресурсів держави, які необхідні для виконання нею відповідних функцій [217]. У даному визначенні висвітлено сутність як доходів державного бюджету, так і доходів місцевих бюджетів. Основна увага звертається на особливостях функціонування цього поняття, зокрема, на вартісному і розподільчому характері, матеріальному змісті і призначенні. Хоча подане трактування і є найбільш повним у частині обґрунтування доходів бюджетів як

економічних відносин, воно не розкриває суті саме доходів місцевих бюджетів, не акцентує уваги на специфічному їх призначенні.

Аналогічним є підхід до визначення сутності доходів місцевих бюджетів у Л.Дробозіної, Ю.Константинової, Л.Окуневої [43], виділяючи джерела доходів місцевих бюджетів: місцеві податки і збори, неподаткові доходи, надходження із бюджетів вищих рівнів.

Трактуючи доходи бюджетів як частину національного доходу, що централізується у бюджетах різних рівнів, А.М.Бабич та Л.П.Павлова конкретизують джерела їх мобілізації, виділяючи податкові та неподаткові надходження, доходи від використання майна, що є у державній та муніципальній власності [3].

Проте, у визначеннях доходів бюджету, запропонованих Г.Б.Поляком, М.В.Романовським, О.В.Врублевським, Б.М.Сабанті, стрижневою основою виступає сукупність економічних (грошових) відносин, що виникають між державою та юридичними і фізичними особами. Вчені акцентують увагу на безповоротності цих надходжень у розпорядження відповідних органів влади і відповідності діючому бюджетному, податковому законодавству [156; 163].

О.Р.Романенко, розуміючи доходи бюджету як економічну категорію, яка відображає економічні відносини, що виникають у держави з юридичними та фізичними особами в процесі формування бюджетного фонду, відмічає форми прояву цієї категорії [166]. Проте, таке тлумачення доходів місцевих бюджетів не розкриває повністю суті цього поняття, оскільки доходи державного та місцевих бюджетів різняться джерелами формування окремих видів надходжень та напрямками їх цільового використання. Врахувавши такі особливості, доцільно конкретизувати економічний зміст доходів місцевих бюджетів.

Щодо тлумачення поняття доходів місцевих бюджетів Ю.В.Пасічника, вважаємо, що не доцільно ототожнювати доходи місцевих бюджетів з фінансовими ресурсами регіонального рівня, оскільки останні, крім доходів бюджетів, включають доходи державних та місцевих цільових фондів, доходи комунального сектора економіки та муніципальний кредит [151].

Враховуючи вищевикладене, важливо зазначити, що серед вчених-економістів в розумінні економічного змісту доходів місцевих бюджетів панує дві концепції. Відповідно, одні науковці, визначаючи зміст доходів місцевих бюджетів, абстрагуються трактуванням їх як економічних відносин, для інших - доходи місцевих бюджетів асоціюються з частиною централізованих ресурсів держави, що зосереджуються у відповідних централізованих фондах грошових коштів.

На наш погляд, загальноприйняті у фінансовій науці трактування доходів місцевих бюджетів як економічних відносин є лише понятійною конструкцією, позбавленою основних фундаментальних характеристик: кількісної визначеності, ресурсної обмеженості. Такий підхід до з'ясування сутності доходів місцевих бюджетів не узгоджується з прагматичним їх розумінням, відповідно до якого ці доходи можуть бути об'єктивно виміряні. Тому можна було б швидше погодитись із твердженнями представників другої групи дослідників сутності доходів місцевих бюджетів. Проте, щодо трактування доходів бюджетів як фондів грошових коштів, не розкривається повністю економічний зміст доходів місцевих бюджетів.

Термін “доходи місцевих бюджетів” використовується для визначення різних за своєю природою об'єктів та явищ. З одного боку, це поняття відображає сукупність особливої сфери фінансових відносин, пов'язаних із формуванням фондів грошових коштів місцевих органів влади, а з другого боку - є матеріальним вираженням частини бюджетних відносин у вигляді податкових та неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом й офіційних трансфертів. Крім того, сутність доходів місцевих бюджетів доцільно розглядати у контексті їх суспільного призначення, поєднання загальнодержавних та інтересів територіальних громад у процесі наповнення місцевих бюджетів.

Теоретичне узагальнення різних підходів щодо з'ясування сутності доходів місцевих бюджетів дало можливість сформулювати власне бачення цього поняття. На нашу думку, подані вище визначення необхідно уточнити, конкретизуючи призначення доходів місцевих бюджетів в умовах зміцнення інституту місцевого самоврядування, що, у свою чергу, передбачає збільшення їх обсягів на фінансування власних повноважень органів місцевої влади. Такий підхід до

з'ясування суті доходів місцевих бюджетів підкреслить особливості їх мобілізації у ринковій економіці.

Отже, пропонуємо розглядати доходи місцевих бюджетів як частину фінансових ресурсів держави, що, згідно з діючим бюджетним законодавством, є власними та закріпленими видами надходжень, що мобілізуються у фондах грошових коштів органів місцевого самоврядування за рахунок податкових, неподаткових видів доходів, надходжень від операцій з капіталом та до цільових фондів, коштів, виділених із інших бюджетів з метою забезпечення ефективного та якісного виконання власних та делегованих функцій та повноважень місцевої влади.

Вивчення поглядів на економічну природу державного та місцевих бюджетів, джерел їх формування дало можливість зробити наступні висновки. Трансформаційні перетворення, які супроводжуються демократизацією суспільного життя, зростанням попиту і наявності реальної пропозиції у наданні суспільних благ, ускладнюють фінансові взаємовідносини, зумовлюють різноманітність форм та методів мобілізації фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. Доходи місцевих бюджетів як вагома складова фінансової основи функціонування органів місцевого самоврядування є засобом перерозподілу грошових коштів у межах певної адміністративно-територіальної одиниці на користь певних груп населення, галузей економіки, регулювання розвитку соціально-економічних процесів, а їх стабільність – головним та визначальним критерієм рівноважного та пропорційного розвитку суспільства.

Запропоновані підходи до з'ясування сутності доходів бюджетів потребують конкретизації відповідно до їх соціально-економічного призначення, зокрема, на локальному рівні. Детальніше розкрити економічну природу і сутність доходів місцевих бюджетів можна, визначивши склад джерел їх формування та дослідивши організаційно-правові засади і принципи наповнення бюджетів на локальному рівні.



## **1.2. Організаційно-правові засади та принципи формування доходів місцевих бюджетів**

Умови трансформації суспільно-економічних процесів спонукають до пошуку дієвих механізмів мобілізації бюджетних ресурсів, ефективного їх використання, що сприяло би повноцінному фінансуванню власних та делегованих повноважень органів місцевого самоврядування. У контексті руху грошових коштів між учасниками, що задіяні у процесі формування доходів місцевих бюджетів, відбувається процес створення фондів грошових коштів, які набувають форми власних та закріплених бюджетних надходжень.

На організацію процесу формування доходів місцевих бюджетів впливають організаційно-правові форми господарювання, тип власності та специфіка діяльності підприємств, що, у свою чергу, проявляється при утворенні бюджетних коштів та подальшому їх використанні. Відповідно, доходи місцевих бюджетів характеризуються особливою структурою джерел їх мобілізації та можливістю їх використання - фінансування власних та делегованих повноважень органів місцевого самоврядування. З огляду на описане, особливої актуальності набуває детальне дослідження економічної природи складу джерел доходів місцевих бюджетів, вияснення специфіки мобілізації власних та закріплених надходжень. Тому, для кращого розуміння економічного змісту доходів місцевих бюджетів, розглянемо склад їхніх джерел та з'ясуємо зміни, що в них відбувались.

Доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок власних і закріплених видів надходжень та наданих офіційних трансфертів, тобто за рахунок законодавчо визначених у встановленому порядку загальнодержавних податків, зборів та інших платежів. Відзначимо, що власні доходи і закріплені доходи місцевих бюджетів – поняття різні. Хоча ототожнення цих термінів як на практиці, так і в економічній літературі спостерігалось до прийняття Бюджетного Кодексу України [14].

Термін “власні доходи місцевих бюджетів” був запроваджений статтею 1 Закону “Про бюджетну систему Української РСР” у грудні 1990 року [74]. Згідно з цим законодавчим актом відокремлювалось поняття власних та закріплених доходів.

Законом України “Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування” [77] термін “власні доходи” не використовувався. Не використовувався він і у редакції закону про місцеве самоврядування, ухваленій у 1992 році [73]. У Законі України “Про бюджетну систему України”, прийнятому у редакції 1995 року, поняття “власні доходи” вживається у контексті забезпечення принципу самостійності бюджетів усіх рівнів [75]. Згідно зі статтею 4 зазначеного законодавчого акту самостійність бюджетів забезпечувалась наявністю власних дохідних джерел та правом визначення напрямів їх використання відповідно до законодавства України.

У діючому на той час законодавстві не було визначеного детального переліку власних доходів місцевих бюджетів. Не було у ньому норм щодо порядку формування та використання власних дохідних джерел. Згідно зі статтею 13 Закону УРСР “Про бюджетну систему Української РСР” у редакції 1990 р. [74] місцевим радам надано право утворювати резервні фонди за рахунок власних доходів і частини перевищення доходів над видатками бюджетів нижчої ланки, які можуть передаватися на договірних і компенсаційних засадах.

Визначення поняття власних доходів Бюджетним кодексом України від 21 червня 2001 року не передбачено, проте чітко встановлено їх склад (див. додатки ВС, ВТ, ВУ, ВФ, ВХ). Власними доходами визнано доходи місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів [14]. При цьому в економічній літературі існують різні точки зору щодо трактування суті власних доходів.

О.П.Кириленко основну увагу акцентує на територіальній локалізації та ресурсній визначеності даного виду надходжень, що, відповідно, відображається і на можливостях використання фондів грошових коштів органами місцевого самоврядування, проте не конкретизуються джерела їх мобілізації [95]. Доречно навести визначення власних доходів, запропоновані вченими-економістами О.Р.Романенко та В.І.Кравченком, які намагаються чіткіше подати джерела формування власних доходів місцевих бюджетів, проте наводять неповний їх перелік [106; 166].

На нашу думку, власні доходи місцевих бюджетів доцільно тлумачити як грошові кошти, що повністю належать місцевим бюджетам та у твердо фіксованому розмірі зараховуються до них, не надходячи до бюджетів вищого рівня і не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів.

Згідно з умовами діючого бюджетного законодавства закріпленими визначаються доходи місцевих бюджетів, що закріплюються за бюджетами місцевого самоврядування та враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів (див. додатки ВС, ВТ, ВУ, ВФ, ВХ) [14].

О.П.Кириленко характеризує закріплені доходи як такі, що на довготривалій основі передаються до місцевих бюджетів у повному розмірі або за визначеною, єдиною для всіх бюджетів часткою [95], що, на нашу думку, є найоптимальнішим, оскільки у даному визначенні мова йде про загальнодержавні податки, збори або доходи, достатній обсяг яких забезпечуватиме фінансування делегованих повноважень органів місцевого самоврядування. Тракткування закріплених доходів В.І.Кравченка не дає повного уявлення про їх економічний зміст, оскільки вчений визначає їх як одну із форм переданих доходів місцевим органам влади на стабільній довгостроковій основі [106].

Доречно навести визначення закріплених доходів, запропоноване професором С.І.Юрієм. До них науковець відносить доходи, які у законодавчому порядку повністю закріплюються за певним бюджетом і не підлягають передачі бюджетам нижчого рівня або частково закріплюються за бюджетом вищого рівня і у повному обсязі підлягають передачі бюджетам нижчого рівня [217].

Близьким за змістом є висвітлення поняття закріплених доходів у О.Р.Романенко, яка наголошує, що закріпленими доходами є доходи, які повністю або частково зараховуються у певні види бюджетів безстроково або на довготерміновій основі [166]. При цьому науковець чітко вказує, що для їх включення не потрібне рішення органів влади вищого рівня.

В умовах зміцнення інституту місцевого самоврядування змінюється роль доходів місцевих бюджетів. Зростаюча потреба у якісному, повному та своєчасному наданні суспільних благ і послуг зумовлює необхідність функціонування

закріплених доходів як джерела фінансування делегованих повноважень органів місцевої влади. Звідси, закріплені доходи пропонуємо розглядати як доходи, які, відповідно до чинного законодавства, належать до доходів державного бюджету і з метою збалансування місцевих бюджетів закріплюються повністю або частково за бюджетами нижчого рівня.

Поняття закріплених доходів місцевих бюджетів в українському законодавстві має місце з 1990 року із прийняттям Закону УРСР “Про бюджетну систему Української РСР”. Закріплені доходи - доходи, що закріплені за певним бюджетом, основа самостійності місцевих бюджетів. Перелік доходів, які повністю зараховувались до місцевих бюджетів, встановлювався Законом УРСР “Про бюджетну систему Української РСР” від 5 грудня 1990 р. Проте, вказаний законодавчий акт не визначав порядку розподілу цих доходів між рівнями місцевих бюджетів [74].

Дещо інше тлумачення закріплених доходів місцевих бюджетів запроваджувалось Законом “Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування”, прийнятим у грудні 1990 року, де зазначалось, що закріплені доходи зараховуються до бюджету адміністративно-територіальної одиниці місцевого самоврядування базового рівня [72]. Перелік закріплених доходів, визначених у Законі УРСР “Про бюджетну систему УРСР”, фактично було продубльовано.

У новій редакції Закону України “Про місцеві ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування”, перелік закріплених доходів бюджетів місцевого самоврядування скоротився [73].

Склад джерел формування закріплених доходів органів місцевого самоврядування неодноразово змінювався у процесі ухвалення щорічних законів про Державний бюджет України [55; 56; 57; 58; 59; 60]. Законодавство України до 1995 р. включно не передбачало існування такого виду доходів для районних та обласних бюджетів. Таким чином, самостійність цих бюджетів була декларованою.

Перелік закріплених доходів усіх рівнів бюджетної системи був встановлений Законом “Про бюджетну систему України” від 29 червня 1995 року (проте у ньому

не передбачено такого поняття як закріплені доходи місцевого самоврядування), зокрема, визначено склад закріплених доходів районних та міських (міст обласного значення) бюджетів [75].

Прийнятий у 1995 році Закон України “Про бюджетну систему України” [75] частково розв’язав проблему закріплених доходів місцевих бюджетів, хоча повноваження органів місцевого самоврядування, згідно з цим законом, дещо звузились. Обсяги надходжень, що формували закріплені доходи місцевих бюджетів, були нестабільними. Відповідно до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” від 28 грудня 1994 року податок з прибутку підприємств повністю зараховувався до бюджетів місцевого самоврядування. Таким чином, норми цього акта і Закону “Про бюджетну систему України” [75] суперечили одна одній. У прийнятій у 1996 р. Конституції України [85] термін “закріплені доходи” не згадується. Стаття 143 Конституції передбачала такі норми порядку формування обласних і районних бюджетів, які, фактично, виключають наявність закріплених доходів цих бюджетів.

Законом України “Про Державний бюджет України на 1998 рік” [61] уперше здійснено спробу розмежування доходів між державним бюджетом України і місцевими бюджетами у цілому шляхом повного їх закріплення. Разом з тим, зазначений нормативно-правовий акт не передбачав розмежування цих доходів між рівнями місцевих бюджетів. За цих обставин розмежування їх у 1998 році на практиці здійснювали обласні ради, що суперечило Конституції України [85] та Закону України “Про місцеве самоврядування” [70].

Регулюючі доходи нашої держави становили вагомую частку доходів місцевих бюджетів у 90-тих роках. Вона сягала 75-85%.

У Законі “Про бюджетну систему Української РСР”, прийнятому в 1990 році, [74] були визначені види надходжень, що зараховувались за нормативами до місцевих бюджетів: від податку з обороту; від податку на доходи; від податку на експорт та імпорт; від податку на прибуток підприємств (об’єднань), організацій та установ, за винятком підприємств, які входили до складу місцевого господарства, новостворюваних малих підприємств, а також спільних підприємств відповідно до

частки участі в них місцевих рад народних депутатів. У законодавчому акті також зазначалось, що розміри відрахувань від цих доходів до місцевих бюджетів встановлюються згідно з соціально-економічними нормативами бюджетної забезпеченості населення території і станом місцевих джерел доходів.

Законом України “Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування”, прийнятому у редакції 1992 року, перелік регулюючих доходів місцевих бюджетів було змінено [73].

Уточнення переліку регулюючих доходів місцевих бюджетів здійснювалось у процесі ухвалення щорічних законів про Державний бюджет України. Так, у 1992 році до основних регулюючих доходів належали: податок на додану вартість; податок на доходи підприємств (за винятком тих, що перебувають у комунальній власності); акцизний збір; прибутковий податок з громадян. У 1993 році ці доходи також були регулюючими, проте їхній перелік збільшився на 40% плати за землю. Така ж ситуація спостерігалась і у 1994 році, а у 1995 році замість податку на доходи підприємств регулюючим доходом був податок з прибутку підприємств. У 1996 році зберігався перелік регулюючих доходів, який використовувався у 1995 році. Впродовж 1991-1993 років регулюючі доходи зараховувалися до місцевих бюджетів за індивідуальними ставками.

З огляду на це, у 1994 році для бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя встановлено єдині нормативи відрахувань від усіх регулюючих доходів. Згідно з Законом України “Про бюджетну систему України” в редакції 1995 року [75] окремі доходи стали до певної міри закріпленими і регулюючими одночасно. Зокрема, це податок на додану вартість, акцизний збір, податок з прибутку підприємств, прибутковий податок з громадян, плата за землю, доходи від приватизації державного майна та деякі інші.

Доцільність такого підходу викликала сумніви, оскільки слід було відмовитися від регулюючих доходів, а збалансування бюджетів здійснювати на основі власних доходів і трансфертів (дотацій та субвенцій). Перший практичний крок до цього зафіксовано в Законі України “Про Державний бюджет України на 1998 рік” [61]. Поняття регулюючих доходів у цьому законодавчому акті не

використовувалось; доходи між державним бюджетом і місцевими бюджетами не розподілялись за допомогою такого інструмента як нормативи відрахувань від регулюючих доходів. Проте така практика усе ще зберігалася в 1998 році у відносинах між місцевими бюджетами.

Законом України “Про місцеве самоврядування в Україні”, прийнятим у травні 1997 р. [70], визначались норми, згідно з якими в дохідній частині місцевого бюджету окремо виділялись доходи, необхідні для виконання власних повноважень, і доходи, необхідні для забезпечення виконання делегованих законом повноважень органів виконавчої влади. Крім того, запроваджувалось положення, згідно з яким місцевий бюджет поділявся на поточний бюджет і бюджет розвитку; доходи бюджету розвитку формувались за рахунок частини податкових надходжень, коштів, залучених від розміщення місцевих позик, а також за рахунок інвестиційних субсидій з інших бюджетів.

Підсумовуючи огляд законодавчих актів, що регламентували процес формування місцевих бюджетів України до прийняття Бюджетного кодексу України, зазначимо, що практика формування дохідної частини місцевих бюджетів не відзначалась стабільністю, що відображалось у частих змінах переліку доходів, а саме тих видів надходжень, що відносились до регулюючих, змінювались їх розміри у відсотковому відношенні у розрізі адміністративно-територіальних формувань. Перелік власних, закріплених та регулюючих видів доходів визначався законодавчо та був єдиним для усіх місцевих бюджетів, розщеплення регулюючих доходів здійснювалось за єдиними або груповими нормативами. Коливання питомої ваги вказаних трьох груп доходів зумовлювались впливом певних факторів, основними з яких були відмінності у соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних одиниць держави, рівень їх податкового потенціалу. Місцеві бюджети не забезпечували повноцінного виконання завдань та функцій, що покладались на місцеві органи влади. Спроби зацікавлення органів місцевого самоврядування та фінансових органів у пошуку додаткових джерел доходів також не мали постійного характеру, оскільки будь-які збільшення обсягів місцевих бюджетів призводили до зменшення частки регулюючих податкових надходжень,

які закріплювались за відповідними бюджетами. У якості регулюючих надходжень у нашій державі використовувались такі види доходів, котрі відповідали певним вимогам, що визначались рівномірністю надходжень як у часі, так і на відповідній території, їх розміри повинні були бути досить вагомими у структурі доходів, та не залежати від впливу різних економічних факторів, що, у свою чергу, могло б відобразитись у змінах обсягів надходжень. Перелік податків, яким були притаманні такі ознаки, наступний: податок на додану вартість, акцизний збір, податок з прибутку підприємств, прибутковий податок з громадян. Проте у 1997 році ПДВ зараховувався повністю до доходів Державного бюджету, а у 1998 році до складу доходів державного бюджету входив також і акцизний збір. При використанні індивідуального підходу щодо встановлення нормативів регулюючих надходжень місцеві бюджети були збалансовані із мінімальним використанням бюджетних трансфертів. Застосування єдиних та групових нормативів, відповідно, збільшувало кількість дотаційних бюджетів. Такий порядок формування доходів місцевих бюджетів вимагав законодавчого урегулювання, стабілізації та переорієнтації відповідно до потреб та завдань органів місцевого самоврядування.

Бюджетним кодексом України термін “регулюючі доходи” не визначається, не встановлюється їх перелік і не розраховуються нормативи відрахувань, що, на нашу думку, є дискусійним [14]. В умовах демократії органам місцевої влади надано більші фінансові можливості вирішення завдань, що спрямовані на соціально-економічний розвиток відповідних територій та зменшення кількості дотаційних бюджетів. Вважаємо, що практику формування регулюючих доходів доцільно певним чином відновити.

Основою застосування регулюючих доходів у більшості вчених-економістів виступає концепція передачі певних видів надходжень між різними рівнями бюджетної системи. Так, професори О.П.Кириленко та С.І.Юрій однозначно підкреслюють доцільність їх розщеплення у певному співвідношенні для збалансування між державним та місцевими бюджетами [95; 217]. Досить близьким по змісту є трактування даного поняття, висловлене В.І.Кравченком [106]. Та, на



наш погляд, недоліком такого підходу до трактування закріплених доходів є обмеження його лише призначенням.

Вважаємо, що законодавче врегулювання питання регулюючих доходів дозволить спростити механізм формування дохідної частини місцевих бюджетів. Міжбюджетні трансферти, надані з державного бюджету, займатимуть значно меншу питому вагу у загальній структурі доходів. Тобто, доходи, що будуть регулюючими, залишатимуться на рівні тієї адміністративно-територіальної одиниці, де вони мобілізовані і, відповідно, забезпечуватимуть фінансування необхідних видатків. Частка власних доходів місцевих бюджетів збільшуватиметься, що відповідатиме загальноєвропейським принципам місцевого самоврядування, так як рівень демократизації суспільства, якість виконання органами місцевого самоврядування своїх функцій та соціально-економічний розвиток у цілому залежить від успішного вирішення проблем наповнення дохідної частини саме місцевих бюджетів.

Зазначимо, що концептуальні підходи до формування доходів місцевих бюджетів відображені й у положеннях нормативно-правових актів міжнародного права, а саме: у Європейській Хартії про місцеве самоврядування, у Всесвітній декларації місцевого самоврядування, у Декларації про принципи місцевого самоврядування країн СНД, у Європейській хартії міст, також у Європейській декларації прав міст та Хартії українських міст [30; 42; 47; 48].

Вищезазначеним актам міжнародного права притаманні спільні принципи, зокрема: органи місцевого самоврядування мають право на достатні власні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися; обсяг цих ресурсів має бути достатнім відповідно до завдань, обов'язків та компетенції місцевої влади; держава надаватиме фінансову допомогу фінансово слабким органам місцевого самоврядування, оскільки необхідність підтримки фінансово слабких органів місцевого самоврядування зумовлює застосування державою процедур фінансового вирівнювання. Проте найбільш ґрунтовно стандарти побудови місцевих фінансів, а саме у частині формування доходів місцевих бюджетів, викладено у положеннях Європейської Хартії про місцеве самоврядування, де відзначено ще й такі принципи:

частина доходів органів місцевого самоврядування формується за рахунок місцевих податків і зборів, які встановлюються самостійно місцевою владою; державні субсидії надаються місцевим органам влади без порушення принципу їхньої самостійності; необхідною умовою існування місцевих бюджетів є забезпечення гнучкості і різноманітності місцевих фінансових систем.

Усі міжнародно-правові акти з питань місцевого самоврядування передбачають європейські стандарти формування доходів місцевих бюджетів, які є обов'язковими для усіх країн, що до них приєднуються. Приєднання ж України до Європейської хартії про місцеве самоврядування зобов'язало її до виконання усіх положень зазначених нормативно-правових актів.

Склад джерел формування доходів місцевих бюджетів визначається Бюджетним кодексом України, щорічними законами про державний бюджет та рішеннями про місцеві бюджети. Доходи місцевих бюджетів поділено на дві складові частини: доходи спеціального фонду та доходи загального фонду [14].

Вважаємо, що найбільш вдалою є класифікація доходів місцевих бюджетів за ознаками, поданими нами у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

## Класифікація доходів місцевих бюджетів України

| Критерії класифікації  | Види доходів   |
|--|--|
| За соціально-економічним змістом                             | - надходження від юридичних осіб державної, комунальної, приватної, акціонерної, колективної форм власності;<br>- надходження від фізичних осіб; |
| Залежно від повноти зарахування доходів до місцевих бюджетів | - доходи місцевих бюджетів, що зараховуються повністю;<br>- доходи місцевих бюджетів, що зараховуються частково;                                 |
| За періодичністю надходжень                                  | - систематичні доходи;<br>- разові доходи;   |
| За методами залучення  | - податковий та неподатковий методи формування доходів;  |
| За способом зарахування                                      | - доходи загального фонду місцевих бюджетів;<br>- доходи спеціального фонду місцевих бюджетів;   |
| У відповідності з кодом бюджетної класифікації               | - податкові надходження;<br>- неподаткові надходження;<br>- доходи від операцій з капіталом;<br>- офіційні трансферти;                           |
| За формами утворення   | - обов'язкові та необов'язкові надходження;  |
| За змістом   | - власні доходи, закріплені доходи, офіційні трансферти;   |
| За джерелами утворення                                       | - доходи місцевих бюджетів, джерелом яких є: прибуток, собівартість, доходи фізичних осіб, кошти інших бюджетів, інші.                           |

Керуючись багаторічним досвідом наукових досліджень теоретичних та організаційних засад мобілізації власних та закріплених доходів місцевих бюджетів і визначення місця та ролі регулюючих, автором зроблено спробу сформулювати власне бачення цих понять. На нашу думку, уточнення змісту доходів місцевих бюджетів та їх призначення в умовах демократичного суспільства дасть змогу вирішувати практичні питання, пов'язані зі змістом дохідної бази місцевих бюджетів, оптимізацією її складу та структури.

З огляду на проведені наукові дослідження теоретичних аспектів сутності доходів місцевих бюджетів та визначення джерел їх формування, важливого значення набувають організаційно-правові засади та принципи їх мобілізації.

В період ринкової трансформації національної економіки доходи місцевих бюджетів як джерело формування фінансових ресурсів для забезпечення функцій, котрі здійснюються органами державної виконавчої влади та органів місцевої влади, виступає важливим інструментом регулювання економічних та соціальних процесів, що відбуваються на рівні усіх адміністративно-територіальних одиниць і у державі загалом. Важливим кроком у даному напрямку є проведення комплексу заходів щодо забезпечення повного та своєчасного формування доходів місцевих бюджетів, аналізу та здійснення контролю над цим процесом. Тобто, процес формування дохідної частини місцевих бюджетів забезпечується відповідними організаційно-правовими засадами та системою принципів їх мобілізації, під якими ми розуміємо:

1) сукупність органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які здійснюють загальне керівництво процесом формування доходів місцевих бюджетів у межах їхніх повноважень у цій сфері;

2) сукупність органів, які представляють фінансовий апарат держави та органів місцевого самоврядування, їхні функції та взаємозв'язок між ними;

3) законодавче та нормативне забезпечення процесу формування доходів місцевих бюджетів України;

4) принципи формування доходів місцевих бюджетів України.

Вважаємо, що результативність та ефективність робіт, пов'язаних із формуванням доходів місцевих бюджетів України, залежить від рівня використання

саме цих засад у практиці роботи фінансового апарату держави та органів місцевого самоврядування.

Якість роботи органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які здійснюють загальне керівництво процесом формування доходів місцевих бюджетів України, суттєво впливає на вирішення стратегічних питань, пов'язаних із формуванням дохідної бази місцевих бюджетів України. Зокрема, до таких органів ми відносимо: Верховну Раду України, Рахункову палату України, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування [49; 70; 71; 78; 85].

У контексті адміністративної реформи пропонуємо максимальне наближення надання послуг до їх споживачів, тобто передачу повноважень обласного та районного рівнів влади базовому рівню з відповідним виділенням фінансових ресурсів. Одним із можливих напрямів є зменшення складу податків, що надходять до першого кошика, величина якого впливає на обсяги дотацій вирівнювання. Крім того, від обсягу видатків, переданих базовому рівню, постане питання щодо зміни часток відрахувань до бюджетів різних рівнів.

Від рівня компетентності, співпраці та координації роботи фінансового апарату держави (Міністерства фінансів України, місцевих фінансових органів, Державної податкової адміністрації та її територіальних органів, Державного казначейства, його територіальних управлінь, відділень, Державної контрольно-ревізійної служби з територіальними підрозділами), якості виконання їх функцій саме у частині формування доходів місцевих бюджетів України залежить вирішення тактичних завдань, пов'язаних з рівнем наповнення доходів місцевих бюджетів, зміцненням фінансової основи місцевого самоврядування [76; 161; 162; 197; 198].

Тому, рекомендуємо застосування організаційної моделі діяльності фінансових, податкових, контрольно-ревізійних та інших органів влади, згідно з якою Міністерство фінансів - керівна ланка. Це, у свою чергу, передбачатиме вироблення у єдиному центрі податкової, бюджетної політики та методів контролю над процесами планування, наповнення та виконання місцевих бюджетів.

На вирішення питань, пов'язаних із організацією роботи органів місцевого самоврядування і фінансового апарату держави з питань формування доходів місцевих бюджетів, та можливостей пошуку резервів для їхнього збільшення, впливає якість і взаємоузгодженість законодавчих та нормативних актів. Так, нормативно-правовими та законодавчими актами, які регламентують процес формування доходів місцевих бюджетів України, є Конституція України, Бюджетний кодекс України, щорічні закони “Про Державний бюджет України”, щорічні рішення про місцеві бюджети, інші закони України, укази Президента України, відповідні Постанови Кабінету Міністрів України та нормативні документи органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування [85; 14].

Для забезпечення ефективної діяльності органів місцевого самоврядування стосовно наповнення місцевих бюджетів вважаємо доцільним прийняття законодавчих актів щодо податкового та бюджетного законодавства за наявності експертного висновку Міністерства фінансів України, що обмежить внесення змін у законодавчі акти після схвалення відповідного закону про Державний бюджет України на відповідний рік і запобігатиме розбалансуванню бюджетів у процесі їх виконання.

Відзначимо, що загально визначених принципів формування доходів місцевих бюджетів у сучасній економічній літературі не існує. Вважаємо за доцільне навести сформульовані нами принципи наповнення дохідної частини бюджетів на локальному рівні, базуючись на загальноприйнятих принципах побудови бюджетної системи нашої держави, зазначених у Бюджетному кодексі України, Європейської Хартії про місцеве самоврядування. Доречно зазначити, що принципи є саме тими вихідними підвалинами, на яких ґрунтується методика формування доходів місцевих бюджетів, тому вони повинні бути науково обґрунтованими і врахованими при розробці оптимальних інструментів наповнення дохідних частин місцевих бюджетів нашої держави. Відзначимо основні з них.

Згідно з принципом демократичності органи місцевого самоврядування повинні бути реально незалежними при плануванні, формуванні, затвердженні, аналізі та здійсненні прогнозу обсягів доходів місцевих бюджетів адміністративно-

територіальних одиниць, що, відповідно, стимулюватиме їх до пошуку найбільш оптимальних джерел формування доходів місцевих бюджетів. Так, самостійність у визначенні напрямів використання місцевих бюджетів забезпечуватиметься тим, що доходи місцевих бюджетів формуватимуться за рахунок власних та закріплених за ними дохідних джерел. Закріплених дохідних джерел недостатньо на виконання конкретних повноважень, оскільки із загальнодержавних податків, закріплених за місцевими бюджетами, що займають вагому частку у структурах дохідних частин місцевих бюджетів, виділяється лише податок з доходів фізичних осіб. Вважаємо, забезпечення самостійності місцевих бюджетів повинно здійснюватись не лише шляхом реалізації права органів місцевого самоврядування на самостійний розгляд і затвердження бюджетів, а й шляхом закріплення за місцевими бюджетами різних рівнів такого обсягу доходів, який би забезпечував виконання делегованих їм повноважень.

Згідно з принципом директивності правом на визначення складу податкових і неподаткових надходжень, їх ставок, обсягів надходжень міжбюджетних трансфертів володіє держава. Разом з тим, це повинно відбуватись на засадах справедливості, неупередженості, об'єктивності, врахуванні інтересів та рівня соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Принцип поділу доходів на податкові, неподаткові та міжбюджетні трансферти передбачає існування різних методик їх розрахунку. Так, податкові надходження формуються за допомогою податкового механізму, неподаткові надходження - із необов'язкових надходжень, міжбюджетні трансферти надходять від бюджетів вищого рівня у законодавчо визначеному обсязі. Питома вага трансфертів у загальній структурі доходів місцевих бюджетів Україні повинна знижуватись, але, як свідчить практика, стосовно власних доходів у більшості областей нашої держави частка міжбюджетних трансфертів зростає.

Дія принципу поділу доходів на власні та закріплені ґрунтується на таких положеннях: власними доходами місцевих бюджетів є законодавчо визначені види надходжень, що є власною фінансовою базою органів місцевого самоврядування. Закріплені доходи, відповідно до діючого законодавства, є власними доходами

державного бюджету, які на певний період закріплені за місцевими бюджетами, і держава володіє правом вилучити їх повністю або частково назад. Відповідно, у такій ситуації основна увага повинна акцентуватись на власних доходах.

Враховуючи основні положення принципу відповідності доходів місцевих бюджетів обсягам функцій органів місцевого самоврядування підкреслимо, що величина надходжень до місцевих бюджетів відповідає завданням, що реалізуються за їх рахунок. Згідно з діючою практикою формування доходів місцевих бюджетів, органам місцевого самоврядування не вистачає обсягів власних доходів і закріплених, тому держава вимушена надавати їм фінансову допомогу у вигляді міжбюджетних трансфертів. Відповідно до цього принципу загальний обсяг доходів місцевих бюджетів повинен бути достатнім для того, щоб органи місцевого самоврядування мали можливість якісно і в повному обсязі виконувати свої функції, визначені чинним законодавством.

Характерною ознакою принципу повноти є те, що усі види надходжень повністю зараховуються до місцевих бюджетів відповідно до діючих нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Органи управління усіх рівнів влади сприяють акумуляції грошових коштів до бюджетів усіх рівнів для забезпечення фінансування необхідних видатків. Органи місцевого самоврядування не мають права одержувати інших доходів, крім тих, що включені до переліку доходів місцевих бюджетів.

Принцип матеріальної зацікавленості у пошуках резервів до збільшення обсягів доходів місцевих бюджетів передбачає наступне: при перевиконанні плану мобілізації доходів залишаються вільні залишки бюджетних коштів на фінансування додаткових функцій, що не передбачені рішеннями про місцеві бюджети. Таким чином, органи місцевого самоврядування отримуватимуть додаткові фінансові можливості для розширення своїх повноважень, наприклад, для фінансування додаткових регіональних чи місцевих програм розвитку, що здійснюються на їх території.

Через контроль з боку відповідних органів за правильністю формування фондів грошових коштів органів місцевого самоврядування реалізовуватиметься

принцип контролю, а принцип гласності – через поінформованість членів територіальної громади щодо показників джерел, обсягів доходів відповідних місцевих бюджетів та звітів про їх виконання.

Щодо дії принципу реальності, то зазначимо, що формування доходів місцевих бюджетів ґрунтується на реальних показниках економічного та соціального розвитку держави та її адміністративно-територіальних формувань, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил. Обсяги доходів місцевих бюджетів характеризуються такими показниками: реальної визначеності та обрахованості, орієнтованими на відповідний рівень виконання завдань органами місцевого самоврядування - не прихованими, не завищеними і не заниженими.

Існування єдиної правової бази, єдиної бюджетної класифікації, єдиних форм, методів, підходів щодо формування доходів місцевих бюджетів усіх рівнів, єдиного порядку ведення бухгалтерського обліку та звітності передбачено умовами застосування принципу єдності.

Принцип плановірності. Дія зазначеного принципу характеризується тим, що обсяги доходів місцевих бюджетів на наступний рік розраховуються у процесі бюджетного планування на основі планових та прогнозних показників соціально-економічного розвитку як окремої адміністративно-територіальної одиниці, так і держави загалом.

Системний підхід до формування дохідних частин місцевих бюджетів із врахуванням всіх чинників системи (показники соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць) у тісному взаємозв'язку з базовими даними передбачено основними положеннями принципу системності.

Дія принципу стабільності передбачає, з одного боку, стабільні показники обсягів та джерел доходів, а з другого - стабільні темпи приросту надходжень з урахуванням завдань та функцій, які здійснюються органами місцевого самоврядування. А, згідно з принципом відповідальності, учасники бюджетного процесу відповідальні за свої дії або бездіяльність на кожній стадії бюджетного процесу.



При дотриманні визначених принципів забезпечуватиметься оптимальний взаємозв'язок між різними рівнями місцевих бюджетів, між державним і місцевими бюджетами. Зауважимо, що вказані принципи функціонують не автономно, вони проявляються на усіх етапах бюджетного процесу, діючи нерозривно в процесі формування доходів місцевих бюджетів та управління потоками грошових коштів органів місцевого самоврядування. Таким чином, запропонований автором систематизований перелік принципів наповнення місцевих бюджетів є комплексом взаємоузгоджених та практичних заходів, що сприятимуть ефективному наповненню фондів грошових коштів органів місцевого самоврядування з метою досягнення відповідності законодавчо визначених повноважень джерелам їх фінансування.

Таким чином, у забезпеченні належного рівня соціального та економічного розвитку нації, життя населення, стимулювання виробничих та інвестиційних процесів, демократизації суспільства, сприяє ефективна податкова, бюджетна політика, здійснювана органами влади усіх рівнів. Одним із вагомих чинників, що впливає на рівень та якість виконання завдань, поставлених саме перед органами місцевого самоврядування є доходи місцевих бюджетів. Грошові кошти бюджетів на локальному рівні як основне джерело забезпечення функціонування місцевого самоврядування характеризують їх фінансові можливості у здійсненні видатків з метою виконання поставлених перед ними завдань.

Проте ще недостатньо вивчено особливості та специфіку формування доходів місцевих бюджетів за умов ринкової економіки, бракує практичних напрацювань щодо джерел формування необхідних обсягів власної дохідної бази органів місцевого самоврядування та зростання їх частки у доходах місцевих бюджетів. На етапі реформування суспільно-економічних відносин, тенденції щодо розширення функцій і зобов'язань місцевих органів влади вимагають пошуку нових високоефективних стимулюючих форм, методів і механізмів мобілізації надходжень до усіх видів місцевих бюджетів. Тобто, повноцінне виконання функцій органами місцевої влади та створення необхідних умов соціально-економічного зростання

держави вимагає стабільних та реальних джерел формування доходів місцевих бюджетів.

Розгляд економічної природи доходів місцевих бюджетів як джерела фінансового забезпечення ефективної діяльності органів місцевого самоврядування неможливий без ґрунтовного аналізу динаміки і структури бюджетних коштів у розрізі видів доходів місцевих бюджетів. Аналіз практичних матеріалів, які стосуються доходів місцевих бюджетів будемо проводити на основі статистичних даних місцевих бюджетів України, та зокрема місцевих бюджетів Тернопільської, Вінницької та Хмельницької областей, які знаходяться на території Подільського економічного регіону. Обрані нами для дослідження адміністративно-територіальні одиниці володіють порівняно різним економічним потенціалом, що відображено у структурі доходів відповідних місцевих бюджетів. У контексті комплексного дослідження виявимо та досліджуватимемо загальні та індивідуальні проблеми наповнення місцевих бюджетів усіх видів. Це дасть можливість побудувати типову модель формування власної дохідної бази органів місцевого самоврядування, визначити найважливіші резерви і шляхи зростання обсягів доходів місцевих бюджетів в умовах ринкових умов господарювання.

### **1.3. Комплексна оцінка доходів місцевих бюджетів**

Необхідність формування доходів місцевих бюджетів, відповідно, пошук ефективних, стабільних джерел надходжень визначені потребами суспільства у бюджетних ресурсах з метою виконання власних та делегованих повноважень органами місцевого самоврядування. Саме в умовах ринкової трансформації національної економіки, роздержавлення і приватизації, становлення, розвитку, зміцнення демократичних відносин впродовж останніх років суттєво змінився механізм формування доходів місцевих бюджетів та їх призначення. Їм властиві специфічні особливості, притаманні кожному із видів надходжень, та внутрішня єдність, обумовлена метою формування дохідних частин та обов'язковістю їх сплати до бюджетів місцевого рівня.

Проаналізуємо динаміку обсягу і структури доходів місцевих бюджетів України та виявимо тенденції змін і фактори, що їх зумовили. Розпочнемо аналіз із обсягу доходів місцевих бюджетів України.

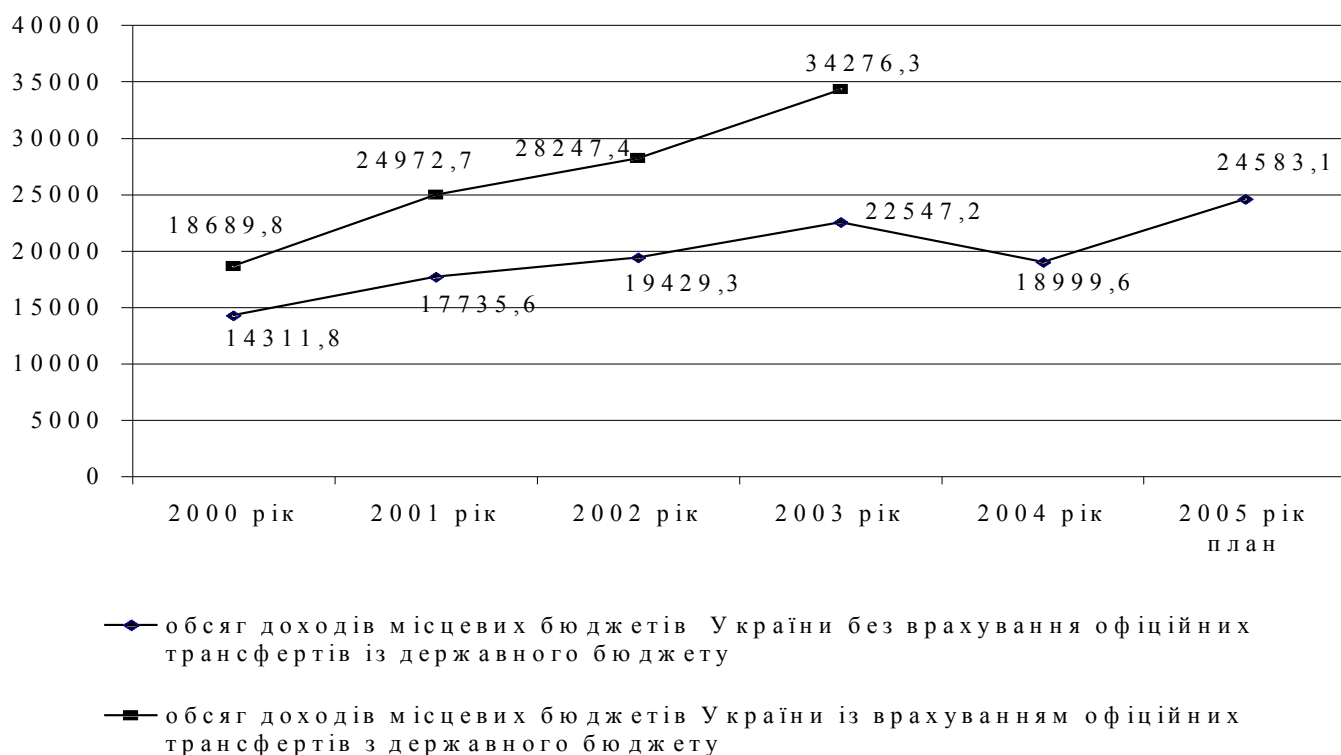


Рис. 1.1. Динаміка доходів місцевих бюджетів України.

Як свідчать дані, подані у таблиці 1.2. та відображені на рисунку 1.1., обсяг доходів місцевих бюджетів України із врахуванням офіційних трансфертів у 2000 році становив 18689,8 млн. грн. Упродовж 2000-2003 років їх величина зросла до 34276,3 млн. грн. (тобто в 1,8 рази), до того ж нижчими темпами на 12,3% у 2003 році, порівняно із 2001 роком. Проте, якщо в 2002 році спостерігалось зменшення темпів нарощування доходів місцевих бюджетів на 20,5%, то у 2003 році вони зростали порівняно швидшими темпами, на 8,2%, а саме у частині неподаткових надходжень, надходжень до цільових фондів та міжбюджетних трансфертів (див. табл. 1.2., додатки АА, АЗ).

## Динаміка доходів місцевих бюджетів України впродовж 2000-2003 рр. \*

млн. грн.

| №  | Види доходів місцевих бюджетів                  | 2000 р. | 2001 р. | 2002 р. | 2003 р. |
|----|---|---------|---------|---------|---------|
| 1. | Податкові надходження                           | 11757,0 | 14758,6 | 16457,7 | 18595,3 |
| 2. | Неподаткові надходження                         | 1782,5  | 2183,1  | 2071,9  | 2391,5  |
| 3. | Доходи від операцій з капіталом                 | 22,9    | 108,9   | 616,7   | 1039,7  |
| 4. | Цільові фонди                                   | 749,3   | 684,8   | 282,9   | 520,5   |
| 5. | Разом доходів                                   | 14311,8 | 17735,6 | 19429,3 | 22547,2 |
| 6. | Офіційні трансфери з Державного бюджету України | 4377,9  | 7237,1  | 8818,1  | 11729,1 |
| 7. | Всього доходів                                  | 18689,8 | 24972,7 | 28247,4 | 34276,3 |

\*) Розроблено автором на основі даних Департаменту фінансової статистики та аналізу методології бухгалтерського обліку та контролю Управління зведеного аналізу виконання бюджету, фінансової та економічної статистики Міністерства фінансів України

Впродовж проаналізованого періоду з 2000 до 2004 року величина доходів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської, Хмельницької областей зростає більше, як у 1,3 рази (див. табл. 1.3., рис. 1.2., 1.3). Проте відзначимо, що зниження загальної суми доходів характеризувало динаміку доходів обласних бюджетів Тернопільської та Хмельницької областей та сільських бюджетів Тернопільської області (див. додатки АН, АП, АЩ, АЮ, БИ, БК). За період з 2000 до 2004 року наповнення місцевих бюджетів вищевказаних областей відбувалось стрибкоподібними темпами приросту. Цю тенденцію ілюструють дані рисунку 1.2.

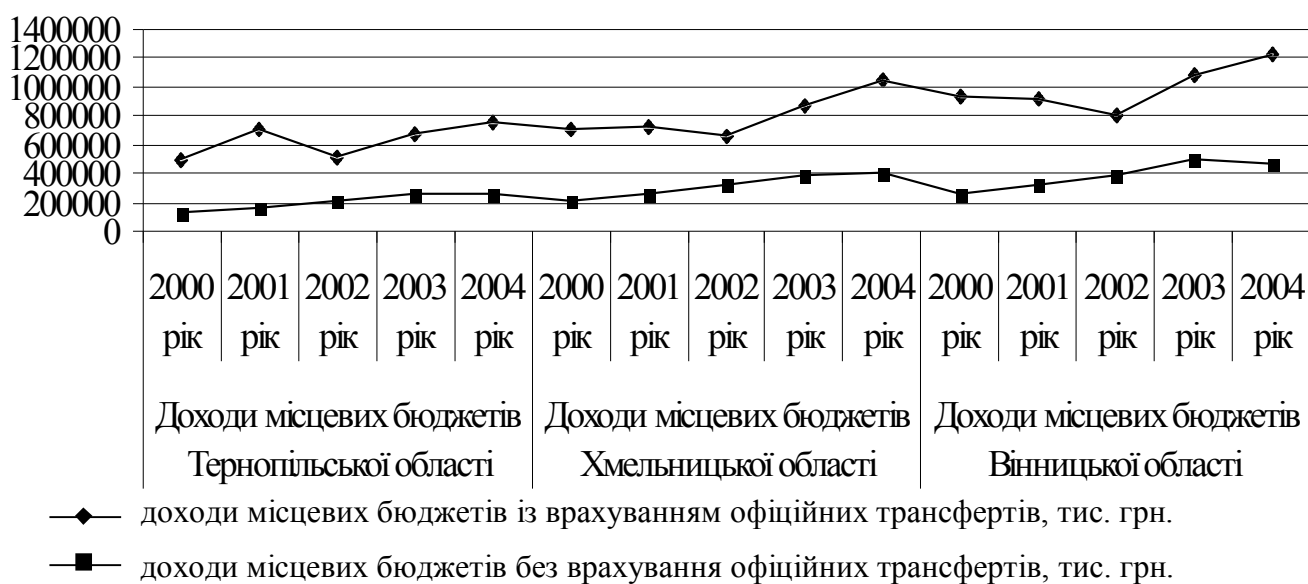


Рис. 1.2. Динаміка доходів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської, Хмельницької областей упродовж 2000-2004 рр.

Проте, саме у 2002 році нарощування доходів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей відбувалось зі значним зниженням темпів їх приросту, що пояснюється значним зниженням обсягів міжбюджетних трансфертів сільським, селищним і бюджетам міст районного значення та темпів зростання величин неподаткових та податкових надходжень (див. додатки АН, АП, АЦ, АЮ, БИ, БК).

Доходи місцевих бюджетів із врахуванням офіційних трансфертів Тернопільської, Хмельницької, Вінницької областей збільшились, хоча простежувалась тенденція до зниження темпів їх росту порівняно із рівнем на початку аналізованого періоду. Зокрема, у 2004 році характерними були вищі темпи нарощування величин обласних бюджетів Вінницької і Хмельницької областей, районних бюджетів Тернопільської області та бюджетів міст районного значення Хмельницької області, що пояснюється збільшенням обсягів офіційних трансфертів (див. табл. 1.3., додатки АН, АП, АЦ, АЮ, БИ, БК).

Таблиця 1.3.

Динаміка доходів місцевих бюджетів Тернопільської, Вінницької та Хмельницької областей упродовж 2000-2004 років (тис. грн.) \*

| Види доходів   | Доходи місцевих бюджетів Тернопільської області. |          |          |          |          | Доходи місцевих бюджетів Вінницької області |          |          |           |           | Доходи місцевих бюджетів Хмельницької області |          |          |          |           |
|--|--|----------|----------|----------|----------|---|----------|----------|-----------|-----------|---|----------|----------|----------|-----------|
|  | 2000р.   | 2001р.   | 2002р.   | 2003р.   | 2004р.   | 2000р.                                      | 2001р.   | 2002р.   | 2003р.    | 2004р.    | 2000р.  | 2001р.   | 2002р.   | 2003р.   | 2004р.    |
| Податкові надходження  | 102984,0   | 129239,2 | 166583,1 | 210817,6 | 211265,2 | 209337,2                                    | 271857,3 | 332321,8 | 397566,3  | 397532,5  | 163472,7                                      | 212926,6 | 267976,3 | 327536,0 | 345025,7  |
| Неподаткові надходження  | 26711,8  | 30507,2  | 32839,2  | 36626,2  | 32091,2  | 44410,0                                     | 45043,5  | 48586,4  | 86540,3   | 41394,0   | 33936,9                                       | 37095,3  | 46862,4  | 53459,2  | 38486,7   |
| Доходи від операцій з капіталом                                  | 85,8   | 1037,6   | 11903,1  | 9678,4   | 9856,7   | 539,1                                       | 1359,5   | 4492,6   | 10427,5   | 11528,9   | 814,4   | 1360,5   | 7587,5   | 9863,4   | 22696,4   |
| Цільові фонди  | 3486,6   | 649,3    | 671,90   | 611,2    | 897,9    | 9074,4                                      | 2204,6   | 1752,7   | 4464,8    | 8398,4    | 6997,0  | 2204,2   | 978,3    | 1122,3   | 2236,2    |
| Разом доходів  | 133268,2   | 161433,3 | 211997,3 | 257733,6 | 254111,1 | 263360,7                                    | 320464,9 | 387153,6 | 498999,0  | 458853,9  | 205221,0                                      | 253586,6 | 323404,5 | 391980,9 | 408445,1  |
| Офіційні трансферти  | 352565,7   | 542895,3 | 309271,0 | 418365,1 | 497725,0 | 663185,9                                    | 599638,9 | 422749,6 | 579660,0  | 760040,1  | 503641,7                                      | 473688,4 | 335657,0 | 471801,5 | 637466,2  |
| Доходи із врахуванням офіційних трансфертів з державного бюджету | 495833,9   | 704328,5 | 521268,4 | 676098,7 | 751836,1 | 926546,6                                    | 920103,8 | 809903,3 | 1078659,0 | 1218894,0 | 708862,7                                      | 727275,0 | 659062,3 | 863782,6 | 1045911,3 |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій у Тернопільській, Вінницькій та Хмельницькій областях

Аналогічна ситуація виявлена при дослідженні динаміки місцевих бюджетів України без врахування офіційних трансфертів. Їх обсяги зросли від 14311,8 млн. грн. у 2000 році до 22547, 2 млн. грн. в 2003 році (або в 1,6 рази), із притаманними їм нижчими темпами, у порівнянні з величиною доходів місцевих бюджетів із врахуванням офіційних трансфертів упродовж чотирьох років на 8%, проте з тенденцією до збільшення у 2003 році - на 7% (див. табл. 1.2., додаток АІ). У даному випадку це свідчить про нарощування фінансової бази органів місцевого самоврядування.

Власні доходи місцевих бюджетів Тернопільської та Хмельницької областей збільшились у 2 рази, місцевих бюджетів Вінницької області - у 1,7 рази (див. табл. 1.3.).

Зазначимо, що при дослідженні рівня наповненості місцевих бюджетів без врахування офіційних трансфертів простежувались значні коливання темпів їх приросту. Конкретизуємо, найвищі темпи нарощування доходів місцевих бюджетів Хмельницької області спостерігались у 2001 році та у 2004 році у розрізі усіх видів місцевих бюджетів. У 2002 році - вищими темпами зростала величина доходів місцевих бюджетів Тернопільської області, зокрема, у частині обласного та міського бюджету міста обласного значення за рахунок податкових і неподаткових надходжень та упродовж 2003 року – у місцевих бюджетах Вінницької області при збільшенні власних доходів усіх рівнів місцевих бюджетів, про що свідчать дані додатків АН, АП, АЦ, АЮ, БІ, БК.

Та, разом з тим, відзначимо, що темпи приросту доходів місцевих бюджетів вищезазначених областей упродовж 2004 року були нижчими у порівнянні з їх рівнем на початку аналізованого періоду (2000 р.). Хоча величина доходів обласного бюджету Тернопільської області збільшувалась темпами росту, вищими на 30%, а обсяги доходів бюджетів міст районного значення Вінницької та Хмельницької областей - на 30% і на 2%, відповідно (див. рис. 1.2., 1.3.).

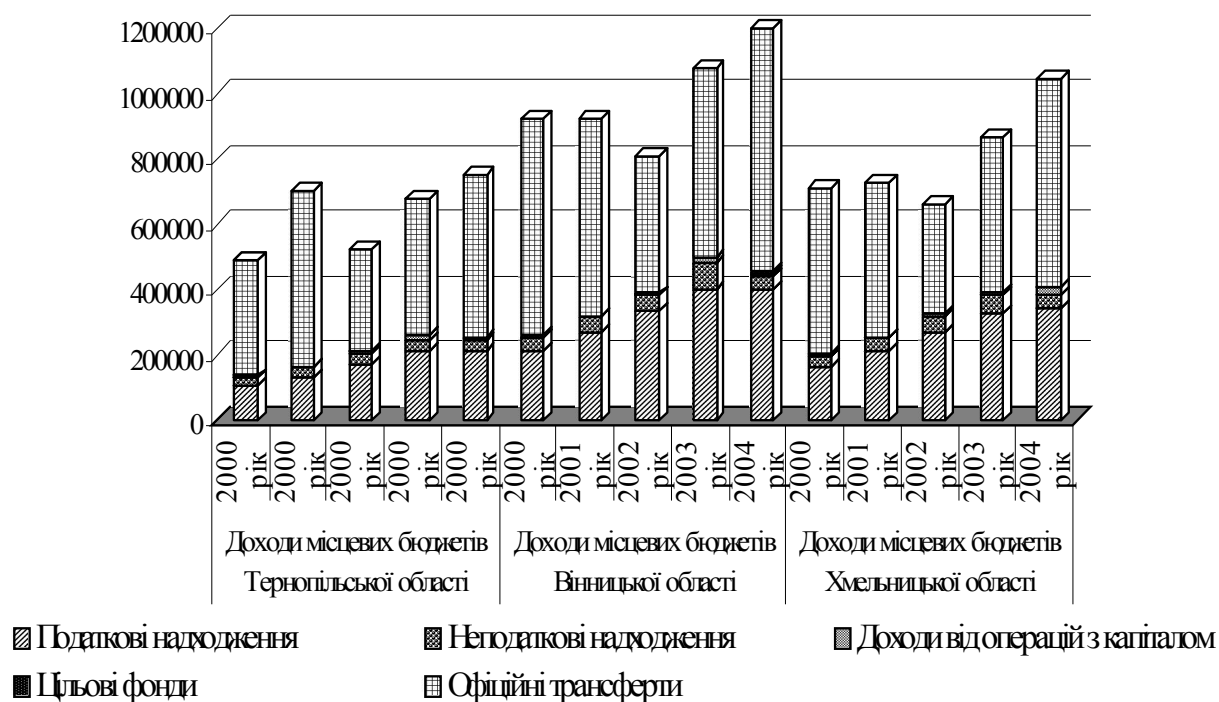


Рис. 1.3. Динаміка доходів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей упродовж 2000-2004 років (тис. грн.).

З огляду на вищеприписане, значне зниження темпів приросту обсягів місцевих бюджетів без врахування офіційних трансфертів відбулось у 2004 році, про що і свідчать результати здійсненого аналізу величин доходів місцевих бюджетів України та місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей. Наявність такої ситуації спричинило зниження обсягів та нестабільні темпи нарощування податкових і неподаткових надходжень у частині загального фонду місцевих бюджетів вищевказаних адміністративно-територіальних одиниць та у частині спеціального фонду місцевих бюджетів Вінницької області. Відзначимо структурні зміни доходів місцевих бюджетів.

Так, частка власних доходів місцевих бюджетів України впродовж усього періоду знизилась на 11,6%, займаючи у 2000 році 77,6%, а у 2003 році - 65,8%. Отже, цей факт посприяв зростанню питомої ваги офіційних трансфертів на 10,9%, зокрема, у 2003 році вона склала – 34,4% доходів місцевих бюджетів (у 2000 році - 23,4%). У свою чергу, це призвело до зростання обсягів офіційних трансфертів у 2,7 рази (до 11729,1 млн. грн. у 2003 році), про що свідчать темпи їх приросту (див. табл. 1.2.).

Дані рисунку 1.4., таблиці 1.4. ілюструють очевидну тенденцію, згідно з якою найбільшу питому вагу у доходах місцевих бюджетів України (у структурі місцевих бюджетів без врахування та із врахуванням офіційних трансфертів) у розрізі видів місцевих бюджетів за 2000-2003 роки займали податкові надходження, відповідно, вони були визначальним чинником динаміки доходів місцевих бюджетів України (див. додатки АА, АБ).

Таблиця 1.4.

Структура доходів місцевих бюджетів України за 2000-2003 рр. \*

| Види доходів місцевих бюджетів                  | 2000 р. | 2001 р. | 2002 р. | 2003 р. |
|---|---------|---------|---------|---------|
| Податкові надходження                           | 62,9    | 60,0    | 58,3    | 54,4    |
| Неподаткові надходження                         | 9,5     | 8,7     | 7,3     | 6,9     |
| Доходи від операцій з капіталом                 | 0,12    | 0,4     | 2,2     | 3,0     |
| Цільові фонди                                   | 4,0     | 2,7     | 1,0     | 1,5     |
| Разом доходів                                   | 77,6    | 71,8    | 68,8    | 65,8    |
| Офіційні трансфери з Державного бюджету України | 23,4    | 28,2    | 31,2    | 34,2    |
| Всього доходів                                  | 100,0   | 100,0   | 100,0   | 100,0   |

\*) Розроблено автором на основі даних Департаменту фінансової статистики та аналізу методології бухгалтерського обліку та контролю Управління зведеного аналізу виконання бюджету, фінансової та економічної статистики Міністерства фінансів України

Простежувалась негативна тенденція до зниження їх частки у структурі доходів місцевих бюджетів без врахування офіційних трансфертів. Якщо у 2000 році податкові надходження становили 82,1% доходів місцевих бюджетів України без врахування офіційних трансфертів, в 2002 році – 84,7%, то у 2003 році – 82,3%. (див. додаток АБ). У структурі доходів місцевих бюджетів України із врахуванням офіційних трансфертів питома вага податкових надходжень зменшилась впродовж проаналізованого періоду на 7,5%, що було зумовлено зростанням величини в 2,7 рази, або на 7351,2 млн. грн. і питомої ваги - на 11% (до 34,2% у 2003 році) офіційних трансфертів (див. додатки АА, АБ).

Таким чином, негативна динаміка частки власних доходів пов'язана із збільшенням обсягів і, відповідно, питомої ваги офіційних трансфертів. Цей факт свідчить про зниження рівня фінансової самодостатності відповідних адміністративно-територіальних одиниць держави. Висока частка трансфертів



характеризує обмеження повноважень місцевого самоврядування та відсутність стимулів до нарощування податкової бази, підвищення споживчих тенденцій.

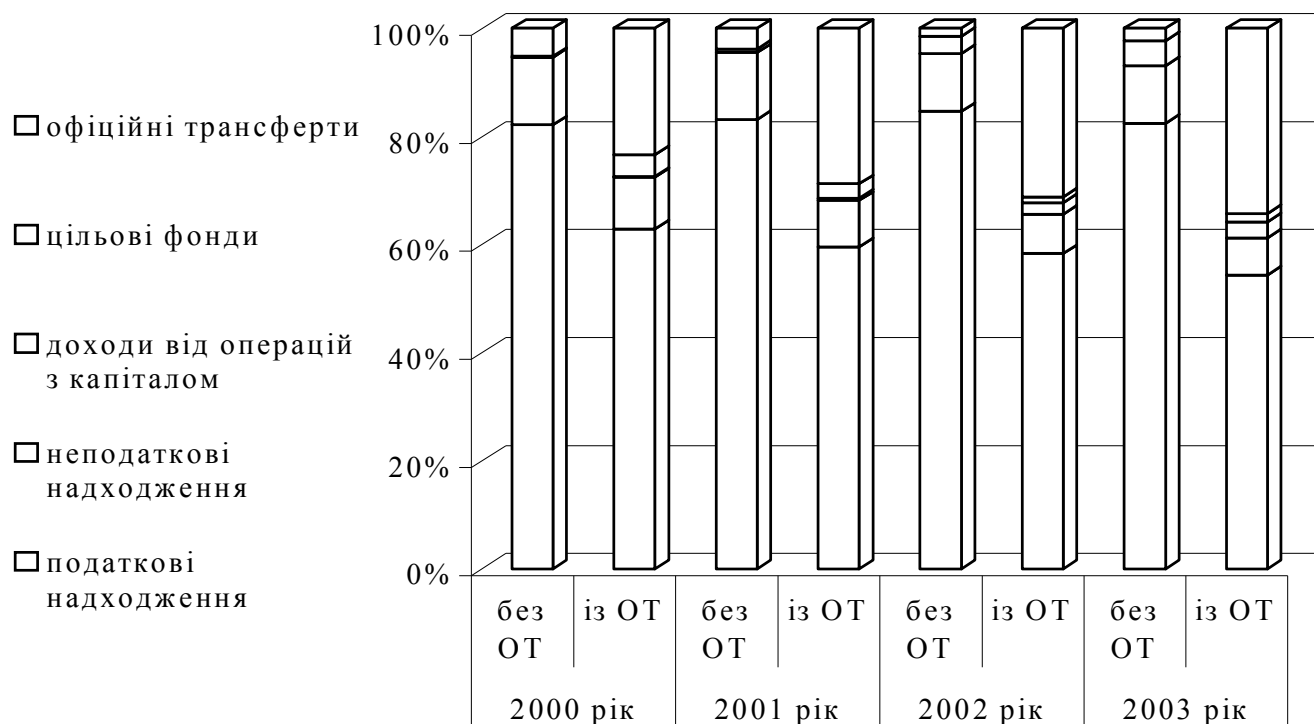


Рис. 1.4. Структура доходів місцевих бюджетів України у розрізі видів надходжень впродовж 2000-2003 років (%).

Позитивним аспектом динаміки величини доходів місцевих бюджетів Тернопільської, Хмельницької, Вінницької областей було також збільшення на 8%-10% частки основного її джерела – податкових надходжень та на 1%-2% частки доходів від операцій з капіталом (див. табл. 1.5). Дані види доходів, у свою чергу, визначили тенденцію до зниження частки міжбюджетних трансфертів – на 5% у структурі власної дохідної бази місцевих бюджетів Тернопільської області і на 10% - у місцевих бюджетах Хмельницької і Вінницької областей, а також на 1% - неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів усіх трьох областей (див. табл. 1.5.).

Таким чином, розглянувши структуру доходів місцевих бюджетів, відзначимо, що вищеописані зміни посприяли, хоча б незначному, проте все ж таки збільшенню частки власної дохідної бази місцевих бюджетів на 7% у доходах місцевих бюджетів Тернопільської області і на 10% - у місцевих бюджетах Хмельницької та Вінницької областей.

Структура доходів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та  
Хмельницької областей впродовж 2000-2004 рр. \*

| Види доходів<br>місцевих<br>бюджетів  | Доходи місцевих бюджетів<br>Тернопільської області |        |        |        |        | Доходи місцевих бюджетів<br>Хмельницької області |        |        |        |        | Доходи місцевих бюджетів<br>Вінницької області |        |        |        |        |
|---|--|--------|--------|--------|--------|--|--------|--------|--------|--------|--|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.   | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.   | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.   | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
|   | Податкові<br>надходження                           | 20,7   | 18,3   | 31,9   | 31,1   | 28,1   | 23,0   | 29,2   | 40,6   | 37,9   | 32,9   | 22,5   | 29,5   | 41,0   | 36,8   |
| Неподаткові<br>надходження  | 5,3  | 4,3    | 6,3    | 5,4    | 4,2    | 4,7  | 5,1    | 7,1    | 6,2    | 3,6    | 4,9  | 4,9    | 6,0    | 8,0    | 3,4    |
| Доходи від<br>операцій з<br>капіталом   | 0,02   | 0,15   | 2,2    | 1,4    | 1,3    | 0,1  | 0,19   | 1,15   | 1,1    | 2,17   | 0,06   | 0,15   | 0,55   | 0,97   | 0,9    |
| Цільові фонди   | 0,7  | 0,09   | 0,13   | 0,09   | 0,1    | 0,9  | 0,3    | 0,15   | 0,1    | 0,2    | 0,9  | 0,2    | 0,22   | 0,4    | 0,6    |
| Разом доходів   | 26,8   | 22,9   | 40,6   | 38,1   | 33,8   | 28,5   | 34,8   | 49,0   | 45,3   | 39,0   | 28,4   | 34,8   | 47,8   | 46,2   | 37,6   |
| Офіційні<br>трансферти  | 71,1   | 77,0   | 59,3   | 61,8   | 66,2   | 71,0   | 65,1   | 50,9   | 54,6   | 60,9   | 71,5   | 65,1   | 52,2   | 53,7   | 62,3   |
| Доходи із<br>врахуванням<br>офіційних<br>трансфертів з<br>державного<br>бюджету | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій у Тернопільській, Вінницькій та Хмельницькій областях

Основним джерелом формування власних доходів місцевих бюджетів були податкові надходження, що і відображено у збільшенні їх питомої ваги на 5% у доходах місцевих бюджетів Тернопільської та Хмельницької областей і на 7% - у місцевих бюджетах Вінницької області. Простежувалось також зростання на 2,5% частки доходів від операцій з капіталом у місцевих бюджетах Вінницької області, на 3,8% - Тернопільської області та на 5,2% - у бюджетах Хмельницької області. Проте, спостерігалось зниження питомої ваги неподаткових надходжень на 7%-8% і на 2%-3% цільових фондів у доходах вищезазначених місцевих бюджетів (див. табл. 1.6.).

Розглянемо детальніше зміни величини та темпів приросту основних джерел формування доходів місцевих бюджетів, що призвели до описаних вище структурних змін. Як уже зазначалось, визначальним фактором позитивної тенденції доходів місцевих бюджетів були податкові надходження. Їх переважання у доходах місцевих бюджетів - очевидне явище у діяльності органів місцевого самоврядування

та місцевих органів влади, що пояснюється специфікою мобілізації зазначеного джерела доходів, які призначені для здійснення видатків.

Таблиця 1.6.

Структура власної дохідної бази місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 рр.\*

| Види доходів                    | Доходи місцевих бюджетів Тернопільської області |       |       |       |       | Доходи місцевих бюджетів Хмельницької області |       |       |       |       | Доходи місцевих бюджетів Вінницької області |       |       |       |       |
|---------------------------------|---|-------|-------|-------|-------|---|-------|-------|-------|-------|---|-------|-------|-------|-------|
|                                 | 2000р   | 2001р | 2002р | 2003р | 2004р | 2000р   | 2001р | 2002р | 2003р | 2004р | 2000р                                       | 2001р | 2002р | 2003р | 2004р |
|                                 | Податкові надходження                           | 77,2  | 80,0  | 78,5  | 81,8  | 83,1  | 79,6  | 83,9  | 82,8  | 83,6  | 84,5  | 79,5  | 84,8  | 85,4  | 79,7  |
| Неподаткові надходження         | 20,0  | 18,9  | 15,5  | 14,2  | 12,6  | 16,5  | 14,6  | 14,5  | 13,6  | 9,4   | 16,8  | 14,0  | 12,5  | 17,4  | 9,0   |
| Доходи від операцій з капіталом | 0,06  | 0,6   | 5,6   | 3,7   | 3,8   | 0,4   | 0,5   | 2,5   | 2,5   | 5,6   | 0,2   | 0,4   | 1,16  | 2,1   | 2,5   |
| Цільові фонди                   | 2,6   | 0,4   | 0,3   | 0,24  | 0,3   | 3,4   | 0,8   | 0,3   | 0,3   | 0,5   | 3,5   | 0,7   | 0,5   | 0,9   | 1,8   |
| Разом доходів                   | 100,0   | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0   | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0                                       | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій у Тернопільській, Вінницькій та Хмельницькій областях

Так, податкові надходження місцевих бюджетів України зросли в 1,6 разів, та у 2003 році їх обсяги становили 18595,3 млн. грн. (див. додаток АА). Характерною була тенденція до збільшення темпів їх приросту впродовж 2001 та 2003 років. У 2002 році спостерігались нижчі темпи росту податкових надходжень у порівнянні із 2001 роком - на 10%, а порівняно із 2003 роком – лише на 2% (див. табл. 1.2.).

Згідно з даними, поданими у таблиці 1.3., податкові надходження місцевих бюджетів Тернопільської області і збільшились на 108281,2 тис. грн., Хмельницької області - на 181553,0 тис. грн. і на 188195,3 тис. грн. зросли обсяги податкових надходжень місцевих бюджетів Вінницької області. Їхніми основними джерелами були: податок з доходів фізичних осіб, єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва, плата за землю, ринковий збір, податок з реклами, збір за паркування автотранспорту, податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, фіксований сільськогосподарський податок (див. додатки АТ, АФ, ББ, БД, БН, БР). Проте, спостерігалось зниження темпів

приросту податкових надходжень з кожним роком (за період з 2000 до 2004 рр.), що і спричинило нижчі на 25%-30% темпи їх нарощування саме у 2004 році (див. рис. 1.5.).

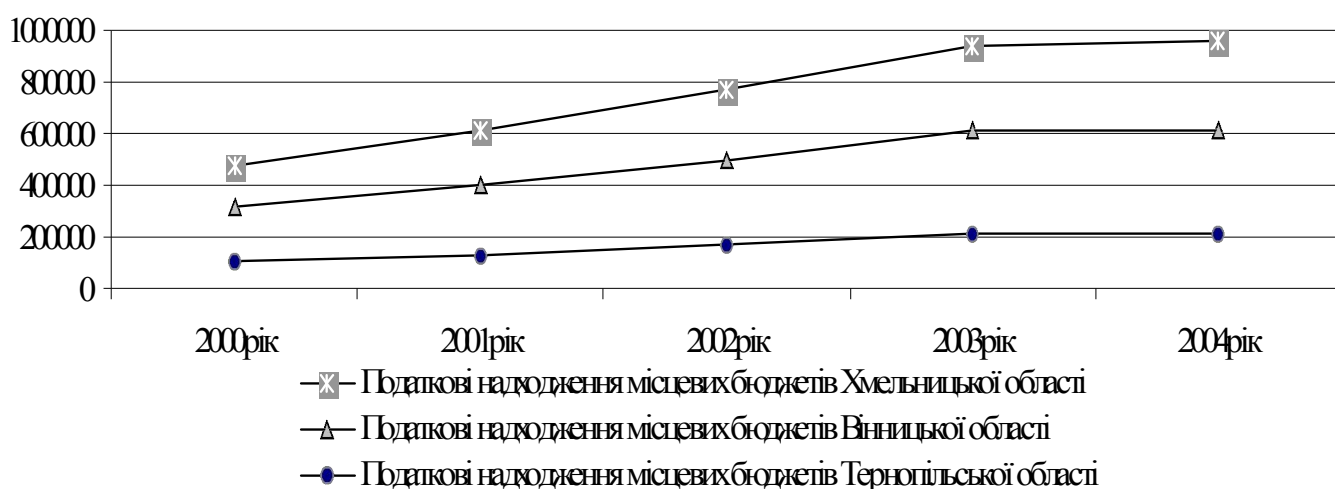


Рис. 1.5. Динаміка податкових надходжень місцевих бюджетів Вінницької, Тернопілької та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 років (тис. грн.).

Протилежна ситуація простежувалась при дослідженні динаміки неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом та надходжень до цільових фондів місцевих бюджетів, оскільки вони займають значно менші частки у структурах доходів місцевих бюджетів України (див. додаток АВ). Так, за період 2000-2003 років обсяги неподаткових надходжень місцевих бюджетів України зросли на 609,0 млн. грн. за рахунок інших неподаткових надходжень в частині власних надходжень бюджетних установ і організацій (див. табл. 1.2., додаток АА). Темпи їх нарощування – нерівномірні: впродовж 2002 року спостерігалось їх зниження на 28,5%, тоді як у 2003 році - збільшились на 20,5% (до 115,4%).

Зазначимо, що характерна тенденція неподаткових надходжень місцевих бюджетів впродовж проаналізованого періоду не відзначилась позитивно на структурних змінах, оскільки їх питома вага як у структурі доходів місцевих бюджетів України із врахуванням офіційних трансфертів, так і без них – знизилась (див. додаток АВ). Відповідно, такі розміри та темпи приросту вказаного джерела

доходів не забезпечили достатнього розвитку власної дохідної бази органів місцевого самоврядування.

Обсяги неподаткових надходжень місцевих бюджетів Вінницької області знизились на 3016,0 тис. грн., що було спричинено негативною динамікою неподаткових надходжень обласного бюджету, бюджетів міст районного значення та сільських бюджетів (див. додаток БК). Нарощування неподаткових надходжень у 1,2 рази, зумовлене зростанням власних надходжень бюджетних установ і організацій, державного мита, плати за оренду цілісних майнових комплексів, що знаходяться у комунальній власності, характеризувало обсяги дохідних частин місцевих бюджетів Тернопільської та Хмельницької областей (див. табл. 1.3., рис 1.6., додатки АУ, БВ, БП).

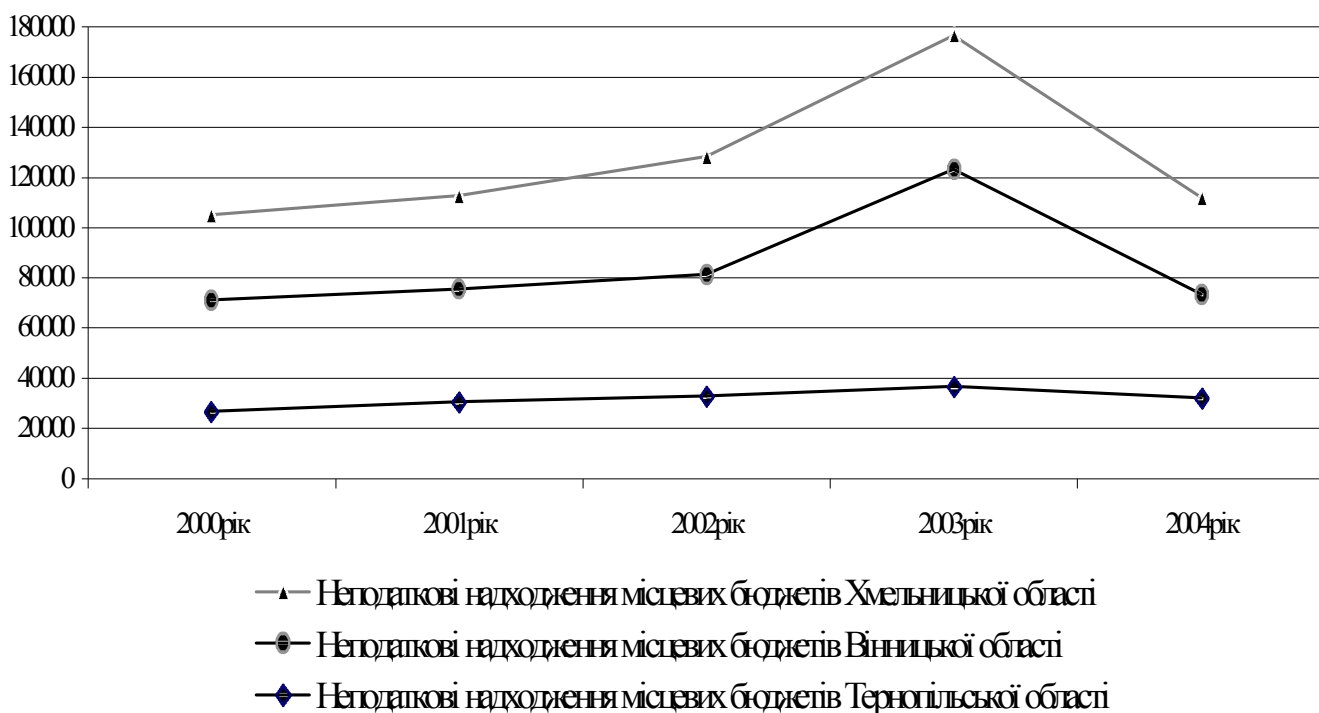


Рис. 1.6. Динаміка неподаткових надходжень місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 рр. (тис.грн.).

Поясненням такої ситуації було значне зниження темпів нарощування неподаткових надходжень місцевих бюджетів впродовж 2004 року. Можна зазначити, що для неподаткових надходжень місцевих бюджетів Тернопільської області у 2004 році характерними були темпи падіння, рівні 27%, для місцевих бюджетів Хмельницької області – на рівні 40%, темпи збільшення неподаткових

надходжень місцевих бюджетів Вінницької області, нижчі на 62% (див. рис. 1.6.).

Варто звернути увагу на значне зростання обсягів доходів від операцій з капіталом - джерела фінансування видатків, що здійснюються з бюджету розвитку. Величина доходів від операцій з капіталом місцевих бюджетів України зросла у 45 разів. Її динаміку ілюструють такі дані: у 2000 році надходження від операцій з капіталом місцевих бюджетів України становили 22,9 млн. грн., у 2003 році - 1039,7 млн. грн. При цьому, впродовж 2001-2002 років приріст їх величини характеризували досить стрімкі темпи, але у 2003 році простежувалось їх зниження майже у 4 рази (до 168,6%) (див. додаток АА, АБ, АВ).

Впродовж 2000-2004 років досить високим був рівень збільшення надходжень від операцій з капіталом у місцевих бюджетах Тернопільської області - у 115 разів (від 85,8 тис.грн. у 2000 році до 9856,7 тис.грн. у 2004 році). У 28 разів вищими були обсяги зазначеного джерела доходів у бюджетах Хмельницької області (від 814,4 тис.грн. у 2000 році до 22696,4 тис.грн. у 2004 році) та у 21 раз – у місцевих бюджетах Вінницької області (від 539,1 тис.грн. у 2000 році до 11528,9 тис. грн. у 2004 році) (див. додатки АР, АС, АЯ, БА, БЛ, БМ).

Швидкими темпами відбувалось нарощування величини доходів від операцій з капіталом місцевих бюджетів Тернопільської області у 2001 році, проте, уже у 2003 та 2004 роках спостерігались значно нижчі темпи зростання їх обсягів (див. рис. 1.7.). У зв'язку зі змінами законодавства щодо можливості приватизації земель сільськогосподарського призначення землі за межами населених пунктів надходження від операцій з продажу землі буде одним із джерел наповнення місцевих бюджетів базового рівня.

Обсяги надходжень до цільових фондів місцевих бюджетів України були досить незначними. Відповідно, їх частка також мізерна як у структурі доходів місцевих бюджетів України із врахуванням офіційних трансфертів, так і у структурі доходів місцевих бюджетів без врахування офіційних трансфертів (див. табл.1.4.).

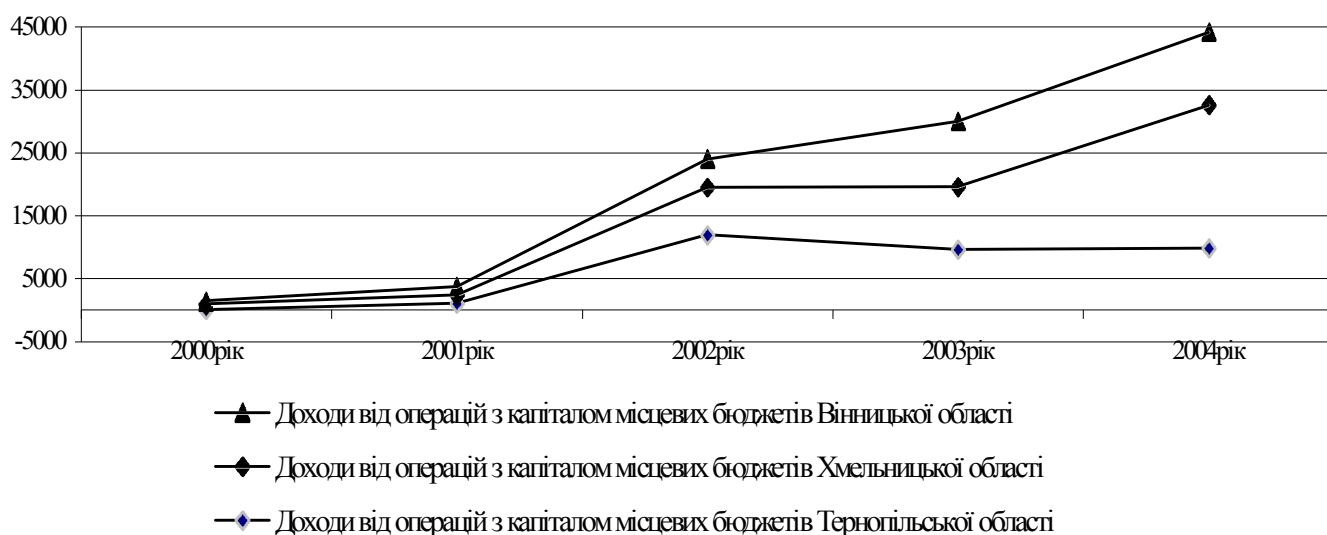


Рис. 1.7. Динаміка доходів від операцій з капіталом місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 років (тис. грн.).

Впродовж 2000-2003 років величина цього джерела доходів навіть зменшилась на 229,1 тис. грн. від 749,3 млн. грн., до 520,2 млн. грн., що не є позитивним, оскільки, надходження до цільових фондів мають цільове призначення при здійсненні видатків. Підкреслимо, що, значне зниження обсягів та темпів росту даного джерела доходів було характерним впродовж 2002 року, а збільшення - впродовж 2003 року (див. табл. 1.2., рис. 1.8.).

Отже, очевидною була негативна тенденція обсягів надходжень до цільових фондів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей (див. табл. 1.3., рис. 1.8.). Хоча значне зниження їхніх величин відбулось саме у 2000 році, про що свідчать дані рис. 1.8., та, незважаючи на такий негативний аспект, темпи приросту обсягів вказаного джерела доходів вищі у 2003 та 2004 роках.

Впродовж проаналізованого періоду відбулось нарощування обсягів міжбюджетних трансфертів у місцевих бюджетах України у 2,7 рази (у 2003 році - 11729,1 млн. грн.), зокрема, у вимірі дотацій, наданих з державного бюджету (див. табл. 1.2., додатки АЕ, АЖ). Збільшення їх величини впродовж 2002 року відбувалось із зниженням темпів приросту на 45%, у порівнянні із зростанням у

2001 році (165,3%). У 2003 році темпи росту офіційних трансфертів уже збільшились на 12% (133%), порівняно із темпами у попередньому році.

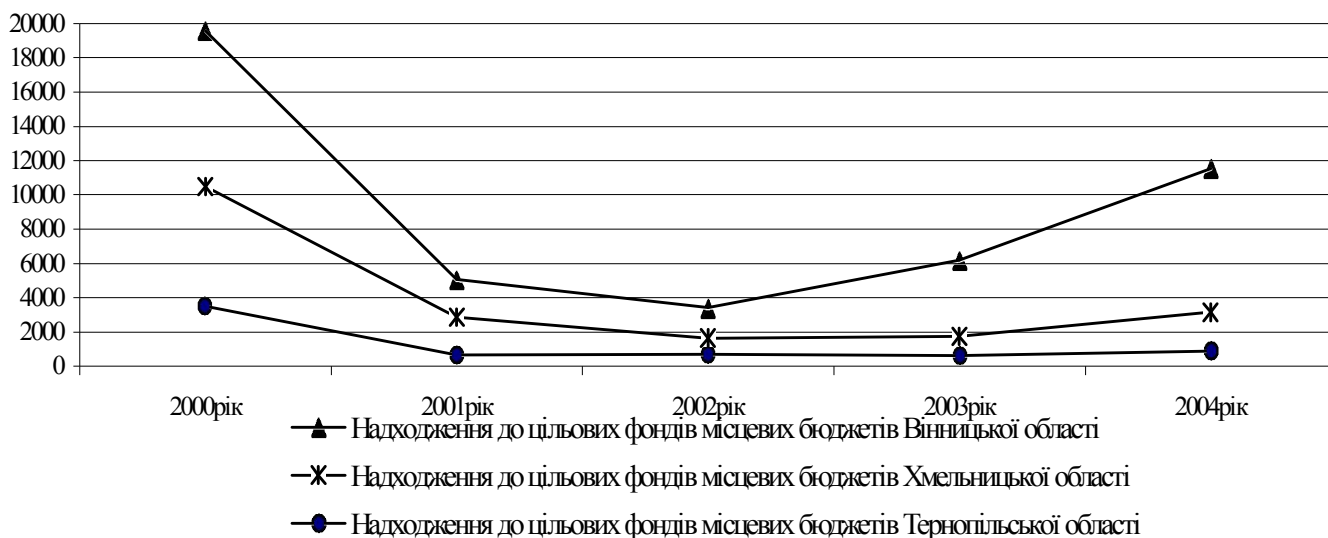


Рис. 1.8. Динаміка надходжень до цільових фондів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 рр. (тис. грн.).

Динаміку офіційних трансфертів місцевих бюджетів на території Подільського економічного регіону ілюструють такі дані: сума міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам Тернопільської області зросла у 1,4 рази, або на 145186,3 тис. грн., місцевим бюджетам Хмельницької області - у 1,3 рази, тобто, на 133824,5 тис. грн. і лише у 1,1 рази, або на 96854,2 тис. грн. – місцевим бюджетам Вінницької області (від 663185,9 тис. грн. у 2000 році до 760040,1 тис. грн. у 2004 році) (див. табл. 1.3., додатки АН, АУ, АФ, АЦ, БВ, БД, БИ, БП, БР).

Результати проведеного аналізу динаміки джерел формування доходів місцевих бюджетів свідчать, що збільшення обсягів місцевих бюджетів є позитивним аспектом діяльності органів місцевої влади та характеризує нарощування фінансової бази для забезпечення виконання визначених їм обов'язків. Проте, важливо зазначити, що це - кількісна сторона, тоді як якісна залежить саме від питомої ваги власних доходів місцевих бюджетів у величині доходів місцевих бюджетів. У даному випадку - частки доходів місцевих бюджетів без врахування офіційних трансфертів.



Та все ж таки, згідно з вищеописаним, обсяги доходів місцевих бюджетів та зокрема місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької області ще досить залежні від величини офіційних трансфертів. Варто відзначити, що низький рівень частки власної дохідної бази місцевих бюджетів не сприяє повноцінному функціонуванню місцевих бюджетів, оскільки через нестачу власних грошових ресурсів зменшуються фінансові можливості місцевих органів влади щодо фінансування програм та завдань соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць країни.

Для того, щоб реально оцінити можливості наповнення місцевих бюджетів та визначити тенденції змін, вважаємо доцільним здійснити моніторинг доходів місцевих бюджетів України у розрізі видів місцевих бюджетів та їхніх доходів. Згідно з Бюджетним кодексом України доходи місцевих бюджетів нашої держави формуються із дохідних частин різних видів бюджетів [14]. Детальніше види місцевих бюджетів України представлено у вигляді таблиці, поданій у додатку АМ.

Позитивну динаміку доходів місцевих бюджетів України забезпечило зростання в 1,8 рази обсягів сільських та селищних бюджетів України, відповідно, на 329,3 млн. грн. і на 187,9 тис. грн. (див. рис. 1.9.).

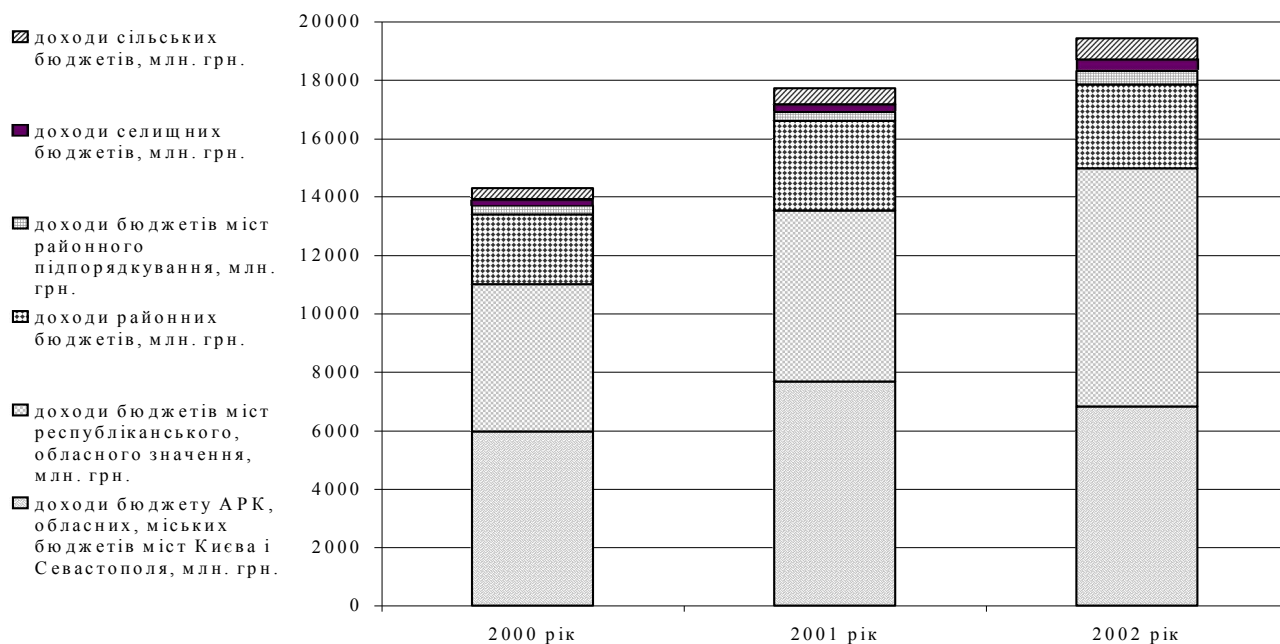


Рис. 1.9. Динаміка доходів місцевих бюджетів України

у розрізі видів місцевих бюджетів упродовж 2000-2002 рр. (млн. грн.).

Нарощування селищних бюджетів відбувалось із притаманними їм зростаючими темпами впродовж усього періоду, проте темпи наповнення сільських бюджетів впродовж 2002 року дещо знизились. Величина власних надходжень бюджетів міст республіканського та обласного підпорядкування України збільшилися в 1,6 рази, при цьому зростання їх величини у 2002 році відбувалось вищими темпами на 25% (139,5%), у порівнянні із темпами їх росту у 2001 році (див. додатки АЛ, АК).

Бюджети міст районного підпорядкування України зросли в 1,4 рази, або на 143,2 млн. грн. (до 463,6 млн. грн. у 2002 році). Рівень такого збільшення зумовлений швидшими темпами росту надходжень у 2002 році (на 60%), у порівнянні з їх рівнем у попередньому році. Зниження темпів нарощування доходів районних бюджетів України на 37% у 2002 році свідчить про зростання їх обсягів лише в 1,2 рази, що, відповідно, становить 2858,7 млн. грн. у 2002 році (див. додатки АЛ, АК).

З огляду на проведене дослідження доходів місцевих бюджетів України можна зробити такі висновки: найбільшу частку у структурі доходів місцевих бюджетів України займали доходи бюджету АРК, обласних бюджетів та бюджетів м. Києва і Севастополя – більше 40% у 2000-2001 роках і 35,1% впродовж 2003 року. Значно нижчою була питома вага доходів бюджетів сільських, селищних та бюджетів міст районного підпорядкування - менше 5%, проте, у дохідних частинах цих місцевих бюджетів характерним було значне зростання обсягів надходжень впродовж проаналізованого періоду - в 1,8 рази, порівняно із збільшенням надходжень до бюджету АРК, обласних бюджетів та бюджетів міст Києва і Севастополя – в 1,1 рази (див. рис. 1.10.).

Вважаємо доцільним більш детальний аналіз здійснити на основі статистичних даних щодо формування доходів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей за період з 2000 до 2004 роки (див. додатки АП, АР, АС, АЮ, АЯ, БА, БК, БЛ, БМ).

Впродовж 2000-2004 років очевидною була тенденція до зростання обсягів власних доходів місцевих бюджетів та зокрема місцевих бюджетів Вінницької,

Тернопільської та Хмельницької областей. Отже, простежимо за структурою доходів усіх видів місцевих бюджетів та визначимо чинники, що вплинули на динаміку їх обсягів та темпи приросту.

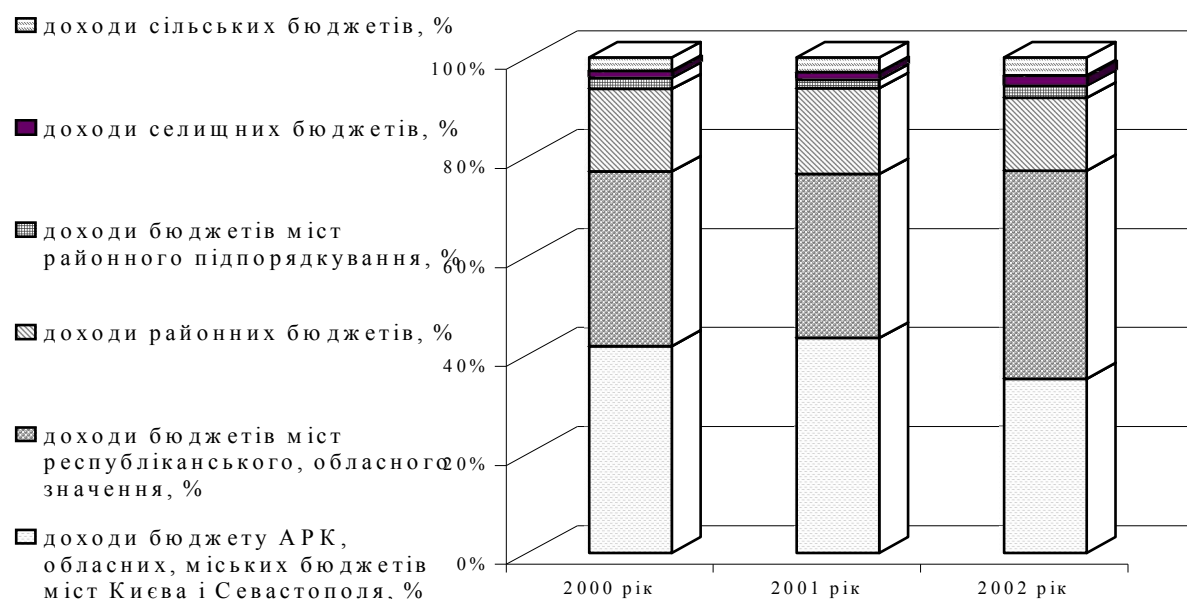


Рис. 1.10. Структура доходів місцевих бюджетів України у розрізі видів місцевих бюджетів впродовж 2000-2002 рр. (%)

Дані таблиці 1.7., ілюструють наступне: у структурі власних доходів місцевих бюджетів Тернопільської, Вінницької та Хмельницької областей впродовж проаналізованого періоду найвищою була частка доходів міських бюджетів міст обласного значення, відповідно, 40%, 42,3% та 54,1%, хоча відбулось зниження їх питомої ваги на 3% у Хмельницькій області. Частка доходів обласних та районних бюджетів, в основному, близько 20%, найнижчою є питома вага селищних бюджетів (2,4%-3,5%).

Таблиця 1.7.

Структура власної дохідної бази місцевих бюджетів Тернопільської, Хмельницької, Вінницької областей впродовж 2000-2004 рр.\*

%

| Види бюджетів             | Тернопільська область |         | Хмельницька область |         | Вінницька область |         |
|---------------------------|-----------------------|---------|---------------------|---------|-------------------|---------|
|                           | 2000 р.               | 2004 р. | 2000 р.             | 2004 р. | 2000 р.           | 2004 р. |
| 1                         | 2                     | 3       | 4                   | 5       | 6                 | 7       |
| Доходи сільських бюджетів | 6,9                   | 7,2     | 5,2                 | 6,3     | 10,0              | 9,2     |
| Доходи селищних бюджетів  | 2,8                   | 3,1     | 2,4                 | 2,4     | 3,3               | 3,5     |

## Продовження таблиці 1.7.

| 1                                       | 2    | 3    | 4    | 5    | 6    | 7    |
|---|------|------|------|------|------|------|
| Доходи бюджетів міст районного значення | 8,4  | 9,6  | 3,6  | 4,4  | 8,1  | 5,5  |
| Доходи районних бюджетів                | 12,4 | 17,2 | 17,3 | 11,0 | 21,8 | 17,0 |
| Доходи бюджетів міст обласного значення | 37,8 | 40,0 | 56,9 | 54,1 | 42,6 | 42,3 |
| Доходи обласних бюджетів                | 31,6 | 23,0 | 14,6 | 21,8 | 14,3 | 22,6 |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей

Проте, у структурі доходів місцевих бюджетів Тернопільської, Вінницької та Хмельницької областей із врахуванням офіційних трансфертів найвищою була питома вага доходів районних (30%-50%) та обласних бюджетів (16%-40%), що зумовлено зростанням обсягів міжбюджетних трансфертів (див. табл. 1.8.).

Таблиця 1.8.

Структура доходів місцевих бюджетів Тернопільської, Хмельницької, Вінницької областей впродовж 2000-2004 років \*

| Види бюджетів                           | Доходи місцевих бюджетів |         |                      |         |                    |         |
|---|--------------------------|---------|----------------------|---------|--------------------|---------|
|   | Тернопільської області   |         | Хмельницької області |         | Вінницької області |         |
|   | 2000 р.                  | 2004 р. | 2000 р.              | 2004 р. | 2000 р.            | 2004 р. |
| Доходи сільських бюджетів               | 4,5                      | 2,7     | 4,0                  | 3,3     | 4,3                | 4,1     |
| Доходи селищних бюджетів                | 1,0                      | 1,1     | 1,0                  | 1,2     | 1,2                | 1,5     |
| Доходи бюджетів міст районного значення | 2,3                      | 3,3     | 1,2                  | 2,0     | 2,6                | 2,1     |
| Доходи районних бюджетів                | 31,6                     | 55,3    | 20,3                 | 43,2    | 22,5               | 33,4    |
| Доходи бюджетів міст обласного значення | 12,4                     | 18,5    | 18,1                 | 33,6    | 12,6               | 18,0    |
| Доходи обласних бюджетів                | 48,0                     | 19,0    | 33,4                 | 16,6    | 29,0               | 41,0    |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей

З огляду на описані вище структурні зміни відзначимо, що нарощування обсягів власних доходів місцевих бюджетів, особливо у частині податкових надходжень, свідчить про ефективну бюджетну, податкову політику, здійснювану органами місцевого самоврядування. Позитивні зміни величини доходів усіх видів місцевих бюджетів дають їм змогу впевненіше планувати свою діяльність у частині видатків в умовах сучасності і на перспективу.

## Висновки до розділу I

На основі проведеного дослідження економічного змісту понять “бюджет”, “державний бюджет”, “місцеві бюджети”, комплексного теоретичного узагальнення різних підходів щодо з’ясування сутності доходів місцевих бюджетів, систематизації принципів їх формування та доповнення класифікаційних ознак даного поняття, відзначення функціонального призначення власних та закріплених доходів місцевих бюджетів, здійснення комплексної оцінки доходів місцевих бюджетів зроблені наведені нижче висновки.

Враховуючи підходи вчених як вітчизняних, так і зарубіжних щодо трактування доходів державного та місцевих бюджетів, доходи місцевих бюджетів пропонується розглядати як частину фінансових ресурсів держави, що, згідно з діючим бюджетним законодавством, є власними та закріпленими видами надходжень, котрі мобілізуються у фондах грошових коштів органів місцевого самоврядування за рахунок податкових, неподаткових видів доходів, надходжень від операцій з капіталом та до цільових фондів, коштів, виділених із інших бюджетів з метою забезпечення ефективного та якісного виконання власних та делегованих функцій і повноважень місцевої влади.

На основі критичного узагальнення існуючих підходів щодо визначення власних та закріплених доходів місцевих бюджетів подано власне розуміння їх сутності. Так, власні доходи місцевих бюджетів доцільно тлумачити як грошові кошти, що повністю належать місцевим бюджетам та у твердо фіксованому розмірі зараховуються до них, не надходячи до бюджету вищого рівня і не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів. Закріпленими є доходи, які, відповідно до чинного законодавства, належать до доходів державного бюджету і з метою збалансування місцевих бюджетів закріплюються повністю або частково за бюджетами нижчого рівня.

Дослідження теоретичних аспектів доходів місцевих бюджетів дозволило доповнити класифікаційні ознаки цього поняття. Таким чином, у дисертаційній роботі запропоновано виділяти такі групувальні елементи: за соціально-

економічним змістом, залежно від повноти зарахування доходів до місцевих бюджетів, за періодичністю надходжень, за методами залучення, за способом зарахування, у відповідності з кодом бюджетної класифікації, за формами утворення, за змістом, за джерелами утворення.

З метою проведення комплексу заходів щодо забезпечення повного та своєчасного формування доходів місцевих бюджетів, аналізу та здійснення контролю за цим процесом обґрунтовано підходи щодо формулювання організаційних засад мобілізації доходів місцевих бюджетів, що дозволило обґрунтувати наступні рекомендації. У даному контексті аргументовано доцільність впровадження у практику організаційної моделі діяльності фінансових, податкових, контрольно-ревізійних та інших органів влади, згідно з якою Міністерство фінансів - керівна ланка, яка повинна розробляти в єдиному центрі основні засади податкової, бюджетної політики та методи контролю за процесами планування, наповнення та виконання місцевих бюджетів.

Для забезпечення ефективної діяльності органів місцевого самоврядування стосовно наповнення місцевих бюджетів пропонується запровадження у практику положення, згідно з умовами якого, законодавчі акти щодо податкового та бюджетного законодавства прийматимуться за наявності експертного висновку Міністерства фінансів України, що обмежить внесення змін у законодавчі акти після схвалення відповідного закону про Державний бюджет України на відповідний рік і запобігатиме розбалансуванню бюджетів у процесі їх виконання.

Для визначення методики формування доходів місцевих бюджетів систематизовано принципи мобілізації доходів місцевих бюджетів як систему взаємоузгоджених та практичних заходів, що сприятиме ефективному наповненню фондів грошових коштів органів місцевого самоврядування з метою досягнення відповідності їхніх зобов'язань джерелам фінансування. Пропонується їх перелік в інтерпретації: принцип демократичності; обов'язковості; поділу доходів на податкові, неподаткові та міжбюджетні трансферти; поділу доходів на власні та закріплені; відповідності доходів обсягам повноважень органів місцевого самоврядування; повноти; матеріальної зацікавленості у пошуку резервів

збільшення доходів; гласності; обґрунтованості; єдності; плановірності; системності; стабільності; відповідальності.

Результати проведеної комплексної оцінки доходів місцевих бюджетів свідчать про наявність тенденцій до нарощування обсягів дохідних частин, що є позитивним аспектом діяльності органів місцевого самоврядування та відобразатиметься на ефективності виконання законодавчо визначених їм повноважень. Проте зазначено, що це - кількісна сторона, тоді як якісна залежить саме від питомої ваги власних доходів місцевих бюджетів у величині доходів місцевих бюджетів. Місцеві бюджети Вінницької, Тернопільської та Хмельницької області на 50%-60% залежні від офіційних трансфертів.

На основі даних аналізу структури доходів місцевих бюджетів України виявлено, що найвищою була частка доходів бюджету АРК, обласних бюджетів та бюджетів міст Києва і Севастополя – близько 40%. Значно нижчою - питома вага доходів сільських, селищних та бюджетів міст районного підпорядкування - менше 5%. Проте, у даних бюджетах характерним було значне зростання обсягів надходжень упродовж аналізованого періоду - в 1,8 рази, порівняно з рівнем наповнення бюджету АРК, обласних бюджетів та бюджетів міст Києва і Севастополя – в 1,1 рази. Відповідно, проведене дослідження власної дохідної бази місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей показало, що найвищою була частка доходів міських бюджетів міст обласного значення (більше 40%), а питома вага доходів селищних бюджетів – найнижчою (біля 3%), що у даному випадку відображає якість та повноту законодавчо визначених та здійснюваних повноважень органами місцевого самоврядування. Проте, у структурі доходів місцевих бюджетів вказаних областей із врахуванням офіційних трансфертів найвищою була питома вага доходів районних (30%-50%) та обласних бюджетів (16%-40%), що зумовлено зростанням обсягів міжбюджетних трансфертів.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [24; 25; 26]

## **РОЗДІЛ II. Прагматика і проблематика формування доходів місцевих бюджетів**

### **2.1. Динаміка та структура податкових надходжень місцевих бюджетів**

Податки є фінансовим регулятором виробництва, засобом забезпечення соціально-економічного розвитку як окремих адміністративно-територіальних одиниць, так і держави у цілому. Відповідно, вони – домінантне джерело формування доходів місцевих бюджетів.

Податкові надходження за групами та видами знаходяться у постійній динаміці, що характеризуються відповідними тенденціями як у структурі доходів місцевих бюджетів із врахуванням офіційних трансфертів, так і в структурі власних доходів. Тому дослідження концептуальних засад формування доходів місцевих бюджетів доцільно проводити у контексті ґрунтовного аналізу динаміки податкових надходжень як основи функціонування органів місцевого самоврядування та важливого інструмента регулювання економіки.

Результати аналізу динаміки податкових надходжень місцевих бюджетів України впродовж 2000-2003 років свідчать про зростання обсягів податкових надходжень у 1,6 рази, або на 6838,3 тис. грн. із притаманними їм щорічними темпами приросту на рівні 20%, хоча у 2004 році спостерігалось їх зниження. Поясненням такої тенденції було зниження обсягів податку з доходів фізичних осіб з приводу встановлення його ставки на рівні 13,0%. Визначальними чинниками позитивної динаміки податкових надходжень місцевих бюджетів України були такі податкові надходження: податок з доходів фізичних осіб, податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, плата за землю, платежі за ліцензії на певні види господарської діяльності, платежі за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності, єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва (див. додатки АА, АБ, АД).

Відзначимо, що впродовж аналізованого періоду вагомі зміни у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів були спричинені, в основному, зростанням частки податку з доходів фізичних осіб на 18%, тобто, від 54% у



2000 році до 72% у 2003 році (див. додаток АД). Зазначимо, що податкові надходження місцевих бюджетів мобілізуються до таких груп податків і зборів: податки з доходів, податки з прибутку, податки на збільшення ринкової вартості; внутрішні податки на товари і послуги; збори за спеціальне використання природних ресурсів; інші податки. До складу податкових надходжень включені податки і збори як загальнодержавні, так і місцеві, обсяги надходжень яких можна прогнозувати та планувати як на певний період часу, так і на перспективу, що певним чином стабілізує органи місцевого самоврядування у виконанні своїх функцій, завдань та повноважень.

Стосовно доходів місцевих бюджетів Тернопільської, Вінницької, Хмельницької областей, характерним було збільшення обсягів податкових надходжень приблизно у 2 рази, яке простежувалось у розрізі усіх видів місцевих бюджетів, проте із тенденцією до зниження темпів їх приросту (див. табл. 2.1., рис. 2.1., додатки АП, АР, АС, АЮ, АЯ, БА).

Таблиця 2.1

Динаміка податкових надходжень місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 рр. \*

тис. грн.

| Обсяги податкових надходжень місцевих бюджетів | Загальний фонд |           |          |          |          | Спеціальний фонд |         |         |         |         |
|--|----------------|-----------|----------|----------|----------|------------------|---------|---------|---------|---------|
|  | 2000рік        | 2001рік   | 2002рік  | 2003рік  | 2004рік  | 2000рік          | 2001рік | 2002рік | 2003рік | 2004рік |
| Тернопільська область                          | 92196,2        | 1173620,0 | 153896,2 | 197852,9 | 197480,8 | 10787,8          | 11877,2 | 12686,9 | 12964,7 | 13784,4 |
| Вінницька область                              | 191663,6       | 252704,3  | 312299,9 | 377256,7 | 377112,4 | 17673,3          | 19153,0 | 20021,8 | 20309,6 | 20420,1 |
| Хмельницька область                            | 148732,7       | 197723,0  | 251981,6 | 310457,5 | 325368,9 | 14740,0          | 15203,6 | 15994,7 | 17078,5 | 19656,8 |

\* Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей

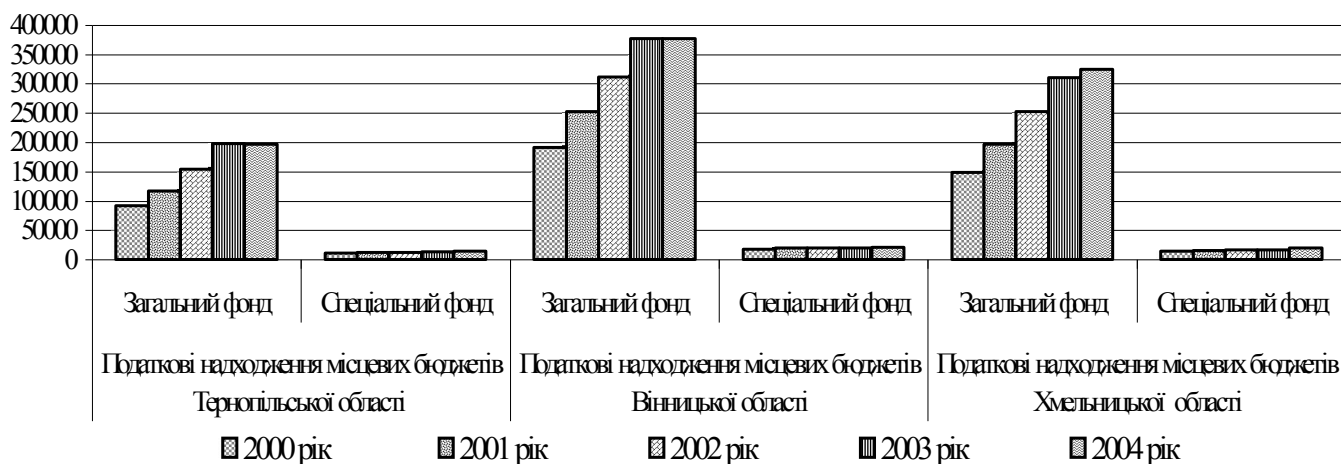


Рис. 2.1. Динаміка податкових надходжень місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 років (тис. грн.).

Тобто, у 2004 році характерними були нижчі на 25%-30% темпи нарощування податкових надходжень місцевих бюджетів Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей, у порівнянні із їх рівнем на початку проаналізованого періоду - у 2000 році (див. рис. 2.2.).

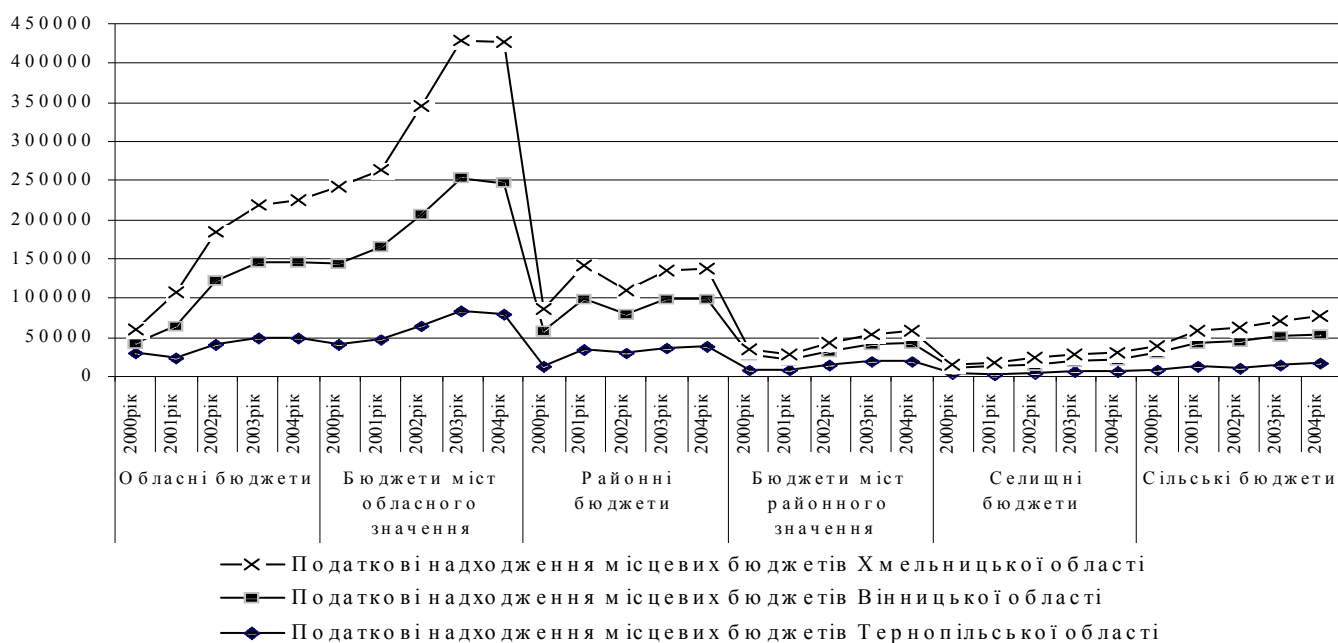


Рис. 2.2. Динаміка податкових надходжень місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей за період 2000-2004 рр. (тис. грн.).

Вищі темпи приросту податкових надходжень спостерігались у частині загального фонду, хоча впродовж 2004 року такі зміни відбулись і у частині спеціального фонду місцевих бюджетів трьох вищезазначених адміністративно-територіальних одиниць України. Визначальним фактором такої динаміки були зміни податкового законодавства, що, у свою чергу, відображено досить незначним нарощуванням податкових надходжень обласних, міських, селищних та сільських бюджетів Хмельницької, Тернопільської та Вінницької областей (див. додатки БФ, БХ, БЦ).

Впродовж 2000-2004 років обсяги податкових надходжень загального фонду місцевих бюджетів Тернопільської, Вінницької та Хмельницької областей зросли у 2 рази, а величини податкових надходжень у частині спеціального фонду місцевих бюджетів - у 1,2 рази (див. табл. 2.1., додатки БФ, БХ, БЦ).

Детальніше розглянемо їх динаміку у розрізі видів місцевих бюджетів (див. додатки АК, АЛ, АТ, АФ, ББ, БД, БН, БР). Позитивна тенденція до збільшення величини податкових надходжень простежувалась у розрізі усіх видів місцевих бюджетів України та зокрема місцевих бюджетів Вінницької, Хмельницької та Тернопільської областей. Найвищий рівень нарощування податкових надходжень характеризував сільські, селищні, бюджети міст республіканського та обласного значення України - у 1,7 рази. Аналогічна ситуація відображена і в обласних бюджетах Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областях впродовж 2000-2004 років та районних бюджетах Тернопільської області.

Грунтовніше дослідимо тенденції динаміки основних джерел формування податкових надходжень місцевих бюджетів, визначимо чинники та конкретизуємо, у дохідних частинах яких саме видів бюджетів відбулись вищевказані зміни обсягів податкових надходжень.

До податків з доходів та податків з прибутку відносяться податок з прибутку підприємств та податок з доходів фізичних осіб, частка якого у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів України - 72,7% у 2003 році (у 2000 році - 54,3%). Відповідно, вказане джерело доходів місцевих бюджетів - визначальний чинник динаміки податкових надходжень (див. додаток АД). Позитивні зміни частки податку з доходів фізичних осіб впродовж 2000-2003 років зумовлені

зростанням обсягів даного виду доходів місцевих бюджетів України у 2 рази, або на 7143,6 тис. грн. у 2003 році (див. додаток АА).

Зокрема, у місцевих бюджетах Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей його обсяги збільшилися більше, як у 2 рази (див. додатки АХ, БЕ, БС). Згідно з даними проведеного дослідження динаміки податку з доходів фізичних осіб у розрізі місцевих бюджетів по Україні та зокрема місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей можна стверджувати, що даний вид доходів є найосновнішим джерелом наповнення місцевих бюджетів усіх рівнів і саме місцевих бюджетів базового рівня, його переважання у величині податкових надходжень місцевих бюджетів є очевидним явищем, що пояснюється специфікою мобілізації.

Позитивна динаміка податку з доходів фізичних осіб призвела і до структурних змін. Проте частка цього податку залишилась практично незмінною у податкових надходженнях районних бюджетів України (69%) та знизилась на 3% у податкових надходженнях бюджетів міст районного значення (до 50% у 2002 році) і на 6% - у структурі податкових надходжень сільських бюджетів України (до 34,7% у 2002 році) (див. додаток БШ).

Питома вага податку з доходів фізичних осіб у податкових надходженнях місцевих бюджетів Вінницької та Тернопільської областей зросла на 5% та становить у 2004 році, відповідно, 72% і 69%, та 66% - у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів Хмельницької області (див. додатки АХ, БЕ, БС). Зауважимо, що, найвищий рівень збільшення питомої ваги податку з доходів фізичних осіб простежувався у податкових надходженнях районних бюджетів Тернопільської області – на 30% (95% у 2004 році). У структурі податкових надходжень районних бюджетів Вінницької та Хмельницької областей у 2004 році він становить майже 95% також, проте рівень цього зростання нижчий, відповідно, на 10% і на 7%. Частка податку з доходів фізичних осіб у структурі податкових надходжень бюджетів міст районного значення Вінницької області та сільських бюджетах Вінницької та Хмельницької областей знизилась на 10% та на 13% у податкових надходженнях обласних бюджетів усіх трьох областей.

Відзначимо, що податок з доходів фізичних осіб є найдієвішою формою взаємовідносин між державою, органами місцевої влади та її громадянами, що здійснюється на основі примусового обов'язкового вилучення частини її доходу для створення грошових фондів органів місцевого самоврядування з метою виконання поставлених перед ними функцій. Рівень прибуткового оподаткування фізичних осіб безпосередньо впливає на реальні особисті доходи основної частини населення, тих, хто отримує основні доходи у вигляді заробітної плати, і на рівень наповнюваності місцевих бюджетів, що відображається у якості виконання законодавчо визначених повноважень органів місцевого самоврядування.

Таким чином, з метою досягнення економічного зростання й соціальної справедливості у суспільстві і на рівні усіх адміністративно-територіальних одиниць держави зокрема пропонуємо посилити контроль за повнотою і своєчасністю перерахування податку з доходів фізичних осіб до відповідних місцевих бюджетів за місцем знаходження відокремлених підрозділів з боку органів місцевого самоврядування, відзначення у законодавчому порядку чіткої відповідальності за неперерахування або неповне його перерахування до відповідних місцевих бюджетів за місцем знаходження відокремлених підрозділів юридичних осіб, зареєстрованих у інших регіонах. Також у роботі рекомендовано внесення змін у діюче податкове законодавство та у програмне забезпечення для запровадження ведення особових рахунків платників податків щодо нарахування і сплати податку з доходів фізичних осіб у напрямку виділення окремим рядком сум податку, одержаних від здачі в оренду громадянами земельних паїв.

З огляду на досить незначний термін дії вказаного податку пропонується на період формування та становлення нових землевласників на селі ставку оподаткування податком з доходів фізичних осіб об'єктів спадщини – земельних сільськогосподарських паїв - зменшити наполовину.

Щодо податку з прибутку підприємств комунальної власності, то його частка займала досить умовне місце у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів України впродовж 2000-2003 років, тобто у 2003 році - 0,8% (у 2000 році – 18%), що також відображено зниженням обсягів даного джерела доходів на

1966,8 млн. грн. (до 150,3 млн. грн. у 2003 році), темпами падіння на рівні 99,9% у 2001 році, 58,4% - впродовж 2002 року, і 12,2% - у 2003 році (див. додаток АД). Пояснення цієї негативної ситуації таке: надходження податку з прибутку підприємств і організацій, що належать до комунальної власності, формують незначну частину податкових надходжень зазначених вище видів місцевих бюджетів України, оскільки підприємства комунальної власності здебільшого є неприбутковими. Хоча у 2002 році помітним було нарощування обсягів вказаного податку у бюджетах міст республіканського значення, районних бюджетах, бюджетах міст районного значення, селищних та сільських бюджетах України (див. додаток АЛ).

Зниження обсягів та частки податку з прибутку підприємств комунальної власності впродовж 2000-2004 років було очевидним і в усіх видах місцевих бюджетів Тернопільської, Вінницької та Хмельницької областей (див. додатки АХ, БЕ, БС.). Проте, спостерігалася тенденція до нарощування його обсягів у сільських бюджетах Вінницької та Хмельницької областей, селищних бюджетах Вінницької, Тернопільської областей та бюджетах міст районного значення Хмельницької області. Що, у свою чергу, пов'язано, в основному, із прибутковою діяльністю на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць комунальних підприємств. Причиною зниження обсягів даного джерела доходів у бюджетах міст районного та обласного значення був перехід комунальних підприємств із загальноприйнятої системи оподаткування на спрощену.

До податків на власність у податковій системі нашої держави віднесено податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів. Його частка у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів України за період 2000 – 2003 років знизилась на 1,3% (від 4,5% у 2000 році до 3,2% у 2003 році), хоча спостерігалось незначне збільшення обсягів надходжень - в 1,1 рази, або на 71,1 тис. грн. (див. додатки АА, АБ). Упродовж проаналізованого періоду спостерігались невисокі темпи приросту, проте стабільні, що, з однієї сторони, хоча і не свідчить про реальне збільшення місцевих бюджетів у частині

надходжень податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, проте з іншої – забезпечує періодичність його надходжень.

Позитивна динаміка обсягів податків на власність впродовж проаналізованого періоду, спостерігалась у бюджетах міст республіканського та обласного значення і селищних бюджетах України (див. додаток АЛ). Зміни в обсягах даного джерела доходів спостерігались у розрізі усіх бюджетів місцевого самоврядування Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей (див. додатки АШ, БЗ, БУ). Проте, зростання бюджетів міст районного значення та сільських бюджетів Тернопільської області у частині податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів простежувалось лише з 2002 року. Відзначимо, що у доходах районних бюджетів трьох вищезазначених областей та обласних бюджетів Хмельницької та Вінницької областей величина зазначеного виду доходів знизилась, хоча позитивним було те, що цей факт не призвів до негативних структурних змін.

Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів у частині спеціального фонду податкових надходжень місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей формує 95% - 100% доходів. Нарощування його величини було позитивним аспектом, оскільки цей вид доходів є джерелом фінансування будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних шляхів загального користування та проведення природоохоронних заходів на водоймищах [81].

Відповідно до результатів проведеного аналізу пропонується даний вид податку визначити місцевим податком, передавши у повне розпорядження органів місцевого самоврядування, що сприятиме нарощуванню обсягів місцевих податків і зборів як джерела фінансування доріг місцевого значення, покращить місцеву інфраструктуру. Враховуючи те, що основну частину вантажних та пасажирських перевезень здійснюють підприємства та організації недержавної форми власності та фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, доцільно, на наш погляд, переглянути і систему надання пільг щодо податку із власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, що, у свою чергу, сприятиме нарощуванню власних доходів місцевих бюджетів.

Впродовж 2000-2003 років обсяги зборів за спеціальне використання природних ресурсів місцевих бюджетів України збільшилися на 587,2 тис. грн., або в 1,4 рази (у 2003 році 2047,7 млн. грн.), про що свідчать стабільні темпи їх приросту, визначені на рівні 112% впродовж кожного року (див. додаток АА). Це також характеризувало величини доходів місцевих бюджетів Тернопільської, Вінницької та Хмельницької областей та варто зазначити, що нарощування їхніх обсягів не відбувалось стабільними темпами (див. додатки АТ, ББ, БН).

Підкреслимо, що збори за спеціальне використання природних ресурсів формують приблизно 10% податкових надходжень місцевих бюджетів України (див. додаток АБ). Впродовж 2000-2004 років питома вага зазначеного джерела доходів знизилась на 3% у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів Вінницької (до 12% у 2004 році) та Хмельницької областей (до 11,3%), і на 7% у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів Тернопільської області (до 10%). Як свідчить практика, у частині зборів за спеціальне використання природних ресурсів найбільшу питому вагу займала плата за землю (95%), забезпечуючи 11% податкових надходжень місцевих бюджетів України впродовж 2000-2003 років. Аналогічною була ситуація у структурах податкових надходжень місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей.

Обсяги надходжень платежів за землю місцевих бюджетів України зросли в 1,5 рази, або на 655,9 тис. грн., до того ж швидшими темпами на 7% у 2001 році, ніж у 2002 та 2003 роках (див. додаток АА). Величини платежів за землю місцевих бюджетів Хмельницької та Вінницької областей збільшилися у 1,6 рази, проте рівень збільшення їх у місцевих бюджетах Тернопільської області - у 1,2 рази, що є позитивним явищем, оскільки дане джерело податкових надходжень входить до переліку власних доходів місцевих бюджетів та надходить до загального фонду усіх місцевих бюджетів, передбачаючи розширення меж фінансових можливостей органів місцевого самоврядування (див. додатки АТ, ББ, БН).

Проте, така динаміка платежів за землю місцевих бюджетів України та темпи їх приросту призвели до зниження питомої ваги у податкових надходженнях сільських бюджетів на 19,4% (до 3,2%), на 14,2% - у селищних бюджетах (15,9%), на



7,7% - у бюджетах міст районного підпорядкування (12,8%), на 5,2% - у бюджетах міст обласного значення України (від 17%) (див. додаток БШ). Зокрема, на 4% збільшилась частка платежів за землю у податкових надходженнях районних бюджетів Хмельницької області (5,2% у 2004 році), незмінний рівень у Вінницькій області (6,1%), проте характерним було її зниження на 3,4% у податкових надходженнях районних бюджетів Тернопільської області (11,5% у 2004 році) (див. додатки АХ, БЕ, ВС). Це пояснюється змінами бюджетного законодавства у частині методики зарахування даного податку до певних видів бюджетів. Так, з 2001 року до районних бюджетів зараховується 15% плати за землю, акумульованої на території району, 60% - до сільських бюджетів, міст та селищ, 25% - до обласних бюджетів, а до 2001 року – 100% надходило до районних бюджетів.

Однією з проблем зі сплати плати на землю є незавершеність процесу економічно обґрунтованої грошової оцінки усіх земельних ділянок у країні та фактичне законодавче визначення права власності на землю. Сума надходжень вказаного платежу не залежить від доходів, які отримує власник чи землекористувач. Тоді, коли цей ресурс матиме визначену ціну та реального власника, актуальності набуватимуть питання ефективного використання землі. Нарощування обсягів плати за землю сприятиме фінансуванню заходів з раціонального використання й охорони землі, підвищення родючості ґрунтів; відшкодуванню власникам землі і землекористувачам витрат, які пов'язані з веденням господарства на землях гіршої якості; розвитку інфраструктури населених пунктів.

Зауважимо, що плата за землю справляється у вигляді земельного податку або орендної плати, що визначається залежно від грошової оцінки земель. Розміри податку за земельні ділянки визначаються у порядку, визначеному діючим законодавством. Об'єктом плати за землю є земельні ділянки, земельні частки, що перебувають у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди [79]. Так, пропонуємо зміни податкового законодавства у частині покладення обов'язків на податкові органи з реєстрації укладених договорів оренди. Тобто передбачається надання органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, які

укладають договори оренди землі, до податкових служб списків орендарів на поточний рік та інформування відповідного органу податкової служби про укладення нових, внесення змін до існуючих договорів оренди та їх розірвання.

Щодо інших зборів за спеціальне використання природних ресурсів, таких як збори за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду; збори за спеціальне використання водних ресурсів, збори за користування водами для потреб гідроенергетики і водного транспорту, то їх обсяги впродовж проаналізованого періоду знизились, відповідно до цього факту, знизилась і питома вага кожного у місцевих бюджетах України – нижче 1%. Вищеописане пов'язано з нечітким зарахуванням даних видів платежів до відповідних рівнів місцевих бюджетів, що також зумовлено їх територіальною віднесеністю (див. додатки АА, АБ, АД, АЛ). На наш погляд, низький обсяг надходжень від справляння платежів за спеціальне використання лісових ресурсів та платежів за користування надрами залежить не від їх значущості, а від необґрунтованого визначення бази оподаткування та недооцінки економічного ефекту через раціональне використання природних ресурсів держави.

Обсяги платежів за користування надрами місцевих бюджетів України зменшились від 34,5 млн. грн. у 2000 році до 7,9 млн. грн. у 2004 році, тобто, на 26,6 млн. грн. (див. додаток АА.). Очевидним був факт зниження і їх частки від 0,3% у 2000 році у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів України до 0,04% у 2003 році (див. додаток АБ). Проте, у бюджетах міст районного значення та сільських бюджетах Вінницької, Хмельницької та Тернопільської областей спостерігалось зростання величини зазначеного джерела доходів. Так, високі обсяги надходжень платежів за користування надрами призвели до незначних позитивних структурних змін у податкових надходженнях місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей за 2000-2004 роки, що пояснюється наявністю об'єктів та суб'єктів оподаткування. Таким чином, нарощування величини платежів за користування надрами було одним із чинників збільшення власної дохідної бази місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей, оскільки даний вид надходжень входить до складу доходів

місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів (див. додатки АТ, ББ, БН, АХ, БЕ, БС).

Відбулось зниження питомої ваги внутрішніх податків і зборів у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів України на 1,1% (3,7%), оскільки їх величина зросла лише в 1,2 рази, тобто на 117,6 тис. грн., до 679,6 млн. грн. у 2003 році (див. додатки АА, АБ). Проте простежувалося збільшення їх обсягів у місцевих бюджетах Вінницької, Хмельницької та Тернопільської областей впродовж 2000-2004 років (див. додатки АТ, ББ, БН).

У 2 і більше рази вищими були суми надходжень платежів за ліцензії на певні види господарської діяльності у місцевих бюджетах України у 2003 році у порівнянні з їх обсягами у 2000 році, а величина платежів за видачу торгових патентів на деякі види підприємницької діяльності збільшились у 1,4 рази, що спричинило позитивну динаміку внутрішніх податків і зборів (див. додаток АА). Даному джерелу доходів притаманні стабільні темпи приросту у період з 2000 до 2003 роки (107%, 108%, 116%, відповідно).

Так, обсяги платежів за ліцензії на певні види господарської діяльності місцевих бюджетів Хмельницької області зросли на 5277,9 тис. грн., або у 2,7 рази, у місцевих бюджетах Тернопільської області - на 3130,5 тис. грн. (від 2207,0 тис. грн. у 2000 році) та у бюджетах Вінницької області їх обсяги зросли також, але на 4800,5 тис. грн. (див. додатки АТ, ББ, БН). Це відображено змінами питомої ваги платежів за ліцензії на певні види господарської діяльності на 0,4% у податкових надходженнях місцевих бюджетів трьох областей, що, в основному, зумовлено збільшенням кількості одержувачів та розмірів платежів за видачу ліцензій (див. додатки АХ, БЕ, БС).

Упродовж 2000-2004 років у 1,7 рази збільшилась величина платежів за видачу торгових патентів на деякі види підприємницької діяльності місцевих бюджетів Тернопільської, Вінницької та Хмельницької областей (див. додатки АТ, ББ, БН). Зокрема, у бюджетах міст районного значення, селищних та сільських бюджетах Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей обсяги платежів за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності зросли у 2 і більше рази,

та до позитивних структурних змін призвела здебільшого їх динаміка у сільських бюджетах. Так, у податкових надходженнях сільських бюджетів Тернопільської та Вінницької областей частка платежів за торгові патенти на деякі види підприємницької діяльності зросла на 2% і 1%, відповідно, у структурі податкових надходжень сільських бюджетів Хмельницької області (див. додатки АХ, БЕ, БС). Тобто, за період з 2000 р. до 2004 р. характерним було нарощування величин платежів за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності у бюджетах місцевого самоврядування. В умовах ринкової економіки збільшуватиметься кількість суб'єктів господарювання, що, відповідно, передбачатиме зростання надходжень цих платежів.

Вищепроведений аналіз динаміки та структури внутрішніх податків і зборів у місцевих бюджетах України дає змогу зробити такі висновки: зниження питомої ваги платежів за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності на 0,3% (до 1,9% у 2003 році) та платежів за ліцензії на певні види господарської діяльності на 0,09% (від 1,23% у 2000 році), а саме у частині податку на промисел на 0,08% (до 0,04% у 2003 році) у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів України призвело і до зниження частки внутрішніх податків і зборів у 2003 році на 1,1% (до 3,6% у 2003 році) (див. додаток АД).

Зазначимо, питома вага внутрішніх податків і зборів у місцевих бюджетах Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей фактично залишилась незмінною впродовж 2000 - 2004 років (див. додатки АХ, БЕ, БС). Зниженням обсягів даного джерела доходів характеризувались податкові надходження районних бюджетів вищевказаних областей з приводу негативної динаміки платежів за ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності та сертифікатів, що видаються районними державними адміністраціями, платежів за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, що справляється районними державними адміністраціями. Це відображено у змінах порядку зарахування платежів за ліцензії та платежів за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності - названі платежі не зараховуються до районних бюджетів.

З огляду на те, що існує достатньо проблем із справлянням податку на промисел, на нашу думку його доцільно перенести у ранг місцевих податків, адже рух платників та об'єктів оподаткування проходить на рівні територіальних громад, а тому саме місцеві органи влади у змозі об'єктивніше підійти до справляння цього податку.

Відзначимо, що виникнення місцевих податків і зборів зумовлено необхідністю розмежування джерел доходів між бюджетами різних рівнів, хоча здебільшого це розмежування свідчить про те, наскільки центральні органи влади довіряють місцевим органам влади, а з іншого боку – про рівень розвитку демократії у державі. Діюча система оподаткування місцевими податками не відповідає критеріям самодостатності та економічної доцільності. Передбачені чинним законодавством України місцеві податки і збори не відіграють істотної ролі, а, відповідно, не можуть забезпечити достатньої фінансової бази органів місцевого самоврядування.

Як свідчить практика, рівень наповнюваності місцевих бюджетів України знизився у частині місцевих податків і зборів, що відображено структурними змінами в усіх місцевих бюджетах держави. Обсяги місцевих податків і зборів місцевих бюджетів України зросли на 106,9 млн. грн., тобто в 1,2 рази, і становлять 592,4 млн. грн. у 2003 році. Впродовж проаналізованого періоду, у 2000-2003 роках, характерними були стабільні темпи їх приросту, хоча питома вага цього джерела доходів знизилась на 1% у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів України (до 3,2% у 2003 році) (див. додаток АА).

Величина місцевих податків і зборів місцевих бюджетів Тернопільської та Хмельницької областей збільшилась приблизно у 1,5 рази, проте зниження обсягів місцевих податків і зборів спостерігалось у місцевих бюджетах Вінницької області у частині комунального податку, зборів за право використання місцевої символіки і за видачу ордера на квартиру бюджетів міст районного підпорядкування (див. додатки АТ, ББ, БН). Структурні зміни такі: частка місцевих податків і зборів у податкових надходженнях на кінець проаналізованого періоду є нижчою на 3,4% у податкових надходженнях місцевих бюджетів Хмельницької та Вінницької областей,

становлячи 8,6% і 3,1%, відповідно, і на 2,4% - у податкових надходженнях місцевих бюджетів Тернопільської області (4,2% у 2004 році), що є одним із негативних аспектів розвитку власної дохідної бази місцевих бюджетів (див. додатки АХ, БЕ, БС).

Зазначимо, що визначальними чинниками позитивних змін у структурі місцевих податків і зборів упродовж 2000-2004 років були ринковий збір та комунальний податок. Проте, величина останнього знизилась (див. додатки АТ, ББ, БН). Незмінний рівень частки ринкового збору характеризував структуру податкових надходжень місцевих бюджетів Тернопільської та Хмельницької областей, формуючи 7% податкових надходжень місцевих бюджетів Хмельницької області та 2,6% - податкових надходжень місцевих бюджетів Тернопільської області (див. додатки АХ, БЕ, БС). Одним із напрямів розширення бази оподаткування вказаним податком, нарощування його обсягів, на нашу думку, буде ліквідація стихійної торгівлі на вулицях, що, у свою чергу передбачатиме створення сприятливих умов стосовно залучення осіб, котрі займаються такою діяльністю, на ринки або у відведені для цього місця.

Надходження ринкового збору формують 83,6% місцевих податків і зборів місцевих бюджетів Хмельницької області (у 2000 році – 71,1%), 65% - у Тернопільській області (у 2000 році – 44,3%) та 57,7% - місцевих податків і зборів у бюджетах Вінницької області. Відповідно, частка комунального податку у 2004 році була нижчою у порівнянні з її рівнем у 2000 році, тобто на 10% - у структурі місцевих податків і зборів місцевих бюджетів Хмельницької області (у 2000 році – 21,1%) і на 3,5% - у Вінницької області (33,2% у 2004 році). У 2004 році надходження комунального податку формували 23,6% місцевих податків і зборів місцевих бюджетів Тернопільської області (у 2000 році – 41,3%).

Зокрема, спостерігалось нарощування величин місцевих податків і зборів бюджетів міст обласного значення Вінницької області - у 1,1 рази та у 1,7 рази - у бюджетах міст обласного значення Хмельницької та Тернопільської областей з приводу збільшення обсягів податку з реклами, збору за паркування автотранспорту і ринкового збору. Позитивним структурним змінам посприяло зростання обсягів

саме ринкового збору. Таким чином, питома вага ринкового збору у структурі податкових надходжень бюджету міста обласного значення Тернопільської області збільшившись на 1,5% і у 2004 році становить 5,5%, у бюджетах міст обласного значення Хмельницької області - на 2% (до 13% у 2004 році) (див. додатки АХ, БЕ, БС).

Упродовж проаналізованого періоду динаміку місцевих податків і зборів бюджетів міст районного значення Тернопільської, Вінницької та Хмельницької областей характеризувало зростання обсягів ринкового збору та податку з реклами. Хоча нарощування величини місцевих податків і у частині зборів за паркування автотранспорту характеризувало бюджети міст районного значення Тернопільської області. Зазначимо, негативна динаміка вказаного збору простежувалась у бюджетах міст районного значення, сільських та селищних бюджетах Вінницької області.

З огляду на вищеописане, спостерігались такі структурні зміни: більше, як на 10% зросла частка ринкового збору у структурі місцевих податків і зборів бюджетів міст районного значення Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей (61% у 2004 році).

Простежувалось зниження обсягів місцевих податків і зборів у сільських та селищних бюджетах усіх трьох областей. Чинником таких змін був комунальний податок. Та, варто відзначити, що дане джерело доходів входить до складу єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва, величина якого, у свою чергу, зросла, що також призвело до зниження частки зазначеного вище податку у структурах місцевих податків і зборів (див. додатки АХ, БЕ, БС). Така динаміка комунального податку спричинила незначне нарощування обсягів та зростання частки ринкового збору у структурі місцевих податків і зборів селищних бюджетів. Відповідно, на 8% зросла питома вага ринкового збору у місцевих податках і зборах селищних бюджетів Вінницької та Тернопільської областей, оскільки у 2004 році вона становила 51% та 48%. Підкреслимо, що надходження ринкового збору формують 60% місцевих податків і зборів селищних бюджетів Хмельницької області.

Обсягам місцевих податків і зборів сільських бюджетів Тернопільської області притаманна позитивна динаміка надходжень ринкового збору та збільшення його

питомої ваги на 2,2% (до 9,7% у 2004 році). Відбулось зростання обсягів ринкового збору та його частки на 8% (38%) у структурі місцевих податків і зборів сільських бюджетів Вінницької області. Проте величина ринкового збору у доходах сільських бюджетів Хмельницької області знизилась.

Також джерелами незначного нарощування величин місцевих податків і зборів сільських бюджетів Вінницької та Хмельницької областей були надходження від податку з реклами, що збільшились, відповідно, у 3,7 та у 20 разів, тобто на 22,2 тис. грн. та 13,4 тис. грн. (див. додатки АТ, ББ, БН). Відзначимо, що таке збільшення обсягів вказаного податку було характерним за наявності об'єкту оподаткування. Податок на рекламу сплачується з усіх видів оголошень та повідомлень, які передають інформацію з комерційною метою за допомогою засобів масової інформації, преси, телебачення, афіш, плакатів, рекламних щитів, інших технічних засобів, майна та одягу на вулицях, магістралях, майданах, будинках, транспорті, що в умовах сучасності забезпечує більші надходження податку та є сприятливим з позиції формування власної дохідної бази бюджетів місцевого самоврядування [39]. Пропонуємо при визначенні об'єкту оподаткування податком з реклами врахувати також і термін проходження реклами, площу рекламних щитів та інших носіїв цієї інформації.

Вагомі обсяги надходжень місцевих податків бюджетів місцевого самоврядування спостерігались у частині ринкового збору, що було одним із позитивних аспектів діяльності органів місцевого самоврядування.

Фактично, за проаналізований період обсяги місцевих податків і зборів, основного джерела власних доходів місцевих бюджетів України, не зазнали вагомих змін, проте характерною була тенденція до зростання темпів їх нарощування. Таким чином, вищепроведений ґрунтовний аналіз динаміки та структури місцевих податків і зборів та джерел їх формування впродовж 2000-2004 років дав змогу відзначити структурні зміни також (див. додатки АБ, АД, БШ). Частка місцевих податків і зборів у податкових надходженнях бюджетів міст обласного значення України знизилась на 2,1% (до 5% у 2002 році) (див. додаток БШ). Зокрема, у структурі



податкових надходжень бюджетів міст обласного значення Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей - на 1%-2% (див. додатки АХ, БЕ, БС).

Майже незмінною впродовж проаналізованого періоду залишилась частка місцевих податків і зборів у податкових надходженнях районних бюджетів України, знизившись лише на 0,3% (до 3,7% у 2002 році). Рівень зниження питомої ваги місцевих податків і зборів у структурі податкових надходжень сільських бюджетів України – 2,5% (до 3,9% у 2002 році). Так, місцеві податки і збори забезпечували 3,2% податкових надходжень сільських бюджетів Хмельницької області та 3,8% - податкових надходжень сільських бюджетів Вінницької області.

У структурах податкових надходжень бюджетів міст районного підпорядкування України питома вага місцевих податків і зборів знизилась на 3,8% (від 14,2% до 10,4%) і на 7,1% - у селищних бюджетах України (від 17,4% до 10,3%). Досить значним було зниження частки місцевих податків і зборів у податкових надходженнях бюджетів міст районного значення та селищних бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей - у 2 і більше рази, тобто на 21% у податкових надходженнях бюджетів міст районного значення Хмельницької області (до 8,6% у 2004 році) і на 7% - у бюджетах міст районного значення Тернопільської (у 2004 році – 9,8%) та Вінницької областей (10,6% у 2004 році). Також на 11% знизилась питома вага місцевих податків і зборів у податкових надходженнях селищних бюджетів Хмельницької і Вінницької областей та становить у 2004 році 11,7% та 9,5%, відповідно. Частка місцевих податків і зборів у структурі податкових надходжень селищних бюджетів Тернопільської області - 8% (у 2002 році – 19%).

Згідно з результатами проведеного аналізу у частині місцевих податків і зборів пропонуємо удосконалення механізму визначення об'єкту, бази та ставки оподаткування ринковим збором та збором за парковку автотранспорту.

У роботі рекомендуємо уточнення трактування Декрету Кабінету Міністрів “Про місцеві податки і збори” стосовно збору за парковку автотранспорту у напрямку більш конкретнішого визначення місць, відведених та обладнаних для парковки автомобілів, за що і сплачуватиметься даний збір, оскільки відсутнє

визначення термінів “спеціально обладнані місця” і “відведені місця”. Частину другу статті 3 пропонуємо викласти у такій редакції: “Ставка збору за паркування автотранспорту встановлюється з розрахунку за одну годину парковки, її граничний розмір не повинен перевищувати 3 відсотків мінімальної заробітної плати”. Ставка 1 відсоток неоподаткованого мінімуму доходів громадян не забезпечує навіть відшкодування витрат по справляння вказаного платежу. Пропонуємо збір коштів за паркування транспортних засобів проводити суб’єктам, котрі визначені на конкурсній основі з доведенням планових завдань, обрахованих по даних інвентаризації місць парковки і коефіцієнту завантаження [39].

На нашу думку, відповідно до умов сучасності, варто збільшити граничні межі визначеного до сплати ринкового збору. Вважаємо доцільним розширення поняття ринку, оскільки, крім ринків, як самостійних суб’єктів підприємницької діяльності, є ринки, що належать суб’єктам підприємництва. Не маючи при цьому прав юридичної особи, такі ринки виступають об’єктами самостійних суб’єктів господарювання і створені для здійснення статутної діяльності останніх. Тому самостійні суб’єкти підприємництва, у віданні яких перебувають такі ринки, повинні перераховувати ринковий збір до місцевих бюджетів також. Частину другу статті 4 рекомендуємо викласти у такій редакції: “Ринковий збір справляється за кожний день торгівлі. Його граничний розмір не повинен перевищувати 1 відсотка мінімальної заробітної плати для громадян і 20 відсотків мінімальної заробітної плати для юридичних осіб залежно від ринку, його територіального розміщення та виду продукції (товару)” [39].

Зниження частки місцевих податків у податкових надходженнях місцевих бюджетів України спричинено також і зростанням частки єдиного податку для суб’єктів малого підприємництва на 3,3% (до 4,8% у 2003 році) (див. додатки АА, АБ, АД), що відображено у збільшенні його величини у 5 разів, на 713,9 млн. грн. у 2003 році (до 892,2 млн. грн. у 2003 році). Швидшими темпами відбувалось нарощування обсягів єдиного податку для суб’єктів малого підприємництва у 2001 році - 255%, порівняно із 2002 та 2003 роками – 142% і 137%, відповідно.

Упродовж 2000-2004 років характерним було збільшення надходжень єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва у місцевих бюджетах Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей, що, відповідно, відображено зростанням його частки більше як на 5% у структурі податкових надходжень відповідних місцевих бюджетів. Найвищий рівень такого збільшення спостерігався у бюджетах місцевого самоврядування Тернопільської області (АТ, ББ, БН, АХ, БЕ, БС).

Причиною нарощування обсягів вказаного джерела доходів був перехід на спрощену систему оподаткування, при якій фізичні та юридичні особи звільняються від сплати певних платежів (комунального податку, плати за землю, збору за спеціальне використання природних ресурсів, відрахування на будівництво і ремонт доріг, збору за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі і сфери послуг, податку на промисел, плати за торговий патент), що, відповідно, і призвело до зниження їх величин та структурних змін у доходах місцевих бюджетів.

Зауважимо, що збільшення податкових надходжень місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей у частині єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва було одним із чинників, що посприяли нарощуванню власних доходів місцевих бюджетів. З огляду на вищеописане, пропонується перерахування єдиного податку на підприємницьку діяльність з фізичних осіб не у фіксованих ставках, а залежно від обсягів реалізації робіт, товарів та послуг, тобто встановлення порядку аналогічного оподаткуванню єдиним податком на підприємницьку діяльність з юридичних осіб.

Упродовж 2001-2003 років у доходах місцевих бюджетів України величина фіксованого сільськогосподарського податку зросла на 10,9 млн. грн., до 108,5 млн.грн. у 2003 році. У 2002 році нарощування обсягів фіксованого сільськогосподарського податку відбувалось швидшими темпами на 35% (130%), у порівнянні із 2003 роком (86%). Частка даного податку у структурі податкових надходжень практично залишалась незмінною впродовж 2000-2003 років та становила 0,7% (див. додатки АА, АД, АБ). Вказаний податок поєднує такі види надходжень як: плата за землю, податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, збір на будівництво, реконструкцію, ремонт і

утримання автомобільних доріг загального користування в Україні, плата за придбання торгового патенту, збір за спеціальне використання природних ресурсів, комунальний податок [82]. Відповідно, відбулось зниження надходжень вищеперелічених податків за 2000-2004 роки, що і посприяло збільшенню обсягів фіксованого сільськогосподарського податку.

Величина надходжень фіксованого сільськогосподарського податку до місцевих бюджетів Хмельницької та Вінницької областей зросла у 1,2 рази, проте, у місцевих бюджетах Тернопільської області рівень зростання дещо нижчий – у 0,7 рази (див. додатки АТ, ББ, БН). Варто зазначити, що питома вага зазначеного податку у місцевих бюджетах трьох вищевказаних областей досить незначна впродовж проаналізованого періоду, з 2000 року до 2004 року, знизилась, формуючи у 2004 році 0,2% податкових надходжень місцевих бюджетів Хмельницької області (у 2000 році – 2,6%), 1,1% податкових надходжень місцевих бюджетів Тернопільської області (у 2000 році – 1,6%) та 1,5% податкових надходжень місцевих бюджетів Вінницької області (у 2000 році – 2,5%). Відповідно, частка фіксованого сільськогосподарського податку у структурах доходів сільських бюджетів була вищою у 2004 році, у порівнянні з її рівнем у 2000 році, та становила 17% податкових надходжень сільських бюджетів Хмельницької області, 16% - податкових надходжень сільських бюджетів Вінницької області і 13% - сільських бюджетів Тернопільської області, що пояснюється специфікою сільськогосподарського виробництва.

На основі проведеного статистичного аналізу надходжень фіксованого сільськогосподарського податку до місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської, Хмельницької областей підкреслимо, що значні зміни величини даного джерела доходів простежувались саме у податкових надходженнях сільських та селищних бюджетів (див. додатки АХ, БЕ, БС), оскільки об'єктом оподаткування зазначеним податком є площа сільськогосподарських угідь, переданих сільськогосподарському товаровиробнику у власність або наданих йому у користування. Платниками даного податку, виробниками сільськогосподарської продукції, є сільськогосподарські

підприємства, селянські та інші господарства, які займаються виробництвом, переробкою та збутом сільськогосподарської продукції [82].

Зауважимо, що із запровадженням у податковій системі фіксованого сільськогосподарського податку виникла необхідність удосконалення порядку віднесення суб'єктів оподаткування до числа платників цього податку. З огляду на це, вирішення даної проблеми вбачаємо у визначенні мінімального розміру сільськогосподарських угідь, за наявності яких суб'єкта господарювання відносять до платників цього податку.

Причиною втрати бюджетних коштів є також недосконалий порядок переходу з фіксованого сільськогосподарського податку на загальноприйнятту систему оподаткування. Тому для усунення цього недоліку рекомендовано застосування річного перерахунку податків у разі, якщо суб'єкт господарювання не відповідає статусу платника фіксованого сільськогосподарського податку.

Отже, збереження особливостей спрощеної системи оподаткування для сільськогосподарських виробників буде позитивним моментом, що стимулюватиме до створення робочих місць у сільській місцевості та, відповідно, до зростання обсягів сільських бюджетів. З метою нарощування обсягів бюджетів базового рівня рекомендуємо після зміцнення фінансової бази сільськогосподарського виробника диференціювання ставок даного платежу, залежно від обсягів отриманого доходу.

Здійснивши аналіз динаміки та структури податкових надходжень, ми дійшли до висновків. Податкові надходження були основним джерелом формування доходів місцевих бюджетів України та, зокрема, місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 років, займаючи 80% доходів. Виступаючи домінантним джерелом формування доходів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей, податкові надходження визначили і зміни у структурі. Визначальними чинниками динаміки податкових надходжень місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей були податок з доходів фізичних осіб та плата за землю. Так, у структурі власних доходів місцевих бюджетів усіх трьох областей частка податку з доходів фізичних осіб збільшилась на 8%, формуючи більше 50%

надходжень, проте питома вага платежів за землю знизилась приблизно на 8%, складаючи 7%-10% доходів. Характерним було зниження частки податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів на 2%, тому цей вид доходів забезпечував 4%-5% власних доходів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей. Питома вага внутрішніх податків і зборів (4%) та ринкового збору залишилась практично незмінною впродовж проаналізованого періоду. Відзначимо, що характерною була тенденція до зростання частки єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва (складаючи більше 7% власних доходів).

Зауважимо, впродовж проаналізованого періоду спостерігалось зниження величини, а відтак, і питомої ваги у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської, Хмельницької областей, місцевих податків і зборів у частині комунального податку, податку на промисел та зборів за спеціальне використання природних ресурсів. У даному випадку це свідчить про зниження обсягів власних доходів місцевих бюджетів, що, у свою чергу, негативно впливає на рівень ефективності та якості виконання законодавчо визначених повноважень органами місцевого самоврядування.

Податкові надходження, виступаючи домінуючим джерелом формування доходів місцевих бюджетів визначають їх динаміку і у структурі також. Відповідно, частка податкових надходжень у структурі власної дохідної бази була незмінною, на рівні 80%, та у структурі доходів місцевих бюджетів України із врахуванням офіційних трансфертів знизилась на 9% (до 54,4% у 2003 році) за рахунок збільшення частки та величини офіційних трансфертів (див. додаток АБ).

Питома вага податкових надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів Тернопільської області без врахування офіційних трансфертів впродовж п'яти років підвищилась на 6% (до 83,1% у 2004 році), у місцевих бюджетах Хмельницької області - на 5% (до 84,5% у 2004 році). Частка податкових надходжень у структурі власних доходів місцевих бюджетів Вінницької області збільшилась на 7,1% (до 86,6% у 2004 році) (див. додатки АН, АЩ, БИ). Хоча у місцевих бюджетах Вінницької, Тернопільської, Хмельницької областей із врахуванням офіційних

трансфертів податкові надходження формували значно меншу частку. Так, у місцевих бюджетах Тернопільської області питома вага податкових надходжень з кожним роком зростала, відповідно, від 20,8% у 2000 році до 28,1% у 2004 році (на 8%). На 10% вищою була частка податкових надходжень у місцевих бюджетах Хмельницької та Вінницької областей, формуючи 33% їхніх доходів. У даному випадку це було позитивним аспектом, оскільки спостерігалась тенденція до зниження частки офіційних трансфертів у доходах відповідних бюджетів, що, на нашу думку, свідчить про певну стабільність надходжень податків і зборів, обсяги яких з року в рік формують величину власних доходів бюджетів на місцевому рівні та у подальшому передбачатиме зниження рівня залежності органів місцевого самоврядування від органів влади державного рівня у виконанні власних повноважень.

Характерним явищем у структурах місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей (із врахуванням офіційних трансфертів, так і без врахування офіційних трансфертів) було збільшення питомої ваги податкових надходжень у доходах сільських, селищних бюджетів, бюджетів міст районного значення та обласних бюджетах. Проте, спостерігалось зростання частки податкових надходжень у відповідних бюджетах із врахуванням офіційних трансфертів, що свідчить про те, що найвищий рівень фінансової залежності притаманний саме бюджетам базового рівня. Також простежувалось зниження частки податкових надходжень у бюджетах міст обласного значення (із врахуванням офіційних трансфертів і без врахування офіційних трансфертів) Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей, а податкових надходжень районних бюджетів - у структурах їхніх доходів із врахуванням офіційних трансфертів.

## **2.2. Неподаткові надходження та доходи від операцій з капіталом: їх роль та значення у формуванні власної дохідної бази місцевих бюджетів**

Дослідження концептуальних засад формування доходів місцевих бюджетів вважаємо доцільним проводити і у контексті ґрунтовного аналізу динаміки

неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом та надходжень до цільових фондів із врахуванням специфіки їх акумулювання. Їх частка у доходах місцевих бюджетів значно нижча, у порівнянні із питомою вагою податкових надходжень. Простежимо за динамікою кожного із названих джерел формування місцевих бюджетів та темпами їх приросту, визначимо тенденції змін.

Згідно з даними, поданими у додатку АА, збільшенню обсягів неподаткових надходжень місцевих бюджетів України посприяло зростання величин таких платежів: адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційного та побічного продажу (у 2,2 рази, на 170,6 млн. грн.), саме у частині платежів за оренду майна цілісних майнових комплексів (на 62,4 млн. грн., у 2 рази) і державного мита (на 108,3 млн. грн.). Очевидною була тенденція до нарощування обсягів державного мита впродовж 2001 - 2002 років швидшими темпами (відповідно, 203% і 110,7%), у порівнянні із темпами приросту надходжень платежів за оренду цілісних майнових комплексів (132% і 105,5%). Позитивна динаміка основних джерел неподаткових надходжень відображена структурними змінами також. Так, частка платежів за оренду майна цілісних та майнових комплексів у структурі неподаткових надходжень місцевих бюджетів України збільшилась на 2,7% та становить 5,2% у 2003 році, а питома вага державного мита - на 3,2% (до 8,2%). Зазначимо, що питома вага державного мита у 2002 році знизилась на 2% (у 2000 році - 30,6%) (див. додаток АВ).

Ще одним чинником позитивної динаміки неподаткових надходжень місцевих бюджетів України було зростання обсягів власних надходжень бюджетних установ і організацій у 1,7 рази, тобто на 818,3 млн. грн. із притаманними їм відносно стабільними темпами приросту (див. додаток АА), що, у свою чергу, посприяло збільшенню їх частки у структурі неподаткових надходжень місцевих бюджетів України на 17% (до 78,8% у 2002 році) (див. додаток АВ). Це також відображено у збільшенні на 15% питомої ваги даного джерела доходів у структурі неподаткових надходжень бюджету АРК, обласних та міських бюджетів міст Києва і Севастополя, тобто до 91,3% у 2002 році, у селищних бюджетах - до 62,2%, майже на 20% - у неподаткових надходженнях бюджетів міст республіканського та обласного



значення (73,6%), на 25,5% - у районних бюджетах (80%), на 6% - у бюджетах міст районного значення (до 40,2%), і залишилась майже незмінною у структурі неподаткових надходжень сільських бюджетів (66%) (див. додаток БШ).

Упродовж проаналізованого періоду величина неподаткових надходжень місцевих бюджетів Тернопільської та Хмельницької областей зросла приблизно у 1,2 рази, проте для неподаткових надходжень місцевих бюджетів Вінницької області характерною була їх негативна динаміка (див. рис. 2.3., 2.4., додатки АН, АП, АР, АС, АЮ, АЯ, БА, БК, БЛ, БМ), про що свідчить зниження питомої ваги неподаткових надходжень як у структурі доходів місцевих бюджетів із врахуванням офіційних трансфертів, так і у структурі доходів місцевих бюджетів без врахування офіційних трансфертів усіх трьох вищевказаних областей (див. рис. 2.3, додатки АУ, АФ, АШ, БВ, БД, БЗ, БП, БР, БУ).

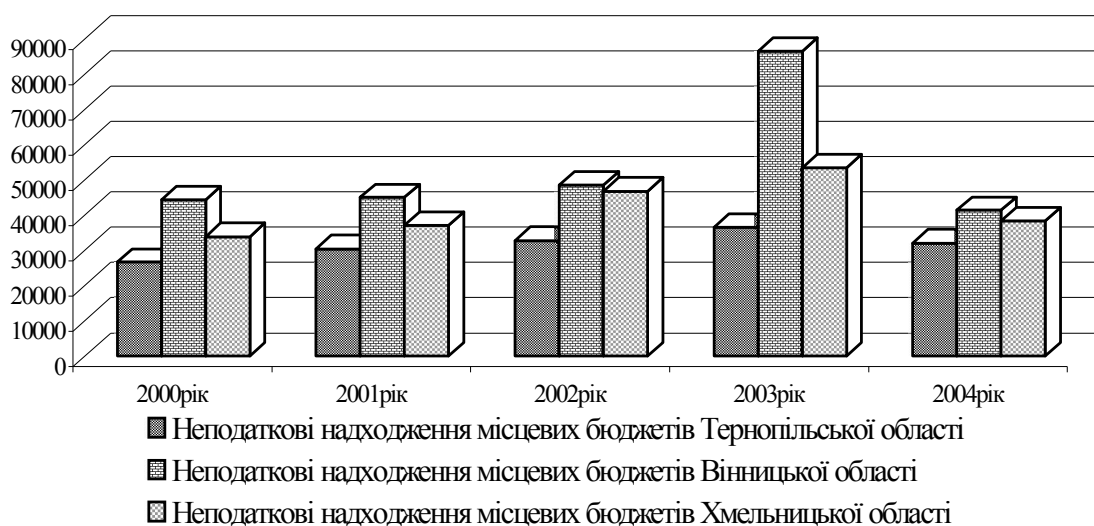


Рис. 2.3. Динаміка неподаткових надходжень місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 рр. (тис. грн.).

Нарощування неподаткових надходжень місцевих бюджетів Тернопільської області вищими темпами на 5,0% і на 15,0%, відповідно, простежувалось у 2001 та 2004 роках. Таким чином, характерним було зниження темпів приросту неподаткових надходжень місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей у кінці проаналізованого періоду (див. рис. 2.3., 2.4., додатки БЯ, ВА, ВБ, ВВ).

Простежимо за динамікою неподаткових надходжень у розрізі видів місцевих бюджетів та визначимо чинники, що вплинули на величину та темпи їх приросту.

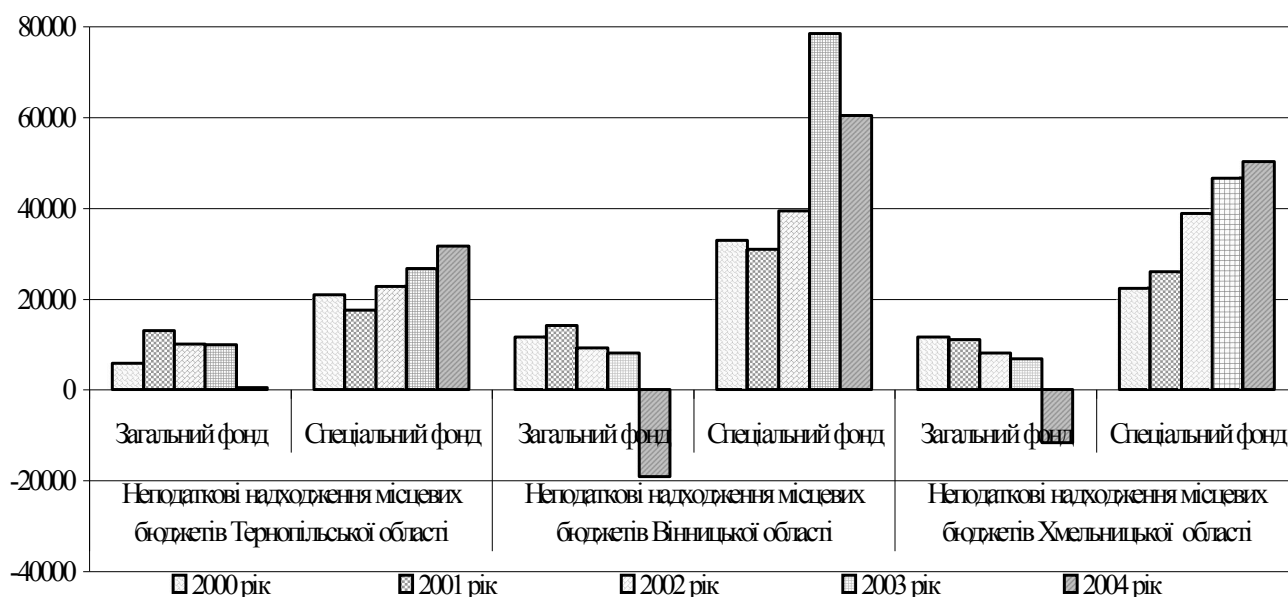


Рис. 2.4. Динаміка неподаткових надходжень місцевих бюджетів Вінницької Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 рр. (тис. грн.).

Так, впродовж 2000-2004 років, динаміка неподаткових надходжень місцевих бюджетів Тернопільської області зумовлена зниженням їх обсягів у частині сільських бюджетів та обласного бюджету, незначний приріст неподаткових надходжень місцевих бюджетів Хмельницької області - зниженням величин неподаткових надходжень районних бюджетів (див. додаток АП, АЮ, БК). Негативну динаміку неподаткових надходжень місцевих бюджетів Вінницької області визначили обсяги бюджетів місцевого самоврядування (див. рис. 2.5). Відзначимо, що зростання величин неподаткових надходжень у частині спеціальних фондів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей відбулось з приводу нарощування власних надходжень бюджетних установ і організацій, а державного мита і платежів за оренду майна цілісних майнових комплексів - у частині загальних фондів (див. додатки АР, АФ, АЯ, БД, БЛ, БР, АУ, БВ, БП). Про це свідчать, в основному, стабільні, невисокі темпи їх росту. Хоча, впродовж 2004 року простежувалась тенденція до їх зниження.



Рис. 2.5. Динаміка неподаткових надходжень місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 рр. (тис. грн.).

Дані, подані у додатках АС, АУ, АФ, БА, БВ, БД, БП, БР, БМ, свідчать про те, що величина неподаткових надходжень спеціального фонду місцевих бюджетів Хмельницької області зросла у 2,3 рази, тобто на 27900,8 тис. грн. Цьому посприяло збільшення обсягів власних надходжень бюджетних установ і організацій місцевих бюджетів Хмельницької області у 2,2 рази, тобто на 26041,2 тис. грн. Зазначимо, що у 2 і більше рази нарощування неподаткових надходжень спостерігалось у розрізі усіх видів місцевих бюджетів області.

Аналогічна ситуація простежувалась при дослідженні неподаткових надходжень спеціального фонду місцевих бюджетів Вінницької області, хоча цей факт свідчить про наповнення в основному бюджетів міст обласного значення та районних бюджетів (див. рис. 2.6).



Рис. 2.6. Динаміка неподаткових надходжень спеціального фонду місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 рр. (тис. грн.).

Обсяги неподаткових надходжень спеціального фонду місцевих бюджетів Тернопільської області зросли у 1,5 рази (до 10641,9 тис. грн.), що також пояснюється, в основному, збільшенням величин власних надходжень бюджетних установ і організацій сільських та селищних бюджетів, бюджетів міст районного значення та районних бюджетів (див. додаток АС).

Чинниками незначної позитивної динаміки неподаткових надходжень загального фонду місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей були державне мито та платежі за оренду майна цілісних майнових комплексів, хоча їх величина і знизилась впродовж 2000-2004 років (див. рис. 2.7., додатки АУ, АФ, БВ, БД, БП, БР).

З огляду на проведені дослідження обсягів неподаткових надходжень місцевих бюджетів, доречно зазначити, що саме власні надходження бюджетних установ і організацій та державне мито були визначальними чинниками динаміки

неподаткових надходжень. Впродовж 2000-2004 років їх величина збільшилась, що, відповідно, відображено і структурними змінами.



Рис. 2.7. Динаміка неподаткових надходжень загального фонду місцевих бюджетів Тернопільської, Вінницької та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 р. (тис. грн.).

Чинником негативних структурних змін неподаткових надходжень місцевих бюджетів України була питома вага доходів від власності та підприємницької діяльності, що знизилась на 11,6%, від 16,1% у 2000 році до 4,5% у 2004 році, оскільки до них віднесено такі види надходжень як надходження коштів від приватизації державного майна, надходження від розміщення в установах банків тимчасово вільних бюджетних коштів та доходи, нараховані на акції господарських товариств, надходження коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва, що є джерелами формування власних доходів місцевих бюджетів України. Причиною зниження обсягів доходів від власності й підприємницької діяльності та їх частки було віднесення даного джерела неподаткових доходів до спеціального фонду.

Підкреслимо, що низький рівень питомої ваги державного мита при збільшенні його обсягів у місцевих бюджетах Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей зумовлений зниженням звітних показників з неподаткових надходжень у цілому (по загальному фонду) у зв'язку з тим, що у 2004 році за іншими неподатковими надходженнями відображалось вилучення до Державного бюджету коштів перевищення фактичних надходжень доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів над розрахунковими показниками Міністерства фінансів України, які відображалися у звіті від'ємним значенням. Ще одним фактом, що у подальшому призведе до зниження обсягів державного мита у частині державного мита, що пов'язане із видачею та оформленням закордонних паспортів та паспортів громадян України, буде нижчий рівень їх надходжень, оскільки, відповідно до Закону України "Про Державний бюджет України на 2005 рік" до місцевих бюджетів надходить 50% суми, акумульованої на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Зауважимо, питома вага надходжень коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва впродовж 2003-2004 років збільшилась до 3,2% у структурі неподаткових надходжень селищних бюджетів Вінницької області та Хмельницької області - до 0,3%, що позитивно відобразилось на величині цих надходжень. Збільшилась також частка надходжень від розміщення в установах банків тимчасово вільних бюджетних коштів на 6% (до 10,2% у 2004 році) у структурі неподаткових надходжень загального фонду сільських бюджетів Тернопільської області, хоча у Вінницькій та Хмельницькій областях такі зміни не спостерігались (див. додатки АЦ, БЖ, БТ). А у структурі неподаткових надходжень сільських бюджетів Хмельницької області частка надходжень коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва зросла на 37% у 2004 році і на 2,7% у - Вінницькій області.

Простеживши за динамікою та темпами росту неподаткових надходжень місцевих бюджетів Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей впродовж

2000-2004 років, відзначимо, що вищеописані зміни обсягів не посприяли значним позитивним структурним змінам, оскільки питома вага неподаткових надходжень у власній дохідній базі місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської, Хмельницької областей є нижчою у 2004 році, ніж у 2000 році. Так, у структурі доходів місцевих бюджетів без врахування офіційних трансфертів частка неподаткових надходжень знизилась на 7%-8%. Зокрема, неподаткові надходження місцевих бюджетів Хмельницької та Вінницької областей у 2004 році формують 9% їхніх доходів, а місцевих бюджетів Тернопільської області - 12,6% (див. табл.2.2.).

Таблиця 2.2.

Неподаткові надходження у структурі доходів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей без врахування офіційних трансфертів впродовж 2000-2004 рр. \*

| Частка неподаткових надходжень<br>у доходах місцевих бюджетів | Усі види місцевих бюджетів |         |         |         |         |
|---|----------------------------|---------|---------|---------|---------|
|   | 2000рік                    | 2001рік | 2002рік | 2003рік | 2004рік |
| Тернопільська область   | 20,04                      | 18,90   | 15,49   | 14,21   | 12,63   |
| Хмельницька область   | 16,54                      | 14,63   | 14,49   | 13,64   | 9,42    |
| Вінницька область   | 16,86                      | 14,06   | 12,55   | 17,34   | 9,02    |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій в Тернопільській, Хмельницькій та Вінницькій областях

Аналогічна ситуація простежувалась і у структурі доходів місцевих бюджетів усіх трьох областей із врахуванням офіційних трансфертів, оскільки на 1,1% нижчою була частка неподаткових надходжень у 2004 році, у порівнянні із її рівнем у 2000 році (див. табл. 2.3.). Так, неподаткові надходження у місцевих бюджетах Вінницької та Хмельницької областей формували 3,4% у 2004 році, а питома вага неподаткових надходжень місцевих бюджетів Тернопільської області становила 4,3% (див. табл. 2.3.).

Грунтовніше розглянемо зміни питомої ваги неподаткових надходжень у розрізі видів місцевих бюджетів.

Згідно з аналітичними даними, поданими у додатку ВД впродовж 2000-2004 років спостерігалось зниження часток неподаткових надходжень у розрізі усіх видів місцевих бюджетів у структурах власних доходів місцевих бюджетів Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей. Зокрема, майже на 40%

знизилась частка неподаткових надходжень обласного бюджету Вінницької області. Хоча відносно незмінними залишились частки неподаткових надходжень бюджетів міст районного значення, обласного значення і районних бюджетів у власній дохідній базі місцевих бюджетів Вінницької області.

Таблиця 2.3.

Неподаткові надходження у структурі доходів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей із врахуванням офіційних трансфертів  
впродовж 2000-2004 років \*

| Частка неподаткових надходжень<br>у доходах місцевих бюджетів | Всього (усі види місцевих бюджетів) |         |         |         |         | % |
|---|-------------------------------------|---------|---------|---------|---------|---|
|   | 2000рік                             | 2001рік | 2002рік | 2003рік | 2004рік |   |
| Тернопільська область   | 5,39                                | 4,33    | 6,30    | 5,42    | 4,27    |   |
| Хмельницька область   | 4,79                                | 5,10    | 7,11    | 6,19    | 3,68    |   |
| Вінницька область   | 4,79                                | 4,90    | 6,00    | 8,02    | 3,40    |   |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій в Тернопільській, Хмельницькій та Вінницькій областях

З огляду на проведені дослідження динаміки неподаткових надходжень місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської, Хмельницької областей, відзначимо, що вона була зумовлена збільшенням обсягів податкових надходжень та міжбюджетних трансфертів, частки податкових надходжень у доходах відповідних місцевих бюджетів.

Необхідно відзначити, що такі види неподаткових надходжень як суми відсотків за користування тимчасово вільними бюджетними коштами, коштів від приватизації державного майна та коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва є незначними та не відрізняються рівномірністю і стабільністю своїх надходжень до відповідних видів місцевих бюджетів України. Та вартою уваги, на нашу думку, є складова бюджету розвитку місцевих бюджетів - дивіденди, нараховані на акції господарських товариств, що є у власності відповідної територіальної громади. Впродовж 2000-2004 років їх обсяги були досить мізерними у бюджетах Вінницької, Хмельницької та Тернопільської областей, оскільки місцеві органи влади володіють акціями комунальних підприємств, що є у більшості збитковими. Відповідно, частка цього



джерела неподаткових доходів не займала вагомого місця у структурі власної дохідної бази органів місцевої влади відповідних областей.

Таким чином, аналіз динаміки та структури неподаткових надходжень місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей дає змогу підсумувати, що, фактично, нарощування обсягів неподаткових надходжень відбулось у частині спеціального фонду. Тобто неподаткові надходження місцевих бюджетів Хмельницької області зросли на 12% (у величині спеціального фонду - на 56%), місцевих бюджетів Тернопільської області - на 17% (на 34%), а неподаткові надходження спеціального фонду місцевих бюджетів Вінницької області збільшились на 46%.

Так, на 40-50% збільшилась величина власних надходжень бюджетних установ та організацій спеціального фонду місцевих бюджетів усіх трьох областей. У доходах загального фонду місцевих бюджетів обсяги державного мита Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей, відповідно, зросли на 50% і 70%; величина платежів за оренду майна цілісних майнових комплексів у місцевих бюджетах Вінницької області збільшилась на 24% та майже на 100% зросли їх обсяги у загальному фонді місцевих бюджетів Тернопільської та Хмельницької областей.

І це теж відображено наступними структурними змінами, таким чином, у структурі власної дохідної бази місцевих бюджетів Тернопільської області частка платежів за оренду майна цілісних майнових комплексів зросла майже на 1,7% (до 1,7% у 2004 році), частка державного мита – на 0,6% (до 1,6% у 2004 році), проте питома вага власних надходжень бюджетних установ і організацій знизилась на 3,4% (до 12,3% у 2004 році).

Власні надходження бюджетних установ і організацій формують 11,8% власних доходів місцевих бюджетів Хмельницької області (у 2000 році - 10,8%), державне мито - 1,1% (у 2000 році - 0,8%) та платежі за оренду цілісних майнових комплексів - 0,03% (у 2000 році - 0,02%). У місцевих бюджетах Вінницької області структурні зміни такі: впродовж проаналізованого періоду незмінною була частка платежів за оренду майна як цілісних майнових комплексів у структурі власних

доходів (0,1%), так і державного мита - 1,2%, а частка власних надходжень бюджетних установ і організацій збільшилась на 0,6% (від 12,5% у 2000 році до 13,1% у 2004 році).

З огляду на вищеописане, ми дійшли до висновку: як джерело формування доходів місцевих бюджетів неподаткові надходження не відрізняються стабільністю, рівномірністю та прогнозованістю своїх доходів, тобто їх можна лише певним чином планувати, виходячи із фактичних обсягів за минулі роки, але не прогнозувати, оскільки лише такі основні джерела формування неподаткових надходжень місцевих бюджетів як державне мито та власні надходження бюджетних установ і організацій, відповідно до специфіки їх мобілізації, не можуть забезпечити достатнього розвитку величини власної дохідної бази органів місцевої влади відповідних адміністративно-територіальних одиниць держави. Зауважимо, що зазначені нижче заходи дадуть можливість залучити до бюджету додаткові кошти: ефективне та цільове використання бюджетних коштів; здача в оренду вільних приміщень; запровадження нових видів платних послуг; залучення добровільних пожертвувань і добровільних внесків.

Проведемо аналіз структури власних доходів місцевих бюджетів. Так, до складу джерел формування доходів місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів стосовно неподаткових надходжень, входять такі основні з них: плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна, власні надходження бюджетних установ і організацій та збір за забруднення навколишнього природного середовища. Зазначимо, що всі вони, окрім першого, є доходами спеціального фонду місцевого бюджету, що передбачає цільове фінансування видатків від їхніх надходжень. Як свідчать дані таблиці 2.4., власні надходження бюджетних установ займають досить високу частку у власних доходах бюджетів органів місцевого самоврядування, що лише зменшує значення інших видів доходів.

## Структура власних доходів місцевих бюджетів Тернопільської області

впродовж 2000-2004 рр. \*

| Види доходів місцевих бюджетів  | Обласний бюджет |        |        |        |        | Бюджет міста обласного значення |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|---------------------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.                          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 2               | 3      | 4      | 5      | 6      | 7                               | 8      | 9      | 10     | 11     |
| Плата за землю  |                 |        |        |        |        | 33,9                            | 81,7   | 24,33  | 25,75  | 24,54  |
| Місцеві податки і збори   |                 |        |        |        |        | 17,3                            | 5,2    | 20,2   | 19,8   | 17,9   |
| Фіксований сільсько-подарський податок  |                 |        |        |        |        |                                 | 0,01   | 0,05   | 0,04   | 0,01   |
| Податок з прибутку підприємств комунального значення                            |                 |        | 1,8    | 1,6    | 0,1    | 6,5                             |        | 3,2    | 0,9    | 0,7    |
| Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів | 50,2            | 67,5   | 46,7   | 33,2   | 82,10  | 3,1                             | 0,8    | 10,9   | 12,9   | 11,3   |
| Збір за забруднення навколишнього природного середовища                         | 0,8             | 3,8    | 2,6    | 2,5    | 0,9    | 0,9                             | -0,06  | 0,3    | 0,3    | 0,3    |
| Власні надходження бюджетних установ  | 48,9            | 29,2   | 48,8   | 62,6   | 16,5   | 37,9                            | 12,2   | 27,5   | 28,2   | 31,8   |
| Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна         |                 |        |        |        |        | 0,38                            | 0,06   | 13,35  | 12,04  | 13,30  |

Продовження таблиці 2.4.

| Види доходів місцевих бюджетів  | Районні бюджети |        |        |        |        | Бюджети міст районного значення |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|---------------------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.                          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 12              | 13     | 14     | 15     | 16     | 17                              | 18     | 19     | 20     | 21     |
| Плата за землю  |                 |        |        |        |        | 50,9                            | 41,9   | 34,6   | 28,9   | 28,1   |
| Місцеві податки і збори   |                 |        |        |        |        | 36,7                            | 39,6   | 35,2   | 29,6   | 28,2   |
| Фіксований сільсько-господарський податок                                       |                 |        |        |        |        |                                 | 1,0    | 1,3    | 1,3    | 1,5    |
| Податок з прибутку підприємств комунального значення                            | 4,6             | -0,2   | 0,7    | 0,26   | 0,3    | 0,9                             |        | 1,8    | 0,8    | 0,3    |
| Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів | 0,07            | 22,3   | -0,02  |        |        |                                 |        | 12,7   | 26,6   | 27,0   |
| Збір за забруднення навколишнього природного середовища                         | 2,4             | 0,8    | -0,004 |        |        | 2,0                             | 0,3    | 0,7    | 0,5    | 0,8    |
| Власні надходження бюджетних установ  | 92,9            | 77,1   | 99,3   | 99,7   | 99,7   | 9,4                             | 17,2   | 13,1   | 11,9   | 13,6   |
| Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна         |                 |        | -0,002 |        |        |                                 |        | 0,2    | 0,2    | 0,5    |

## Продовження таблиці 2.4.

| Види доходів місцевих бюджетів  | Селищні бюджети |        |        |        |        | Сільські бюджети |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.           | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 22              | 23     | 24     | 25     | 26     | 27               | 28     | 29     | 30     | 31     |
| Плата за землю  | 63,8            | 56,2   | 42,1   | 39,2   | 36,0   | 85,1             | 66,0   | 38,2   | 34,7   | 4,8    |
| Місцеві податки і збори   | 28,4            | 27,3   | 22,3   | 19,7   | 19,4   | 7,0              | 7,4    | 7,1    | 6,0    | 7,6    |
| Фіксований сільсько-господарський податок                                       |                 | 1,8    | 3,2    | 2,2    | 2,5    |                  | 22,6   | 30,5   | 24,1   | 35,4   |
| Податок з прибутку підприємств комунального значення                            | 0,9             |        | 0,8    | 0,6    | 1,2    | 0,1              |        | 0,05   | 0,03   | 0,05   |
| Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів | 0,8             | 0,8    | 11,9   | 24,2   | 26,1   |                  |        | 9,5    | 20,7   | 31,7   |
| Збір за забруднення навколишнього природного середовища                         | 0,8             | 1,1    | 0,7    | 0,5    | 0,6    | 0,2              | 0,6    | 0,9    | 0,5    | 1,4    |
| Власні надходження бюджетних установ  | 5,0             | 12,6   | 18,6   | 13,2   | 13,6   | 7,4              | 3,4    | 12,8   | 12,4   | 15,8   |
| Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна         |                 |        | 0,1    | 0,3    | 0,5    |                  |        | 0,9    | 1,6    | 3,2    |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій в Тернопільській, Хмельницькій та Вінницькій областях

Упродовж 2002-2004 років спостерігалось значне переважання частки власних надходжень бюджетних установ та організацій за рахунок зниження питомої ваги таких податкових надходжень як місцеві податки і збори та платежі за землю у бюджетах місцевого самоврядування Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей. З огляду на вищезазначене, дані, подані у таблицях 2.5, 2.6, 2.7, 2.8, 2.9, ілюструють наступне.

Таблиця 2.5.

Структура власних доходів місцевих бюджетів Тернопільської області  
впродовж 2000-2004 рр. \*

%

| Види доходів місцевих бюджетів  | Обласний бюджет |        |        |        |        | Бюджет міста обласного знач. |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|------------------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.                       | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 2               | 3      | 4      | 5      | 6      | 7                            | 8      | 9      | 10     | 11     |
| Плата за землю  |                 |        |        |        |        | 58,4                         | 93,9   | 39,7   | 43,9   | 43,4   |
| Місцеві податки і збори   |                 |        |        |        |        | 29,8                         | 6,0    | 33,1   | 33,8   | 31,7   |
| Фіксований сільськогосподарський податок                                |                 |        |        |        |        |                              | 0,02   | 0,1    | 0,1    | 0,03   |
| Податок з прибутку підприємств комунального значення                    |                 |        | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 11,2                         |        | 5,3    | 1,7    | 1,3    |
| Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна |                 |        |        |        |        | 0,6                          | 0,06   | 21,8   | 20,5   | 23,5   |

## Продовження таблиці 2.5

| Види доходів місцевих бюджетів  | Районні бюджети |        |        |        |        | Бюджети міст районного значення |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|---------------------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2000р. | 2000р. | 2000р. | 2000р. | 2000р.                          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 12              | 13     | 14     | 15     | 16     | 17                              | 18     | 19     | 20     | 21     |
| Плата за землю  |                 |        |        |        |        | 57,5                            | 50,8   | 47,5   | 47,5   | 47,9   |
| Місцеві податки і збори   |                 |        |        |        |        | 41,4                            | 48,0   | 47,9   | 48,6   | 48,1   |
| Фіксований сільськогосподарський податок                                |                 |        |        |        |        |                                 | 1,2    | 1,7    | 2,1    | 2,5    |
| Податок з прибутку підприємств комунального значення                    | 100,0           | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 1,0                             |        | 2,5    | 1,4    | 0,5    |
| Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна |                 |        |        |        |        |                                 |        | 0,3    | 0,3    | 0,8    |

## Закінчення таблиці 2.5

| Види доходів місцевих бюджетів  | Селищні бюджети |        |        |        |        | Сільські бюджети |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.           | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 22              | 23     | 24     | 25     | 26     | 27               | 28     | 29     | 30     | 31     |
| Плата за землю  | 68,5            | 65,8   | 61,4   | 63,2   | 60,4   | 92,2             | 68,7   | 49,7   | 52,2   | 9,5    |
| Місцеві податки і збори   | 30,5            | 32,0   | 32,6   | 31,7   | 32,6   | 7,6              | 7,6    | 9,2    | 9,1    | 14,8   |
| Фіксований сільськогосподарський податок                                |                 | 2,2    | 4,7    | 3,5    | 4,2    |                  | 23,5   | 39,7   | 36,3   | 69,3   |
| Податок з прибутку підприємств комунального значення                    | 0,9             |        | 1,2    | 0,9    | 2,0    | 0,14             |        | 0,07   | 0,05   | 0,1    |
| Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна |                 |        | 0,1    | 0,6    | 0,8    |                  |        | 1,2    | 2,4    | 6,2    |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій в Тернопільській, Хмельницькій та Вінницькій областях

Спостерігалось помітне зростання частки платежів за оренду майна цілісних майнових комплексів у бюджеті міста обласного значення Тернопільської області (від 21,8% у 2002 році до 23,5% у 2004 році) при незмінному рівні питомої ваги місцевих податків і зборів (32%) та платежів за землю (42%). Майже на 4% вищою була питома вага платежів за оренду майна цілісних майнових комплексів у бюджетах міст обласного значення Хмельницької області (4,2% у 2004 році), хоча їх частка у структурі власних доходів бюджетів міст обласного значення Вінницької області є мізерною, залишившись в основному незмінною впродовж 2002-2004 років на рівні 0,9%.

Структура власних доходів місцевих бюджетів Вінницької області  
впродовж 2000-2004 рр. (II кошик, загальний фонд)\*

%

| Види доходів місцевих бюджетів  | Обласний бюджет |        |        |        |        | Бюджети міст обласного значення |        |        |        |        | Районні бюджети |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|---------------------------------|--------|--------|--------|--------|-----------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.                          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 2               | 3      | 4      | 5      | 6      | 7                               | 8      | 9      | 10     | 11     | 12              | 13     | 14     | 15     | 16     |
| Плата за землю  |                 |        |        |        |        | 48,9                            | 62,9   | 49,8   | 53,6   | 64,2   |                 |        |        |        |        |
| Місцеві податки і збори   |                 |        |        |        |        | 29,1                            | 36,2   | 39,4   | 38,2   | 32,2   |                 |        |        |        |        |
| Податок з прибутку підприємств комунального значення                    |                 |        | 31,3   | 84,0   | 71,3   | 22,0                            | 0,0    | 9,2    | 7,0    | 2,6    |                 |        | 97,9   | 94,3   | 92,1   |
| Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна |                 | 100,0  | 68,6   | 16,0   | 28,7   |                                 | 0,9    | 1,6    | 1,2    | 0,9    |                 |        |        | 5,6    | 7,8    |

Продовження таблиці 2.6

| Види доходів місцевих бюджетів  | Бюджети міст районного значення |        |        |        |        | Селищні бюджети |        |        |        |        | Сільські бюджети |        |        |        |        |
|---|---------------------------------|--------|--------|--------|--------|-----------------|--------|--------|--------|--------|------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.                          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.           | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 17                              | 18     | 19     | 20     | 21     | 22              | 23     | 24     | 25     | 26     | 27               | 28     | 29     | 30     | 31     |
| Плата за землю  | 46,4                            | 49,29  | 49,2   | 50,4   | 50,7   | 52,4            | 61,1   | 54,41  | 54,1   | 55,4   | 86,72            | 78,0   | 57,4   | 61,8   | 59,5   |
| Місцеві податки і збори   | 52,8                            | 50,14  | 47,9   | 46,4   | 46,7   | 46,8            | 36,8   | 36,3   | 36,8   | 35,5   | 13,20            | 8,2    | 7,8    | 8,4    | 7,7    |
| Фіксований сільськогосподарський податок                                |                                 | 0,57   | 1,7    | 1,3    | 1,0    |                 | 2,1    | 6,9    | 6,1    | 6,3    |                  | 13,7   | 34,4   | 29,3   | 32,4   |
| Податок з прибутку підприємств комунального значення                    | 0,7                             |        | 1,2    | 1,8    | 1,6    | 0,8             |        | 2,2    | 3,0    | 2,5    | 0,07             |        | 0,3    | 0,4    | 0,3    |
| Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна |                                 |        | 0,07   | 0,02   | 0,01   |                 |        | 0,2    | 0,05   | 0,3    |                  | 0,05   | 0,1    | 0,1    | 0,1    |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій в Тернопільській, Хмельницькій та Вінницькій областях

У всіх решти видах місцевих бюджетів Тернопільської, Вінницької та Хмельницької областей не простежувалось значних структурних змін у частині неподаткових надходжень, що, у свою чергу, пояснюється переважанням та зростанням частки місцевих податків і зборів та платежів за землю.

Структура власних доходів місцевих бюджетів Хмельницької області впродовж  
2000-2004 рр. (І кошик, загальний фонд)\*

%

| Види доходів місцевих бюджетів  | Обласний бюджет |        |        |        |        | Бюджети міст обласного значення |        |        |        |        | Районні бюджети |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|---------------------------------|--------|--------|--------|--------|-----------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.                          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 2               | 3      | 4      | 5      | 6      | 7                               | 8      | 9      | 10     | 11     | 12              | 13     | 14     | 15     | 16     |
| Плата за землю  |                 |        |        |        |        | 43,4                            | 51,8   | 39,4   | 37,6   | 5,9    |                 |        |        |        |        |
| Місцеві податки і збори   |                 |        |        |        |        | 47,1                            | 47,9   | 55,7   | 57,6   | 88,1   |                 |        |        |        |        |
| Податок з прибутку підприємств комунального значення                    |                 | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 9,6                             |        | 4,2    | 2,1    | 1,8    | 100,0           |        | 94,89  |        | 62,2   |
| Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна |                 |        |        |        |        |                                 | 0,2    | 0,6    | 2,66   | 4,2    |                 |        | 5,11   |        | 37,83  |

Продовження таблиці 2.7

| Види доходів місцевих бюджетів  | Бюджети міст районного значення |        |        |        |        | Селищні бюджети |        |        |        |        | Сільські бюджети |        |        |        |        |
|---|---------------------------------|--------|--------|--------|--------|-----------------|--------|--------|--------|--------|------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.                          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.           | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 17                              | 18     | 19     | 20     | 21     | 22              | 23     | 24     | 25     | 26     | 27               | 28     | 29     | 30     | 31     |
| Плата за землю  | 65,2                            | 65,5   | 59,6   | 58,5   | 66,4   | 58,74           | 57,6   | 47,5   | 47,7   | 52,8   | 86,0             | 67,1   | 40,4   | 47,5   | 46,7   |
| Місцеві податки і збори   | 34,7                            | 33,6   | 36,3   | 35,2   | 31,2   | 39,08           | 38,1   | 43,0   | 44,1   | 39,2   | 13,9             | 7,4    | 9,5    | 9,9    | 8,3    |
| Фіксований сільськогосподарський податок                                |                                 | 0,8    | 0,9    | 1,1    | 0,5    |                 | 4,2    | 7,7    | 6,8    | 7,3    |                  | 25,5   | 49,6   | 42,2   | 44,5   |
| Податок з прибутку підприємств комунального значення                    | 0,1                             |        | 2,6    | 4,4    | 1,5    | 2,2             |        | 1,6    | 1,2    | 0,6    |                  | 0,0    | 0,3    | 0,2    | 0,3    |
| Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна |                                 | 0,003  | 0,5    | 0,7    | 0,4    |                 |        | 0,2    | 0,2    | 0,2    |                  | 0,03   | 0,2    | 0,2    | 0,2    |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій в Тернопільській, Хмельницькій та Вінницькій областях

Тому пропонуємо законодавчо встановити положення стосовно конкретного визначення видів неподаткових надходжень - власних доходів місцевих бюджетів, які не включені до складу джерел, котрі забезпечують формування дохідної частини спеціального фонду.

Структура власних доходів місцевих бюджетів Вінницької області  
(загальний та спеціальний фонди)

%

| Види доходів місцевих бюджетів  | Обласний бюджет |        |        |        |        | Бюджети міст обласного значення |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|---------------------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.                          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 2               | 3      | 4      | 5      | 6      | 7                               | 8      | 9      | 10     | 11     |
| Плата за землю  |                 |        |        |        |        | 36,0                            | 41,4   | 27,3   | 26,7   | 30,8   |
| Місцеві податки і збори   |                 |        |        |        |        | 21,4                            | 23,7   | 21,6   | 19,0   | 15,5   |
| Податок з прибутку підприємств комунального значення                            |                 |        | 0,5    | 0,4    | 1,0    | 16,2                            |        | 5,0    | 3,5    | 1,2    |
| Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів | 49,8            | 64,8   | 57,1   | 15,9   | 29,5   | 6,5                             | 4,2    | 10,6   | 14,3   | 12,7   |
| Збір за забруднення навколишнього природного середовища                         | 1,7             | 2,8    | 3,4    | 4,3    | 15,6   | 0,7                             | 2,6    | 0,5    | 1,8    | 3,5    |
| Власні надходження бюджетних установ  | 48,4            | 32,1   | 37,8   | 79,2   | 53,5   | 19,1                            | 27,5   | 34,1   | 33,9   | 35,7   |
| Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна         |                 | 0,3    | 1,1    | 0,1    | 0,4    |                                 | 0,6    | 0,8    | 0,6    | 0,4    |

Продовження таблиці 2.8.

| Види доходів місцевих бюджетів  | Районні бюджети |        |        |        |        | Бюджети міст районного значення |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|---------------------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.                          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 12              | 13     | 14     | 15     | 16     | 17                              | 18     | 19     | 20     | 21     |
| Плата за землю  |                 |        |        |        |        | 34,6                            | 35,4   | 32,3   | 27,9   | 28,3   |
| Місцеві податки і збори   |                 |        |        |        |        | 39,3                            | 35,9   | 31,4   | 25,7   | 26,1   |
| Податок з прибутку підприємств комунального значення                            | 3,2             | 0,002  | 0,8    | 0,5    | 0,5    | 0,6                             |        | 0,7    | 1,04   | 0,8    |
| Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів | 7,3             | 4,9    | 0,0003 |        |        | 3,7                             | 8,4    | 11,9   | 23,8   | 23,7   |
| Збір за забруднення навколишнього природного середовища                         | 0,5             | 0,5    |        |        |        | 1,3                             | 1,4    | 0,5    | 0,5    | 0,6    |
| Власні надходження бюджетних установ  | 88,9            | 94,3   | 99,1   | 99,4   | 99,4   | 20,5                            | 18,5   | 21,8   | 20,2   | 19,8   |
| Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна         |                 | 0,2    | 0,02   | 0,03   | 0,05   |                                 |        | 0,04   | 0,01   | 0,01   |



## Продовження таблиці 2.8.

| Види доходів місцевих бюджетів  | Селищні бюджети |        |        |        |        | Сільські бюджети |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.           | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 22              | 23     | 24     | 25     | 26     | 27               | 28     | 29     | 30     | 31     |
| Плата за землю  | 40,7            | 45,2   | 35,5   | 28,3   | 32,4   | 69,2             | 63,0   | 46,7   | 46,9   | 45,7   |
| Місцеві податки і збори   | 36,4            | 27,3   | 23,7   | 19,3   | 20,8   | 10,5             | 6,6    | 6,4    | 6,4    | 5,9    |
| Фіксований сільськогосподарський податок  |                 | 1,5    | 4,5    | 3,2    | 3,7    |                  | 11,1   | 28,0   | 22,3   | 24,9   |
| Податок з прибутку підприємств комунального значення                            | 0,6             |        | 1,5    | 1,6    | 1,5    | 0,06             |        | 0,3    | 0,3    | 0,2    |
| Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів | 4,4             | 4,7    | 10,4   | 20,4   | 22,8   | 0,9              | 0,8    | 3,3    | 9,4    | 9,7    |
| Збір за забруднення навколишнього природного середовища                         | 0,6             | 1,1    | 0,6    | 0,5    | 0,6    | 0,3              | 0,7    | 0,3    | 0,4    | 0,7    |
| Власні надходження бюджетних установ  | 17,1            | 20,2   | 23,7   | 26,8   | 18,0   | 18,9             | 17,6   | 14,8   | 14,2   | 12,8   |
| Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна         |                 | 0,002  | 0,1    | 0,03   | 0,2    |                  | 0,04   | 0,07   | 0,07   | 0,1    |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій в Тернопільській, Хмельницькій та Вінницькій областях

Таблиця 2.9.

## Структура власних доходів місцевих бюджетів Хмельницької області

(загальний та спеціальний фонди) \*

%

| Види доходів місцевих бюджетів  | Обласний бюджет |        |        |        |        | Бюджети міст обласного значення |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|---------------------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.                          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 2               | 3      | 4      | 5      | 6      | 7                               | 8      | 9      | 10     | 11     |
| Плата за землю  |                 |        |        |        |        | 30,7                            | 35,7   | 23,7   | 22,8   | 2,9    |
| Місцеві податки і збори   |                 |        |        |        |        | 33,4                            | 33,1   | 33,5   | 34,9   | 44,0   |
| Фіксований сільськогосподарський податок  |                 |        |        |        |        |                                 | 0,04   | 0,04   | 0,01   | 0,01   |
| Податок з прибутку підприємств комунального значення                            | 0,7             |        | 0,6    | 0,6    | 1,1    | 6,8                             |        | 2,5    | 1,2    | 0,9    |
| Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів | 67,6            | 65,1   | 47,7   | 35,8   | 37,3   | 1,1                             | 0,1    | 5,4    | 8,2    | 11,4   |
| Збір за забруднення навколишнього природного середовища                         | 2,1             | 2,7    | 3,1    | 3,7    | 4,2    | 0,4                             | 0,3    | 0,3    | 0,2    | 0,4    |
| Власні надходження бюджетних установ  | 29,7            | 32,1   | 48,6   | 59,8   | 57,5   | 27,6                            | 30,6   | 34,1   | 30,9   | 38,3   |
| Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна         |                 |        |        |        |        |                                 | 0,1    | 0,4    | 1,6    | 2,1    |

## Продовження таблиці 2.9.

| Види доходів місцевих бюджетів  | Районні бюджети |        |        |        |        | Бюджети міст районного значення |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|---------------------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.                          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 12              | 13     | 14     | 15     | 16     | 17                              | 18     | 19     | 20     | 21     |
| Плата за землю  |                 |        |        |        |        | 59,1                            | 57,6   | 46,3   | 38,9   | 45,4   |
| Місцеві податки і збори   |                 |        |        |        |        | 31,5                            | 29,6   | 28,2   | 23,4   | 21,3   |
| Фіксований сільськогосподарський податок  |                 |        |        |        |        |                                 | 0,8    | 0,7    | 0,7    | 0,4    |
| Податок з прибутку підприємств комунального значення                            | 11,2            |        | 8,0    |        | 1,0    | 0,1                             |        | 2,0    | 2,9    | 1,0    |
| Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів | 0,2             |        |        |        |        | 0,01                            |        | 9,0    | 19,1   | 19,9   |
| Збір за забруднення навколишнього природного середовища                         | 0,8             | 3,1    | 0,2    |        |        | 1,8                             | 0,9    | 0,7    | 0,6    | 0,8    |
| Власні надходження бюджетних установ  | 87,7            | 96,9   | 91,4   | 101,4  | 98,4   | 7,6                             | 11,2   | 12,5   | 13,7   | 10,9   |
| Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна         |                 |        | 0,4    | 0,6    | 0,6    |                                 |        | 0,4    | 0,5    | 0,3    |

## Закінчення таблиці 2.9.

| Види доходів місцевих бюджетів  | Селищні бюджети |        |        |        |        | Сільські бюджети |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.           | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 22              | 23     | 24     | 25     | 26     | 27               | 28     | 29     | 30     | 31     |
| Плата за землю  | 52,9            | 48,8   | 33,9   | 19,7   | 32,1   | 70,2             | 58,1   | 33,8   | 31,6   | 32,1   |
| Місцеві податки і збори   | 35,2            | 32,2   | 30,8   | 18,2   | 23,8   | 11,4             | 6,4    | 7,9    | 6,7    | 5,7    |
| Фіксований сільськогосподарський податок  |                 | 3,5    | 5,5    | 2,8    | 4,4    |                  | 22,1   | 41,5   | 28,1   | 30,5   |
| Податок з прибутку підприємств комунального значення                            | 1,9             |        | 1,2    | 0,5    | 0,4    |                  |        | 0,2    | 0,1    | 0,2    |
| Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів |                 |        | 13,8   | 18,7   | 27,9   | 0,1              | -0,06  | 6,02   | 14,5   | 17,0   |
| Збір за забруднення навколишнього природного середовища                         | 1,9             | 0,9    | 1,0    | 0,7    | 0,8    | 0,2              | 0,1    | 0,7    | 0,6    | 0,8    |
| Власні надходження бюджетних установ  | 8,0             | 14,4   | 13,7   | 39,3   | 10,6   | 18,1             | 13,3   | 9,7    | 18,4   | 13,5   |
| Плата за оренду цілісних майнових комплексів та іншого державного майна         |                 | 0,1    | 0,1    | 0,1    | 0,1    |                  | 0,02   | 0,2    | 0,2    | 0,2    |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій в Тернопільській, Хмельницькій та Вінницькій областях

Вагомим джерелом формування бюджету розвитку місцевих бюджетів були доходи від операцій з капіталом. Нарощуванню їх обсягів у місцевих бюджетах України посприяли надходження від продажу основного капіталу та надходження від продажу землі і нематеріальних капіталів (див. додаток АА). Даному виду

доходів місцевих бюджетів притаманна певна специфіка його мобілізації, визначена наявністю об'єктів оподаткування. Аналізуючи динаміку доходів від операцій з капіталом місцевих бюджетів України, відзначимо, що до таких вагомих змін призвело збільшення саме обсягів надходжень від продажу основного капіталу. Таким чином, значні розміри та темпи приросту надходжень від продажу основного капіталу призвели до вагомих структурних змін, що відображені зростанням у 2003 році їх частки до 70% у структурі доходів від операцій з капіталом, до того ж, у 2000 році їх питома вага становила 0,13% (див. додаток АВ).

Ще одним фактором, що зумовив позитивні зміни доходів від операцій з капіталом у місцевих бюджетах України, були надходження від продажу землі та нематеріальних активів. Цьому виду надходжень притаманні відносно стабільні темпи їх приросту. Вважаємо доцільним здійснити аналіз обсягів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей стосовно доходів від операцій з капіталом (див. додатки АФ, БД, БР).

Як уже відзначалось, основними джерелами наповнення місцевих бюджетів у частині доходів від операцій з капіталом були надходження від продажу землі та від продажу основного капіталу (див. табл 2.10.).

Таблиця 2.10

Динаміка доходів від операцій з капіталом місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 років \*

тис. грн.

| Обсяги доходів від операцій з капіталом місцевих бюджетів | Усі види місцевих бюджетів) |        |         |         |         | Загальний фонд |        |        |        |        | Спеціальний фонд |        |         |         |         |
|---|-----------------------------|--------|---------|---------|---------|----------------|--------|--------|--------|--------|------------------|--------|---------|---------|---------|
|   | 2000р.                      | 2001р. | 2002р.  | 2003р.  | 2004р.  | 2000р.         | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.           | 2001р. | 2002р.  | 2003р.  | 2004р.  |
| Тернопільська область                                     | 85,8                        | 1037,6 | 11903,1 | 9678,4  | 9856,7  | 85,8           | 1037,6 |        | 21,8   | -21,8  |                  |        | 11903,1 | 9656,6  | 9878,5  |
| Хмельницька області                                       | 814,4                       | 1360,5 | 7587,5  | 9863,4  | 22696,4 | 814,4          | 1360,5 |        | 51,3   | 11,7   |                  |        | 7587,5  | 9812,1  | 22684,7 |
| Вінницька області   | 539,1                       | 1359,5 | 4492,6  | 10427,5 | 11528,9 | 539,1          | 1359,5 | 0,8    |        | 1,0    |                  |        | 4491,8  | 10427,5 | 11527,9 |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій в Тернопільській, Хмельницькій та Вінницькій областях

Проте, величина останніх у місцевих бюджетах Тернопільської області знизилась у 1,6 рази, тобто на 4375,4 тис.грн. (до 6883,6 тис. грн. у 2004 році). Зауважимо, що

нарощування доходів від операцій з капіталом місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей відбувалось досить високими темпами у 2001 та 2002 роках (див. додатки ВЕ, ВЖ, ВЗ).

Тенденція до зниження темпів приросту даного джерела формування доходів місцевих бюджетів Тернопільської та Вінницької областей на 20% і 122%, відповідно, спостерігалась у 2004 році, проте у місцевих бюджетах Хмельницької області вони стабільні (див. рис. 2.8.). Позитивна динаміка доходів від продажу основного капіталу спостерігалась у розрізі усіх видів місцевих бюджетів Вінницької області, хоча характерним було зниження темпів їх приросту у 2004 році. Надходження від продажу основного капіталу місцевих бюджетів Хмельницької області зросли, в основному, при збільшенні їх величини у бюджетах місцевого самоврядування та районних бюджетах. Нарощування доходів від продажу основного капіталу відбувалось зі зниженням темпів їх росту впродовж 2004 року у бюджетах міст районного значення (більше, як на 2000%) та на 70% - у сільських бюджетах, але характерною була тенденція до збільшення темпів приросту у 2004 році у бюджетах міст обласного значення Хмельницької області, районних та селищних бюджетах.

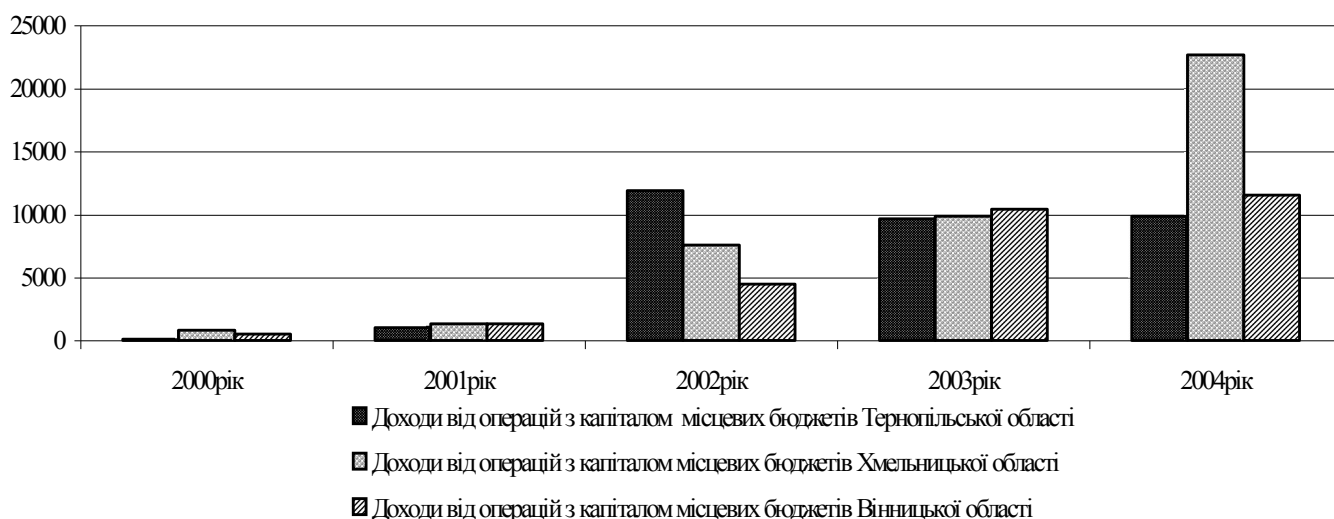


Рис. 2.8. Динаміка доходів від операцій з капіталом місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 рр. (тис. грн.).

Проте, у місцевих бюджетах Тернопільської області відбулось зниження обсягів надходжень від продажу основного капіталу на 4425,4 тис. грн., тобто у 1,6 рази, про що свідчили досить низькі темпи їх нарощування у частині обласного бюджету (нижчі на 40%), районних бюджетів - на 290% та бюджетів міст районного значення - на 25%.

Ще одним чинником позитивної динаміки доходів від операцій з капіталом були надходження від продажу землі, обсяги яких збільшились у місцевих бюджетах Тернопільської, Вінницької та Хмельницької областей. Тобто нарощування доходів від продажу землі спостерігалось у бюджетах міст обласного значення, бюджетах міст районного значення та селищних бюджетах Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей, сільських бюджетах Тернопільської області та районних бюджетах Вінницької області.

Відзначимо, що величина доходів від операцій з капіталом зросла, частка даного виду доходів збільшилась також, проте все ще не займає вагомого місця у структурі власних доходів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської, Хмельницької областей, про що свідчать дані, наведені у таблиці 2.11.

Таблиця 2.11.

Доходи від операцій з капіталом у структурі власної дохідної бази місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей  
впродовж 2000-2004 рр. \*

| Доходи від операцій з капіталом<br>місцевих бюджетів | Усі види місцевих бюджетів |        |        |        |        |
|--|----------------------------|--------|--------|--------|--------|
|  | 2000р.                     | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| Тернопільська область                                | 0,06                       | 0,6    | 5,6    | 3,7    | 3,9    |
| Хмельницька область                                  | 0,4                        | 0,5    | 2,4    | 2,5    | 5,6    |
| Вінницька область                                    | 0,2                        | 0,4    | 1,2    | 2,1    | 2,5    |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій в Тернопільській, Хмельницькій та Вінницькій областях

Упродовж проаналізованого періоду у структурі доходів місцевих бюджетів України із врахуванням офіційних трансфертів частка надходжень від операцій з капіталом збільшилась майже на 3% (від 0,13% у 2000 році до 3% у 2003 році). У структурі доходів місцевих бюджетів України без врахування офіційних

трансфертів також відбулось збільшення рівня питомої ваги доходів від операцій з капіталом, але на 4,4% (у 2003 році вона становить 4,6% порівняно з 0,16% у 2000 році) (див. додаток АБ). Хоча й обсяги доходів від операцій з капіталом місцевих бюджетів України зросли, та частка даного виду доходів займає досить умовне місце у структурі власної дохідної бази відповідних бюджетів.

З огляду на вищепроведений аналіз, можна стверджувати, що позитивна динаміка доходів від операцій з капіталом місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей зумовила структурні зміни у власних доходах місцевих бюджетів. Зокрема, відповідно до даних, поданих у додатку АХ, найбільш вагомим було зростання частки даного джерела доходів саме у бюджетах місцевого самоврядування. Підкреслимо, що значної різниці у рівнях збільшення питомої ваги доходів від операцій з капіталом сільських, селищних та бюджетів міст районного значення у структурі доходів місцевих бюджетів із врахуванням офіційних трансфертів у порівнянні з рівнем їх зростання у власній дохідній базі місцевих бюджетів відповідної області немає.

Зазначимо, частка надходжень від продажу основного капіталу у власних доходах місцевих бюджетів Хмельницької та Вінницької областей зросла на 3,7% та 1%, відповідно. Збільшилась також питома вага надходжень від продажу землі у власних доходах місцевих бюджетів Тернопільської області на 1,2% (від 0,06% у 2000 році до 1,2% у 2004 році), у бюджетах Хмельницької області - на 1,6% (до 1,8% у 2004 році) і на 1,4% - у структурі доходів місцевих бюджетів Вінницької області (до 1,6% у 2004 році) (див. додатки ВІ, ВК).

Проведене детальне дослідження динаміки доходів від операцій з капіталом місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей дає можливість зробити висновки про те, що відбулись позитивні зміни у величині даного джерела доходів, що відображено темпами приросту та відзначено структурними змінами також. Але, як свідчить практика, вказаний вид доходів не вирізняється стабільністю надходжень та рівномірністю темпів приросту впродовж проаналізованого періоду, хоча й збільшення їх обсягів у бюджетах Вінницької, Хмельницької, Тернопільської областей було явищем позитивним. Зауважимо, що

його величина не може бути реально прогнозованою, а лише, у певній мірі спланованою, що пояснюється специфікою мобілізації та кількістю об'єктів, які забезпечують наявність надходжень від операцій з капіталом.

Нарощування обсягів надходжень від операцій з капіталом буде одним із позитивних аспектів діяльності органів місцевого самоврядування, оскільки як джерело наповнення бюджету розвитку вони сприятимуть здійсненню капітальних видатків. З огляду на зазначене пропонуємо фінансування капітальних вкладень з бюджету розвитку, хоча, як свідчить практика, вони направляються на капітальний ремонт.

Обсяги надходжень до цільових фондів місцевих бюджетів України знизились впродовж 2000-2003 років на 228,8 тис. грн. і становлять 520,5 тис. грн. у 2003 році. Спостерігалось значне зниження темпів їх приросту у 2002 році на 40%, але вже у 2003 році вони зросли до рівня 184% (див. додаток АА). Відповідно, надходження до цільових фондів місцевих бюджетів України збільшилися стосовно зростання обсягів надходжень зборів за забруднення навколишнього природного середовища у 2,2 рази, тобто на 103,0 млн. грн. (до 188,3 млн. грн. у 2003 році), хоча темпи їх приросту у 2002 році були нижчими на 38%, ніж у 2001 році (140,3%), та на 50% у порівнянні із 2003 роком (152%) .

Ще одним чинником позитивної динаміки надходжень до цільових фондів місцевих бюджетів України було збільшення величин надходжень до цільових фондів, утворених Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування у 2 рази - на 170,0 тис. грн. (до 332,4 млн. грн. у 2003 році), хоча у 2002 році відбулось зниження темпів їх приросту майже на 190% (42,3%), у 2003 році знову характерними були вищі темпи росту обсягів вказаного джерела доходів на 160% (208,1%).

У 2000-2002 роках простежувалась тенденція до зниження обсягів відрахувань та зборів на будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання автомобільних доріг загального користування у 2001 році - на 301,8 млн. грн. (до 187,5 млн. грн. у 2001 році), а впродовж 2002-2003 років надходжень не було, оскільки даний збір

включений до складу єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва, фіксованого сільськогосподарського податку [82; 202].

За проаналізований період, з 2000 до 2004 року, обсяги надходжень до цільових фондів місцевих бюджетів Тернопільської області значно знизились у порівнянні з їх обсягами у 2000 році - майже у 4 рази, або на 2588,7 тис. грн. (до 897,9 тис. грн. у 2004 році), до цільових фондів місцевих бюджетів Хмельницької області - на 1539,2 тис. грн., майже удвічі (до 2236,2 тис. грн. у 2004 році), та у місцевих бюджетах Вінницької області – у 1,1 рази, або на 676,0 тис. грн. у 2004 році (до 8398,4 тис. грн. у 2004 році) (див. табл. 2.12., рис. 2.9., 2.10., додатки АФ, БД, БР, ВЛ).



Рис. 2.9. Динаміка надходжень до цільових фондів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 рр. (тис. грн.).

Основним джерелом формування величини цільових фондів впродовж проаналізованого періоду, як свідчить практика, був збір за забруднення навколишнього природного середовища. Це також відображено у збільшенні питомої ваги даного джерела доходів у структурі надходжень до цільових фондів місцевих бюджетів Тернопільської області на 80% (у 2004 році – 85%), на 50% і 60% у структурах надходжень до цільових фондів місцевих бюджетів Хмельницької та Вінницької областей (76% і 60%), відповідно.



Динаміка надходжень до цільових фондів місцевих бюджетів Вінницької,  
Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 рр.  
(спеціальний фонд)\*

тис. грн.

| Обсяги надходжень до цільових фондів місцевих бюджетів | Усі види місцевих бюджетів |         |         |         |         |
|--|----------------------------|---------|---------|---------|---------|
|  | 2000рік                    | 2001рік | 2002рік | 2003рік | 2004рік |
| Тернопільська область                                  | 3486,6                     | 649,3   | 671,9   | 611,2   | 897,9   |
| Хмельницька область                                    | 6997,0                     | 2217,9  | 978,3   | 1122,3  | 2236,2  |
| Вінницька область                                      | 9074,4                     | 2204,6  | 1752,7  | 4464,8  | 8398,4  |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій в Тернопільській, Хмельницькій та Вінницькій областях

Така динаміка надходжень до цільових фондів місцевих бюджетів, зумовила також і структурні зміни.

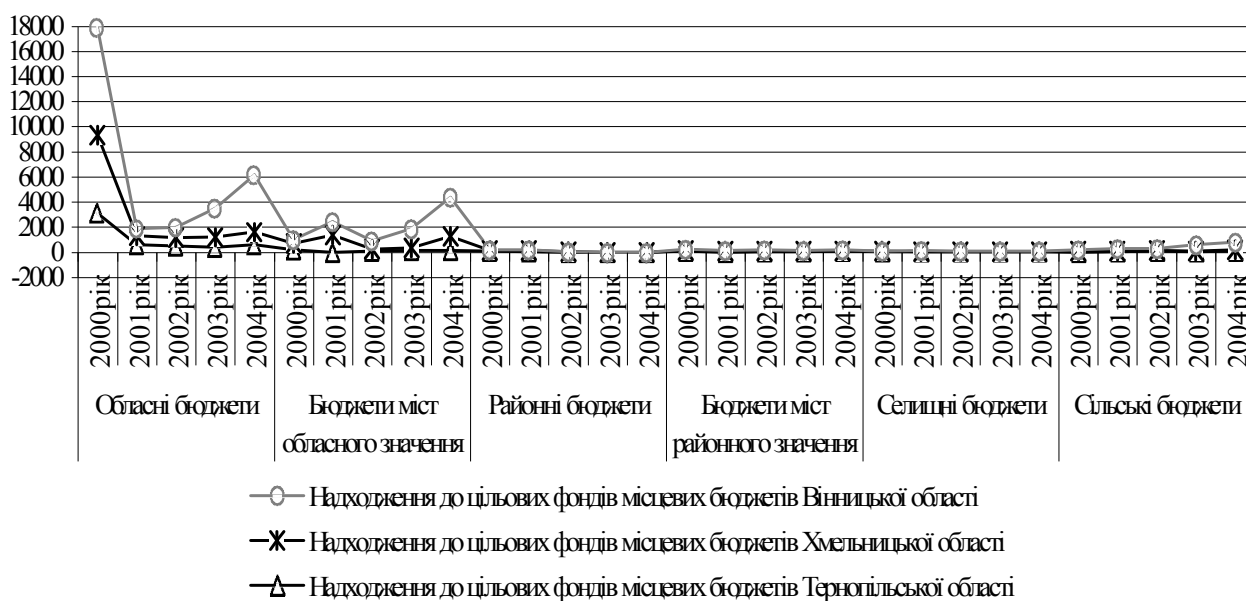


Рис. 2.10. Динаміка надходжень до цільових фондів місцевих бюджетів  
Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей  
за 2000-2004 роки (спеціальний фонд) (тис. грн.).

Так, питома вага надходжень до цільових фондів у місцевих бюджетах Тернопільської області зменшилась на 2,3% та становить 0,3% у 2004 році у структурі власних доходів. Частка цільових фондів у структурі доходів місцевих бюджетів без врахування офіційних трансфертів Хмельницької області була нижчою на 2,9% (0,5% у 2004 році), у місцевих бюджетах Вінницької області вона знизилась на 1,6% (до 1,8%) (див. додатки АН, АЩ, БИ).

### 2.3. Міжбюджетні трансферти як універсальний засіб збалансування місцевих бюджетів

Важливо зосередити увагу на такій складовій доходів місцевих бюджетів України як міжбюджетні трансферти, оскільки в умовах діючої бюджетної системи України характерною є нерівномірність в обсягах доходів місцевих бюджетів адміністративно-територіальних одиниць внаслідок, перш за все, нерівномірності їх економічного потенціалу. Загальновідомо, що збалансування доходів місцевих бюджетів відбувається за допомогою трансфертів. Для більш наглядної демонстрації процесів збалансування місцевих бюджетів та формування міжбюджетних трансфертів їх відображено на схемах, поданих нижче (див. схеми 3.1, 3.2).

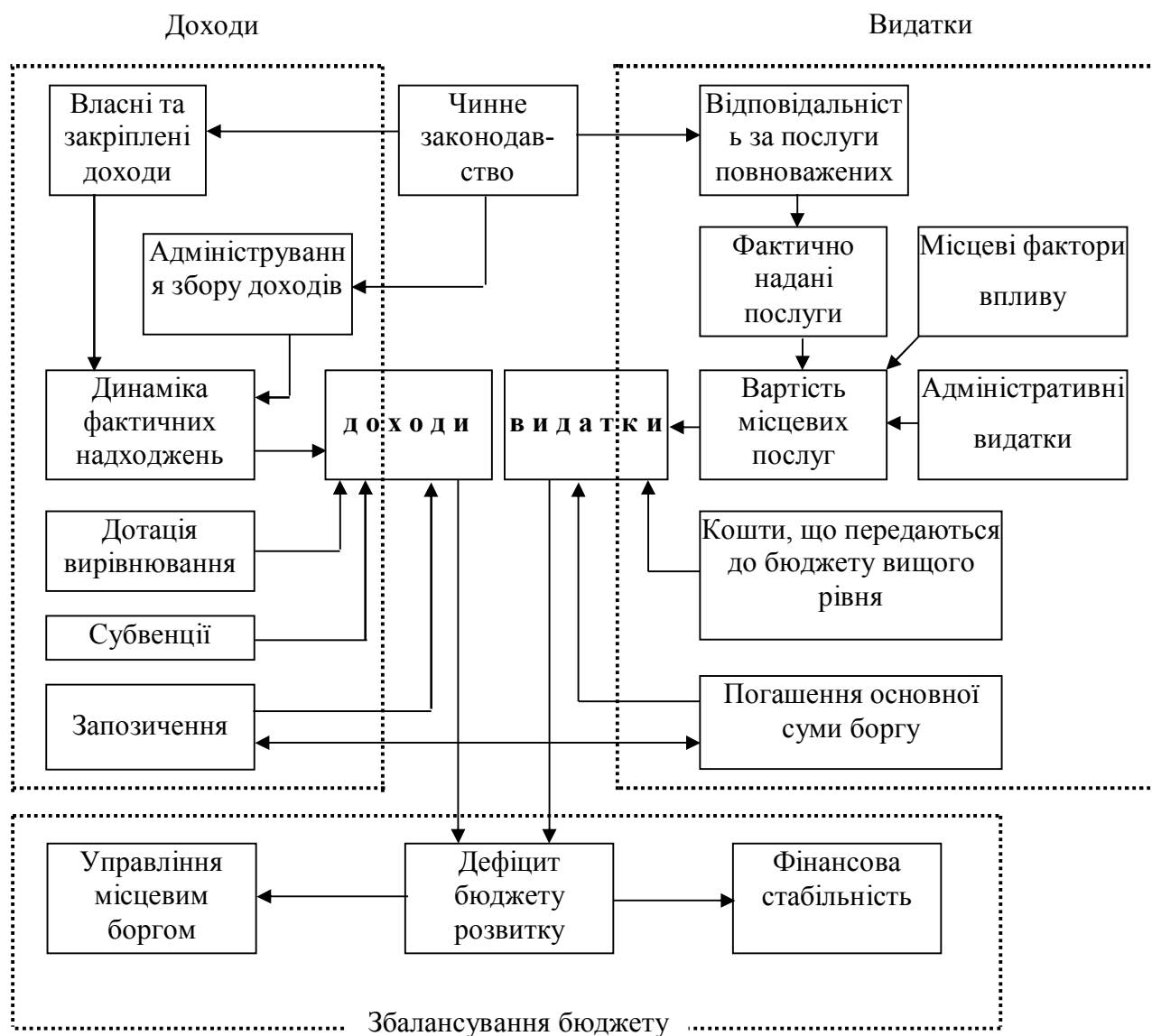


Схема 3.1. Збалансування місцевих бюджетів

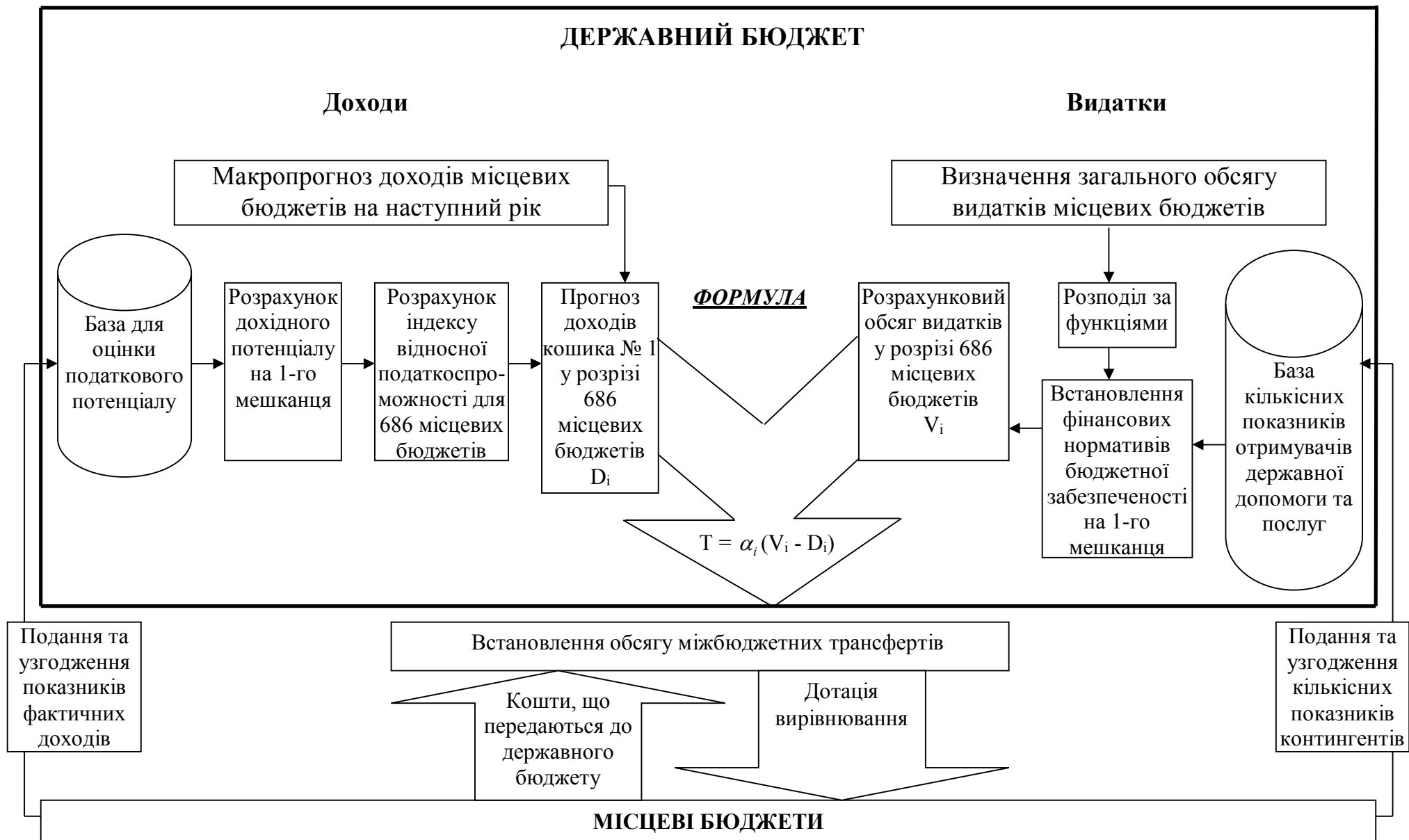


Схема 3.2. Формування обсягів міжбюджетних трансфертів. (джерело: Бюджетний процес і міжбюджетні відносини на рівні місцевих бюджетів району. Навч пос./С.І.Мельник.-К.: Міленіум, 2003.-266.с

Зазначимо також негативні сторони трансферного регулювання. Перш за все, це бюджетна самостійність місцевих органів влади повністю залежить від обсягів і методів розподілу трансфертів. Трансферти з державного бюджету, призначені для вирівнювання бюджетної забезпеченості адміністративно-територіальних одиниць, надаються без виконання спеціальних умов ні до, ні після їх отримання.

Існуючий у нашій державі механізм унеможлиблює здійснення контролю за цільовим та ефективним використанням трансфертів. Контроль проводиться тільки на стадії розподілу трансфертів органами казначейства стосовно питань повноти їх перерахування місцевим бюджетам, а при здійсненні бюджетних позичок різних видів, списання боргів і взаємних розрахунків з державним бюджетом є непрозорим.

Згідно з визначенням, поданим у Бюджетному кодексі України, міжбюджетні трансферти – кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Вони поділяються на дотації вирівнювання – міжбюджетний трансферт на вирівнювання дохідної спроможності бюджету, який його отримує та субвенції – міжбюджетні трансферти для використання з певною метою в порядку, визначеному тим органом, який прийняв рішення про надання субвенції (субвенції на утримання об'єктів спільного користування чи ліквідацію негативних наслідків діяльності об'єктів спільного користування; субвенції на виконання власних повноважень територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань; субвенції на виконання інвестиційних проектів; інші субвенції); кошти, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів; інші дотації.

Дотації вирівнювання – передача коштів до бюджету з метою збалансування доходів з їхніми видатками, визначеними відповідно до нормативу бюджетного забезпечення. Вони виконують подвійне завдання: забезпечення достатніх доходів місцевих бюджетів з урахуванням їхньої дохідної спроможності та вирівнювання рівнів податкоспроможності місцевих бюджетів з різними обсягами кошика доходів (кошик доходів бюджетів місцевого самоврядування – податки і збори, що закріплені на постійній основі за бюджетами місцевого самоврядування та враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів).

Величина дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів, затверджених законом про Державний бюджет України між бюджетами міст Києва та Севастополя, міст республіканського та обласного значення і районними бюджетами, визначається на основі формули. Відзначимо параметри яким має відповідати формула, до яких віднесено фінансові нормативи бюджетної забезпеченості та коригуючі коефіцієнти до них; кількість мешканців та кількість споживачів соціальних послуг; індекс відносної податкоспроможності відповідного міста чи району; прогнозний показник кошика доходів бюджетів місцевого самоврядування для бюджетів міст Києва, Севастополя, міст республіканського та обласного значення і прогноз доходів до районних бюджетів; коефіцієнт вирівнювання. Таким чином, обсяги дотації вирівнювання з державного бюджету [158], що надаються бюджету Автономної Республіки Крим, обласним, бюджетам міст Києва і Севастополя, міст обласного значення, бюджетам районів, або коштів, що передаються з цих бюджетів до державного бюджету, визначаються за формулою:

$$T_1 = \alpha_1 (V_1 - D_1) \quad (2.1.)$$

$T_1$ -обсяг дотації вирівнювання з державного бюджету;

$V_1$ -розрахунковий показник обсягу видатків;

$D_1$ -прогнозний показник обсягу доходів (кошика доходів);

$\alpha$ -коефіцієнт вирівнювання.

Особливістю формульних трансфертів є те, що в їх основі лежить різниця між розрахунковою видатковою потребою та розрахунковою дохідною спроможністю. Проте, ні розрахункова видаткова потреба, ні розрахункова податкоспроможність не визначаються фактичними обсягами доходів та видатків. Показник розрахункової видаткової потреби ґрунтується на розрахунку видаткових нормативів, а розрахункова доходоспроможність залежить від ефективності та потенціалу збирання доходів. Як наслідок, створюються стимули до заощадження коштів та мобілізації додаткових доходів, де це тільки можливо.

Обсяги дотацій, визначені за формулою, повинні сприйматись як фіксований одноразовий платіж, на величині якого не повинні позначитися зусилля місцевого самоврядування, спрямовані на заощадження витрат або нарощування бази оподаткування. Тому, якщо органи місцевого самоврядування знаходять ошадливіший спосіб надання соціальних послуг, вони не втрачають заощаджених коштів. Аналогічно, розширюючи базу оподаткування, у розпорядженні органів місцевого самоврядування залишається вагома частка приросту доходів. Це пов'язано з тим, що відносний індекс податкоспоможності фіксується на визначений період часу (3 роки) і будь яке нарощування доходів у наступному періоді впливатиме на обсяг трансферту лише тією мірою, якою воно впливатиме на прогноз сумарних середньодушових доходів у наступному бюджетному періоді.

Щодо власних доходів місцевих бюджетів України, розширюючи базу власних джерел надходжень, органи місцевого самоврядування мають право залишати у своєму розпорядженні обсяг цих додаткових доходів. Власні доходи не входять до переліку доходів, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, тому рівень трансфертів не залежить від суми зібраних власних доходів. Відповідно до умов формули 2.1., органи місцевого самоврядування, що володіють великою первинною базою оподаткування, яка переважно є історичним фактом, не отримують винагороди, а, навпаки, для них формульний розрахунок доходів місцевих бюджетів є спонукальним мотивом до її нарощування. Таким чином, немає обґрунтованих причин щодо необхідності врахування у формулі таких випадків. Однак, у поданій вище формулі присутній елемент гнучкості, який дозволяє встановити певне обмеження у прагненні досягнути вирівнювання, оскільки встановлено, що ступінь вирівнювання має бути не більшим 100%, але не меншим 60%.

Враховуючи позитивні сторони формульного порядку розрахунків доходів, відмітимо ще й існуючі проблемні аспекти у бюджетах міст районного значення, селищ та сіл. Зокрема, досить обмежені можливості сільських та селищних рад у збільшенні дохідної бази відповідних бюджетів.







## Продовження таблиці 2.15.

| Види доходів  | Районні бюджети |        |        |        |        | Бюджети міст районного значення |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|---------------------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.                          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 13              | 14     | 15     | 16     | 17     | 18                              | 19     | 20     | 21     | 22     |
| Податок з доходів фізичних осіб                                   | 89,2            | 91,2   | 91,5   | 93,5   | 93,3   | 80,5                            | 80,4   | 59,4   | 63,5   | 58,8   |
| Плата за землю  | 6,8             | 6,6    | 7,3    | 5,9    | 6,0    |                                 |        |        |        |        |
| Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності          | 2,1             | 0,4    | 0,7    | 0,4    | 0,5    | 4,5                             | 0,7    | 6,8    | 0,5    | 0,5    |
| Плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності |                 |        |        |        | 0,0003 | 4,5                             | 4,9    | 5,9    | 5,5    | 5,3    |
| Єдиний податок для СМП  |                 |        |        |        |        | 2,5                             | 3,8    | 17,1   | 21,5   | 25,1   |
| Державне мито   |                 |        |        |        | 0,1    | 6,7                             | 8,0    | 9,5    | 8,0    | 9,2    |
| Надходження від штрафів   | 1,9             | 1,7    | 0,4    | 0,2    | 0,1    | 1,3                             | 2,0    | 1,3    | 0,9    | 1,0    |
| Всього по I кошику  | 100,0           | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0                           | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  |

## Закінчення таблиці 2.15.

| Види доходів  | Селищні бюджети |        |        |        |        | Сільські бюджети |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.           | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 23              | 24     | 25     | 26     | 27     | 28               | 29     | 30     | 31     | 32     |
| Податок з доходів фізичних осіб                                   | 78,6            | 81,6   | 61,4   | 47,4   | 60,8   | 89,9             | 91,5   | 69,5   | 72,3   | 69,5   |
| Плата за землю  |                 |        |        |        |        |                  |        |        |        |        |
| Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності          | 3,6             | 0,6    | 3,2    | 0,4    | 0,5    | 1,9              | 0,5    | 5,2    | 0,3    | 0,2    |
| Плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності | 5,4             | 3,6    | 4,7    | 30,6   | 4,2    | 1,9              | 1,9    | 3,9    | 4,0    | 4,3    |
| Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва                | 2,5             | 3,9    | 18,08  | 14,3   | 24,1   | 0,8              | 1,1    | 13,2   | 16,8   | 19,0   |
| Державне мито   | 9,1             | 9,1    | 11,1   | 6,6    | 9,4    | 4,6              | 3,7    | 7,1    | 5,7    | 6,0    |
| Надходження від штрафів та фінансових санкцій                     | 0,7             | 1,0    | 1,3    | 0,7    | 0,9    | 0,8              | 1,2    | 1,1    | 0,8    | 0,9    |
| Всього по I кошику  | 100,0           | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0            | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій в Тернопільській, Хмельницькій та Вінницькій областях

Аналогічна ситуація простежувалась при аналізі структури закріплених доходів міських бюджетів міст обласного значення Хмельницької та Вінницької областей. Зниження на декілька відсоткових пункти частки податку з доходів фізичних осіб відбулось у селищних та обласних бюджетах Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей. Хоча на 2% збільшення його питомої ваги є характерним для районних бюджетів усіх трьох областей.

Структура закріплених доходів місцевих бюджетів Хмельницької області  
впродовж 2000-2004 років \*

%

| Види доходів  | Обласний бюджет |        |        |         |        | Бюджети міст обласного значення |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|---------|--------|---------------------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р.  | 2004р. | 2000р.                          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 2               | 3      | 4      | 5       | 6      | 7                               | 8      | 9      | 10     | 11     |
| Податок з доходів фізичних осіб                                   | 99,5            | 99,9   | 85,7   | 72,0    | 76,5   | 86,2                            | 80,8   | 83,1   | 84,4   | 80,9   |
| Плата за землю  |                 |        | 14,2   | 12,1    | 12,55  |                                 |        |        |        |        |
| Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності          | 0,5             | 0,04   | 0,1    | 6,7     | 10,9   | 3,1                             | 0,5    | 1,9    | 0,3    | 0,3    |
| Плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності |                 |        |        |         |        | 4,6                             | 5,0    | 3,1    | 3,0    | 4,6    |
| Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва                |                 |        |        |         |        | 3,6                             | 9,4    | 9,1    | 10,2   | 12,0   |
| Державне мито   |                 |        |        | 0,00003 |        | 0,8                             | 2,9    | 2,3    | 1,9    | 1,9    |
| Надходження від штрафів та фінансових санкцій                     |                 |        |        |         |        | 1,6                             | 1,3    | 0,4    | 0,1    | 0,2    |
| Всього по I кошику  | 100,0           | 100,0  | 100,0  | 100,0   | 100,0  | 100,0                           | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  |

Продовження таблиці 2.16.

| Види доходів  | Районні бюджети |        |        |        |        | Бюджети міст районного значення |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|---------------------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.                          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 12              | 13     | 14     | 15     | 16     | 17                              | 18     | 19     | 20     | 21     |
| Податок з доходів фізичних осіб                                   | 89,3            | 94,1   | 91,5   | 95,0   | 93,9   | 66,1                            | 49,4   | 61,2   | 64,5   | 61,6   |
| Плата за землю  | 1,3             | 1,9    | 5,0    | 4,6    | 5,1    |                                 |        |        |        |        |
| Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності          | 1,6             | 0,4    | 2,2    | 0,5    | 0,5    | 6,4                             | 0,7    | 4,0    | 0,1    | 0,1    |
| Плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності |                 |        |        |        |        | 10,4                            | 10,6   | 5,8    | 6,0    | 6,6    |
| Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва                |                 |        |        |        |        | 1,5                             | 4,9    | 16,7   | 20,4   | 23,9   |
| Державне мито   | 1,2             | 2,0    | 0,4    | -0,1   | 0,1    | 12,8                            | 30,7   | 11,5   | 8,8    | 7,6    |
| Надходження від штрафів та фінансових санкцій                     | 6,79            | 1,5    | 0,8    | 0,03   | 0,3    | 2,7                             | 3,6    | 0,7    | 0,2    | 0,1    |
| Всього по I кошику  | 100,0           | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0                           | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  |

Закінчення таблиці 2.16.

| Види доходів  | Селищні бюджети |        |        |        |        | Сільські бюджети |        |        |        |        |
|---|-----------------|--------|--------|--------|--------|------------------|--------|--------|--------|--------|
|   | 2000р.          | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. | 2000р.           | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| 1   | 22              | 23     | 24     | 25     | 26     | 27               | 28     | 29     | 30     | 31     |
| Податок з доходів фізичних осіб                                   | 63,8            | 71,3   | 58,4   | 60,4   | 54,6   | 88,6             | 90,15  | 63,4   | 66,3   | 66,9   |
| Плата за землю  |                 |        |        |        |        |                  |        |        |        |        |
| Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності          | 4,9             | 0,9    | 1,5    | 0,1    | 0,2    | 2,4              | 0,4    | 1,8    | 0,05   | 0,1    |
| Плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності | 14,4            | 10,5   | 7,7    | 6,9    | 7,5    | 4,2              | 4,8    | 4,7    | 4,9    | 5,0    |
| Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва                | 0,2             | 0,3    | 16,5   | 20,2   | 25,7   | 0,5              | 1,4    | 19,9   | 23,5   | 23,4   |
| Державне мито   | 13,7            | 15,01  | 14,9   | 12,1   | 11,8   | 2,61             | 1,8    | 9,0    | 4,7    | 4,3    |
| Надходження від штрафів   | 2,8             | 2,02   | 0,9    | 0,2    | 0,1    | 1,6              | 1,5    | 1,1    | 0,4    | 0,3    |
| Всього по I кошику  | 100,0           | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0            | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій в Тернопільській, Хмельницькій та Вінницькій областях

Частка єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва знизилась у бюджетах міст районного значення, селищних та сільських бюджетах Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей. Таким чином, очевидною була тенденція до нарощування обсягів міжбюджетних трансфертів з державного бюджету.

Результати проведеного вище аналізу: величина власної дохідної бази органів місцевого самоврядування є досить обмеженою, оскільки основних та вагомих джерел наповнення місцевих бюджетів, в основному два, – місцеві податки і збори та платежі за землю. Таким чином, це ще раз доводить, що тенденція до зростання обсягів наданих офіційних трансфертів простежуватиметься і надалі за умов діючого бюджетного та податкового законодавства.

Відповідно, проаналізуємо динаміку та структуру міжбюджетних трансфертів, виділених місцевим бюджетам з державного бюджету. Величина офіційних трансфертів зросла майже у 3 рази, швидшими темпами приросту, у порівнянні із темпами росту податкових і неподаткових надходжень, що зумовило збільшення їх питомої ваги у структурі доходів місцевих бюджетів України впродовж 2000-2003 років на 10,9% (від 23,4% у 2000 році до 34,3% у 2003 році). Найбільш дотаційними були місцеві бюджети Тернопільської області, у структурі доходів місцевих бюджетів якої офіційні трансферти займають у середньому за період 2000-2003 років 61%, у місцевих бюджетах Вінницької, Волинської, Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської, Рівненської, Хмельницької, Чернівецької та Чернігівської областей частка міжбюджетних трансфертів у межах 50%-60%. Зокрема, зазначимо, що найвищий рівень дотаційності притаманний сільським бюджетам, що володіють обмеженою дохідною базою та найбільше від усіх видів залежать від допомоги з центру (див. додаток АЖ).

Врегулювання місцевих бюджетів охоплює більшу частину адміністративно-територіальних одиниць нашої держави, що перетворює міжбюджетні трансферти із засобу надання фінансової допомоги у важіль для здійснення перерозподільчих процесів. Збільшення кількості дотаційних місцевих бюджетів призводить до зниження ефективності використання бюджетних коштів та, перш за все,

зацікавленості у пошуку альтернативних джерел доходів, що, у свою чергу сприяє розвитку споживчих настроїв з боку органів місцевого самоврядування.

Більш докладніше проведемо аналіз динаміки та структури міжбюджетних трансфертів на прикладі місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей, визначимо джерела їх поповнення, тенденції змін та фактори, що на них вплинули. Зазначимо, що однією із причин великої кількості дотаційних бюджетів є існуюча система розмежування доходів між рівнями бюджетної системи (див. рис. 2.11.).



Рис. 2.11. Динаміка офіційних трансфертів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей в продовж 2000-2004 рр. (тис. грн.).

Обсяги офіційних трансфертів, виділених місцевим бюджетам Тернопільської та Хмельницької областей, збільшились в 1,4 рази, тобто на 145159,3 тис. грн. та 133824,5 тис. грн., відповідно, й у 1,1 рази, або на 96854,2 тис. грн. зросла їх величина у місцевих бюджетах Вінницької області (до 760040,1 тис. грн. у 2004 році) (див. табл. 2.16.).

Упродовж 2002 і 2004 років спостерігалось зниження темпів їх приросту, у порівнянні із попередніми роками (див. рис. 2.12.).

Динаміка офіційних трансфертів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 років \*

(тис.грн.)

| Обсяги міжбюджетних трансфертів, виділених з державного бюджету місцевим бюджетам | Всього (усі види місцевих бюджетів) |          |          |          |          | Загальний фонд |          |          |          |          | Спеціальний фонд |          |        |        |         |
|---|-------------------------------------|----------|----------|----------|----------|----------------|----------|----------|----------|----------|------------------|----------|--------|--------|---------|
|   | 2000р.                              | 2001р.   | 2002р.   | 2003р.   | 2004р.   | 2000р.         | 2001р.   | 2002р.   | 2003р.   | 2004р.   | 2000р.           | 2001р.   | 2002р. | 2003р. | 2004р.  |
| Тернопільської області  | 352565,7                            | 542895,3 | 309271,0 | 418365,1 | 497725,0 | 352565,7       | 407581,0 | 307430,3 | 413098,5 | 495346,9 |                  | 135314,3 | 1840,7 | 5266,6 | 2378,1  |
| Вінницької області  | 663185,9                            | 599638,9 | 422749,6 | 579660,0 | 760040,1 | 404099,5       | 492282,9 | 417293,7 | 571426,3 | 746314,0 | 194,9            | 107356,0 | 5455,9 | 8233,7 | 13726,1 |
| Хмельницької області  | 503641,7                            | 473688,4 | 335657,8 | 471801,5 | 637466,2 | 347769,5       | 397213,2 | 330956,9 | 465376,1 | 631922,8 |                  | 76475,2  | 4700,9 | 6425,5 | 5543,4  |

\*) Розроблено автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій в Тернопільській, Хмельницькій та Вінницькій областях

Джерелами зростання величин міжбюджетних трансфертів були дотації вирівнювання та субвенції. Та очевидно була тенденція до нарощування обсягів дотацій вирівнювання з державного бюджету та субвенцій у частині загального фонду місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей, субвенцій - у частині спеціального фонду місцевих бюджетів Вінницької області.

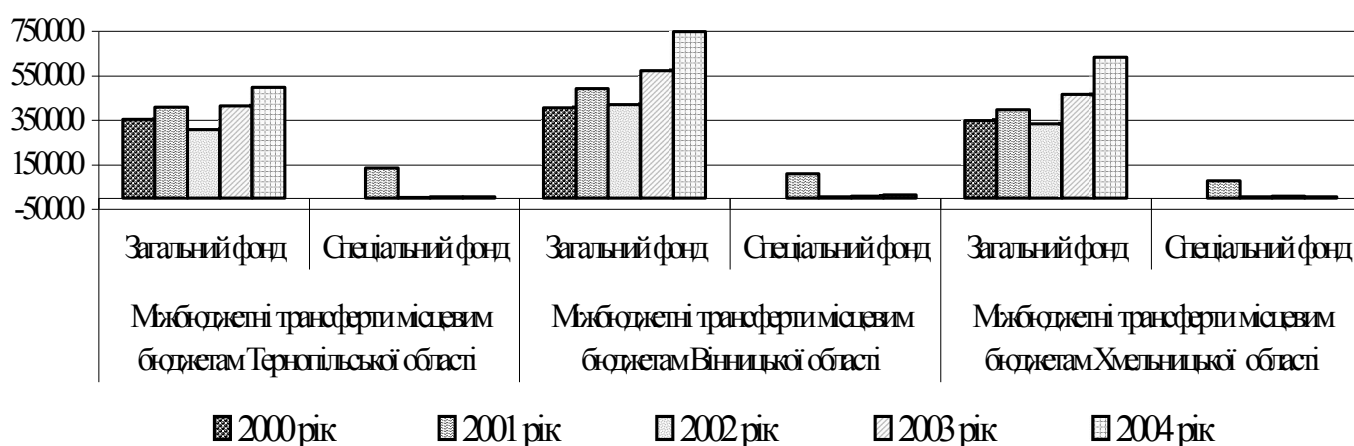


Рис. 2.12. Динаміка обсягів міжбюджетних трансфертів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 років (тис. грн.).

Таким чином, впродовж 2000-2004 років визначальним чинником динаміки міжбюджетних трансфертів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та

Хмельницької областей були дотації вирівнювання, виділені з державного бюджету обласним, районним та міським бюджетам обласного значення (див. додатки АУ, АФ, БВ, БД, БП, БР, ВМ). Обсяги дотацій вирівнювання місцевих бюджетів Вінницької області зросли на 46%, на 32% - місцевим бюджетам Тернопільської області і лише на 3% - бюджетам Хмельницької області (див. рис. 2.13.).



Рис. 2.13. Динаміка офіційних трансфертів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської, Хмельницької областей впродовж 2000-2004 років (тис. грн.).

Аналіз структури міжбюджетних трансфертів відображає очевидну тенденцію до незначного зниження частки дотацій у бюджетах Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей, оскільки, її зростання простежувалось лише у структурах міжбюджетних трансфертів бюджетів міст обласного значення Тернопільської та Хмельницької областей на 8% і 14%, відповідно. Тобто, частка офіційних трансфертів у структурі доходів загального фонду обласного бюджету Тернопільської області знизилась на 23% (до 67% у 2004 році) і майже на 60% у частині спеціального фонду (до 25% у 2003 році). Значно нижчою була питома вага офіційних трансфертів у доходах спеціального фонду міського бюджету та

районних бюджетів майже на 70%, хоча у загальному фонді міського бюджету частка трансфертів зросла на 11% (від 20% у 2000 році до 32% у 2004 році) та у доходах районних бюджетів становить 91% (див. додатки ВП, ВР, ВН.).

Питома вага офіційних трансфертів у доходах обласного бюджету Вінницької області знизилась на 15% та становить 83,8% у 2004 році, проте у бюджетах міст обласного значення і районних бюджетах - зросла більше, як на 10%. У структурі доходів обласного бюджету в частині спеціального фонду характерним було зростання питомої ваги міжбюджетних трансфертів на 30%, але зниження на 70% - у бюджетах міст обласного значення та районних бюджетах (див. додаток ВП).

У загальному фонді обласного бюджету Хмельницької області відбулось зниження на 40% частки трансфертів (56% у 2004 році) проте, на 30% вона зросла у структурі доходів бюджету міста обласного значення (до 43% у 2004 році) і на 15% - у районних бюджетах (92%) (див. додаток ВР).

Так, частка офіційних трансфертів у 2004 році у структурі доходів обласного бюджету Вінницької області була нижчою на 5% (у 2000 році – 85%), Хмельницької області – на 45% (від 87% у 2000 році), і на 22% - у структурі доходів обласного бюджету Тернопільської області (від 82% у 2000 році до 60% у 2004 році).

Питома вага офіційних трансфертів у районних бюджетах Тернопільської області залишилась практично незмінною впродовж 2000-2004 років - на рівні 90,5% та зросла на 8% і 15%, відповідно, у районних бюджетах Вінницької та Хмельницької областей, формуючи у 2004 році 80% і 90% їхніх доходів. Проте, досить вагомим було збільшення частки трансфертів у величині бюджетів міст обласного значення, а саме на 80% - у бюджетах міст обласного значення Вінницької області (11,4 % у 2004 році), на 10% - у доходах міського бюджету міста Тернополя (до 27,4% у 2004 році), і на 28,5% – у бюджетах міст обласного значення Хмельницької області (37,2%).

Відповідно, темпи приросту величин міжбюджетних трансфертів, зокрема, дотацій вирівнювання з державного бюджету посприяли незначному зниженню їх частки у структурі доходів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей. Тобто, структурні зміни, визначені динамікою трансфертів

місцевих бюджетів Тернопільської області свідчать про те, що, частка офіційних трансфертів є нижчою у 2004 році на 5% (66,2%), становивши 71,1% у 2000 році.

Питома вага офіційних трансфертів місцевих бюджетів Вінницької області знизилась також, але на 10% (від 71,6% у 2000 році до 62,3 % у 2004 році). У структурі доходів місцевих бюджетів Хмельницької області характерним було зниження частки офіційних трансфертів, наданих з державного бюджету у 2001-2002 роках до 65,1% та 51%, відповідно, проте у 2003-2004 роках їх питома вага знову підвищилась до 54,6% і 61%. Таким чином, рівень зниження питомої ваги міжбюджетних трансфертів – 10% (див. додатки АН, АЦ, БИ).

Особливістю місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської, Хмельницької областей та більшості адміністративно-територіальних одиниць держави є переважання обсягів трансфертів над власними доходами. Згідно з діючою практикою формування доходів міжбюджетні трансферти у більшості випадків спрямовуються на покриття частини коштів, якої не вистачає для виконання делегованих функцій місцевих органів влади та місцевого самоврядування, тобто здебільшого надаються дотації вирівнювання.

Одним із позитивних аспектів функціонування місцевих бюджетів в умовах розвитку демократичних засад суспільства було незначне зниження частки офіційних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів Тернопільської, Хмельницької, Вінницької областей з державного бюджету, хоча їх величина збільшилась на 13% у бюджетах Вінницької області та на 20%-30% - у бюджетах Хмельницької та Тернопільської областей, відповідно.

Джерелами збільшення обсягів наданих офіційних трансфертів були дотації з державного бюджету. Так, їх величина зросла у місцевих бюджетах Вінницької області на 46%, на 32% - у місцевих бюджетах Тернопільської області, на 40% - у місцевих бюджетах Хмельницької області. Характерним було також зростання питомої ваги дотацій у структурі офіційних трансфертів місцевих бюджетів Тернопільської та Вінницької областей. На 3% збільшилась їх частка у структурі міжбюджетних трансфертів місцевих бюджетів Тернопільської області (від 55% у 2000 році до 58% у 2004 році), на 14% - у структурі трансфертів місцевих бюджетів



Хмельницької області (від 42% у 2001 році до 56% у 2004 році). На 20% спостерігалось збільшення питомої ваги дотацій вирівнювання у структурі міжбюджетних трансфертів місцевих бюджетів Вінницької області (від 33% у 2000 році до 54% у 2004 році).

Зазначимо, що впродовж 2000-2004 років питома вага дотацій вирівнювання у структурі доходів місцевих бюджетів Тернопільської області практично незмінна – на рівні 39%, проте на 4% зросла їх частка у структурі місцевих бюджетів Хмельницької області (від 30% у 2001 році до 34% у 2004 році) і майже на 10% - у бюджетах Вінницької області (від 24% у 2000 році до 33,4% у 2004 році).

Формування власних доходів місцевих бюджетів є важливим питанням у контексті децентралізації бюджетної системи, оскільки бюджети саме місцевого самоврядування є базовою ланкою бюджетної системи, а з другого боку, вони є її фундаментом, що потребує певного зміцнення у відповідності з функціями відповідного рівня влади. Для ефективного фінансування видатків, що здійснюються з місцевих бюджетів, необхідним є вагомий рівень доходів та, відповідно до результатів проведеного аналізу, органи місцевого самоврядування не володіють такими ресурсами у достатній кількості, чим і зумовлюється висока частка дотацій та субвенцій. Таким чином, виникає необхідність створення умов підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування у нарощуванні власних бюджетних ресурсів.

На основі проведеного аналізу структури закріплених доходів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей, динаміки міжбюджетних трансфертів пропонуємо включення єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва до складу власних доходів місцевих бюджетів, оскільки даний вид доходів включає такі види надходжень, що є власними доходами, та при переході суб'єкта господарювання на спрощену систему оподаткування їх обсяги знижуються. Отже власні повноваження органів місцевого самоврядування будуть реальніше забезпечені ефективними джерелами їх фінансування.

Вважаємо доцільним розширення повноважень органів місцевого самоврядування щодо місцевого оподаткування з метою стимулювання соціально-

економічного розвитку відповідних територій. Значна самостійність місцевих органів влади та управління забезпечуватиме, перш за все, відповідність у рішеннях та діях місцевих органів влади інтересам жителів цих територій; вищий рівень надходження доходів, оскільки місцеве населення сплачуватиме податки та інші обов'язкові платежі при розумінні реального зв'язку між здійсненими платежами та кількістю і якістю отримуваних послуг; більш відповідальний підхід зі сторони місцевих органів влади до управління бюджетними ресурсами на відповідних їм територіях.

Досить вагомими аспектами у зміцненні власної дохідної бази місцевих бюджетів буде стабільна законодавча база організації міжбюджетних відносин у напрямку дотримання єдиних принципів у процесі визначення обсягів дотацій та субвенцій (економічної ефективності, соціальної справедливості, політичної стабільності) та з використанням простої та зрозумілої методики їх обчислення.

Результати проведеного аналізу, показали, що виконання доходів місцевих бюджетів залежить від ефективності їх мобілізації, чого можна досягнути, на нашу думку, при дотриманні таких підходів: стабільного та водночас прогресивного законодавчого оформлення бюджетної, податкової політики на території кожної адміністративно-територіальної одиниці; визначення принципів, об'єктивних та ефективних форм і методів побудови механізмів формування, виконання доходів місцевих бюджетів саме при стягненні податків, зборів та платежів, що надходитимуть до місцевих бюджетів різних рівнів; формування доходів місцевих бюджетів, а саме із податкових надходжень, має відбуватись при визначенні реальних об'єктів оподаткування та базуватись на фінансовій культурі та етиці підприємництва; реалізація бюджетної, податкової політики у сфері формування доходів місцевих бюджетів має відбуватись при взаємоузгодженості дій і розмежуванні повноважень органів влади усіх рівнів; робота фінансових, податкових, контрольно-ревізійних та інших органів повинна бути чітко координованою; слід забезпечити здійснення належного аналізу тенденцій, оцінки результатів діяльності з метою своєчасного внесення змін, удосконалення правового

бюджетного та податкового поля функціонування механізму стягнення податків, зборів і платежів, що формують дохідну частину місцевих бюджетів.

## **Висновки до розділу II**

Результати проведеного аналізу динаміки та структури доходів місцевих бюджетів України, зокрема, дохідних частин місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей впродовж 2000-2004 років характеризують тенденцію до нарощування їхніх величин за такими видами як податкові і неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом. Це зазначено як позитивний аспект розвитку фінансової бази органів місцевого самоврядування, що сприятиме зростанню їх ролі та значення у здійсненні бюджетної та податкової політики, забезпечуватиме відповідне фінансування бюджетних видатків.

У дисертації зазначено, що частка податкових надходжень є досить ваговою, тому і зумовлює динаміку доходів місцевих бюджетів. Так, у структурі доходів місцевих бюджетів України без врахування офіційних трансфертів податкові надходження формують 82% доходів, проте у структурі доходів місцевих бюджетів України із врахуванням офіційних трансфертів спостерігалось її зниження на 9% (до 54,5% у 2003 році), що відображено у зростанні питомої ваги офіційних трансфертів на 9%. Тенденцію до зниження частки офіційних трансфертів на 10% впродовж 2000-2004 років відзначено у місцевих бюджетах Вінницької та Хмельницької областей і на 5% - у місцевих бюджетах Тернопільської області. Поясненням такої ситуації, як виявлено в роботі, було стабільне нарощування обсягів податкових надходжень, що відображено у збільшенні їх частки на 8%-9%. Відповідну тенденцію щодо динаміки доходів місцевих бюджетів забезпечили також неподаткові надходження і надходження від операцій з капіталом.

Спостерігалось значне нарощування доходів від операцій з капіталом місцевих бюджетів України, Тернопільської, Хмельницької і Вінницької областей, а саме у частині надходжень від продажу землі та нематеріальних активів та від продажу основного капіталу. Проте, у структурах місцевих бюджетів даний вид доходів

займає мізерну частку. При аналізі надходжень до цільових фондів місцевих бюджетів простежувалась досить критична ситуація, оскільки, впродовж проаналізованого періоду їх розміри значно знизились, хоча величині зборів за забруднення навколишнього природного середовища притаманна позитивна динаміка.

Збільшення обсягів доходів місцевих бюджетів відбувалось за рахунок податкових надходжень, в основному, з приводу позитивної динаміки обсягів податку з доходів фізичних осіб, платежів за землю, податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва, ринкового збору, податку на рекламу, платежів за видачу ліцензій і сертифікатів, платежів за видачу торгових патентів на деякі види підприємницької діяльності.

Результати проведеного дослідження місцевих бюджетів в якості джерел формування власних та закріплених доходів свідчать про недостатню забезпеченість видами податкових надходжень, що включені до складу доходів, які не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів. У даному контексті рекомендовано включення єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва до переліку власних доходів, оскільки при переході на спрощену систему оподаткування суб'єкти оподаткування не сплачують тих податків і зборів, котрі входять до його складу та є власними доходами місцевих бюджетів. З огляду на те, що спостерігаються значні нерівномірності та невідповідності у визначенні ставок єдиного податку на підприємницьку діяльність, пропонуємо сплату єдиного податку на підприємницьку діяльність з фізичних осіб не у фіксованих ставках, а залежно від обсягів реалізації робіт, товарів та послуг.

З метою досягнення економічного зростання й соціальної справедливості у суспільстві пропонуємо посилення контролю за повнотою та своєчасністю перерахування податку з доходів фізичних осіб до відповідних місцевих бюджетів за місцем знаходження відокремлених підрозділів з боку органів місцевого самоврядування щодо відзначення у законодавчому порядку чіткої відповідальності за неперерахування або неповне перерахування податку з доходів працівників до

відповідних місцевих бюджетів за місцем знаходження відокремлених підрозділів юридичних осіб, зареєстрованих у інших регіонах; внесення змін у діюче податкове законодавство та у програмне забезпечення для запровадження ведення особових рахунків платників податків щодо нарахування і сплати даного податку із виділенням окремим рядком сум податку, одержаних від здачі в оренду громадянами земельних паїв.

З огляду на досить незначний термін дії податку з доходів фізичних осіб, автором рекомендовано на період формування та становлення нових землевласників зменшення ставки оподаткування податком з доходів фізичних осіб об'єктів спадщини – земельних сільськогосподарських паїв наполовину.

У дисертаційному дослідженні пропонується внесення змін до діючого податкового законодавства у частині покладення обов'язків на податкові органи з реєстрації укладених договорів оренди землі у напрямку надання органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, які укладають такі угоди до податкових служб списків орендарів на поточний рік та інформування відповідного органу податкової інспекції про укладення нових, внесення змін до існуючих контрактів та їх розірвання.

У частині місцевих податків і зборів для забезпечення більшої їх вагомості при здійсненні видаткових повноважень у роботі обґрунтовано удосконалення механізму обчислення та визначення бази і ставки оподаткування стосовно податку з реклами, збору за паркування автотранспорту та ринкового збору.

З метою нарощування обсягів бюджетів базового рівня рекомендовано після зміцнення фінансової бази сільськогосподарського виробника застосування диференційованих ставок фіксованого сільськогосподарського податку, залежно від обсягів отриманого доходу.

Факторами позитивної динаміки неподаткових надходжень місцевих бюджетів впродовж 2000-2004 років були: власні надходження бюджетних установ і організацій, державне мито, платежі за оренду майна цілісних та майнових комплексів. Та, фактично, обсяги неподаткових надходжень місцевих бюджетів Тернопільської, Вінницької та Хмельницької областей збільшились, в основному у

частині спеціального фонду. Підкреслимо, що, даний вид доходів не відрізняється стабільністю, рівномірністю та прогнозованістю своїх надходжень, тому їх роль у формуванні власної дохідної бази органів місцевого самоврядування є мізерною. Одним із джерел формування доходів у частині неподаткових надходжень, що не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, були платежі за оренду майна цілісних майнових комплексів. З огляду на це, пропонуємо законодавчо затвердити положення стосовно визначення таких видів неподаткових надходжень, які є власними доходами відповідних видів місцевих бюджетів і при цьому не включені до складу доходів спеціального фонду.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [27; 28]

## **РОЗДІЛ III. Сучасні орієнтири зміцнення та оптимізації дохідної частини місцевих бюджетів**

### **3.1. Резерви зростання доходів місцевих бюджетів в сучасних умовах**

На основі проведеного теоретичного та практичного дослідження процесів формування доходів місцевих бюджетів у результаті аналізу динаміки, складу та структури доходів місцевих бюджетів виявлені найбільш узагальнюючі напрями вирішення проблем, які можна об'єднати у дві групи:

- збільшення обсягів власних доходів місцевих бюджетів та на їхній основі зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування шляхом передачі доходів, що надходять до державного бюджету місцевим бюджетам, введення нових видів місцевих податків і зборів та удосконалення діючої системи мобілізації доходів;

- удосконалення організації роботи учасників бюджетного процесу у частині формування доходів місцевих бюджетів.

Реальне виконання завдань та функцій як місцевими органами влади, так і державними та створення необхідних умов для поступального соціально-економічного зростання вимагає забезпечення стабільними та ефективними джерелами формування фондів грошових коштів, у даному випадку – доходами місцевих бюджетів, що, у свою чергу, ставить вимоги пошуку нових високоефективних стимулюючих форм, методів і механізмів мобілізації надходжень до місцевих бюджетів. Це також відображено і у положеннях Європейської Хартії про місцеве самоврядування, оскільки місцеве самоврядування означає право та здатність місцевих органів влади у законодавчо визначених межах керувати суттєвою частиною громадських справ на свою власну відповідальність та в інтересах місцевого населення.

Підкреслимо, саме в умовах зміцнення демократії та ринкових умов господарювання, доходи місцевих бюджетів є одним із ключових інструментів

забезпечення виконання власних та делегованих повноважень органів місцевого самоврядування.

Відповідно до результатів проведеного дослідження, власні доходи поки що не мають особливого впливу на мобілізацію податкових і неподаткових надходжень, оскільки їх питома вага є порівняно невеликою із часткою офіційних трансфертів, хоча їх величина впродовж проаналізованого періоду зростає. Це, на нашу думку, є свідченням недостатньої зацікавленості місцевих органів влади у розвитку підприємництва, зокрема, у сфері малого та середнього бізнесу, без якого неможливим буде поліпшення фінансово - господарського стану адміністративно - територіальних одиниць держави та розвиток власної дохідної бази органів місцевого самоврядування.

Зазначимо, що, чим більша частка власних доходів у загальних доходах місцевих бюджетів, тим ефективніша діяльність органів місцевої влади у напрямку здійснення податкової, бюджетної політики. В Україні є усі передумови щодо розширення переліку доцільних та ефективних власних дохідних джерел місцевих бюджетів, які б значною мірою забезпечували фінансування видатків, та певним чином повернули б міжбюджетним трансфертам значення засобу фінансової допомоги, а не важеля для здійснення перерозподільних процесів.

Розширення складу джерел доходів місцевих бюджетів передбачає і ширші межі самостійності й водночас підвищення відповідальності місцевого самоврядування у вирішенні завдань життєзабезпечення та розвитку відповідних територій з урахуванням соціально-економічних особливостей і культурно-історичних традицій. Положення Європейської хартії про місцеве самоврядування передбачають відокремлення місцевих органів влади від державної влади, повну їхню незалежність і самостійність у виконанні делегованих і закріплених за ними функцій та повноважень у межах своєї компетенції і за рахунок власних та закріплених доходів.

Для нарощування величини доходів місцевих бюджетів, зокрема, їх власної дохідної бази, вважаємо доцільним створити найсприятливіші умови. Тобто, обсяги



доходів місцевих бюджетів, їх склад та джерела формування мають бути законодавчо визначені та науково обґрунтовані.

Основою функціонування достатньої, стабільної дохідної бази органів місцевого самоврядування в Україні є адекватний розподіл дохідних джерел між центральними та місцевими органами влади. З огляду на це, в основу теорії фінансової незалежності доктора економічних наук В.І. Кравченка як передумови ефективного розв'язання місцевими органами влади покладених на них завдань, визначено принцип розподілу функцій влади між її рівнями. Ступінь залежності доходів місцевих бюджетів від окремих дохідних джерел є універсальним показником реальної фінансової автономії місцевих органів влади [106].

Зменшити залежність місцевих бюджетів від центрального уряду, від державного бюджету професор О.П.Кириленко пропонує за допомогою надання права органам місцевого самоврядування на запровадження власних податків та самостійного встановлення ставок оподаткування (при контролі загальнодержавних органів за загальним рівнем оподаткування), що сприятиме встановленню дійсної фінансової самостійності місцевого самоврядування [95, с. 324-334].

На нашу думку, концептуальні основи фінансової незалежності місцевого самоврядування полягають в оптимальному врахуванні інтересів населення, місцевого самоврядування, держави та підприємницьких структур. У міру децентралізації бюджетної системи зростатиме роль органів місцевого самоврядування у вирішенні соціальних умов життя населення, що, у свою чергу передбачає наявність власних фінансових ресурсів у розмірі, достатньому для надання населенню першочергових соціальних послуг та забезпечення виконання інших владних функцій.

З огляду на описане вище, зазначимо, що у діючому законодавстві повинні чітко окреслюватись функції місцевого самоврядування та визначатись джерела фінансових ресурсів, котрі забезпечуватимуть фінансування цих функцій.

Досить актуальною є пропозиція, висловлена М.І.Карліним, Л.М.Горбачем та Л.Я.Новосад з приводу чіткого розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування і виконавчою владою у контексті реформування адміністративно-

територіального устрою та житлово-комунального господарства [90]. Вважаємо, кожен регіон володіє індивідуальними джерелами наповнення місцевих бюджетів, оскільки кожній області, району, місту притаманні свої специфічні особливості та відмінності в історико-краєзначому плані, наявність чи відсутність корисних копалин та різний природно-ресурсний і трудовий потенціал, економіко-географічне положення. Отже, з такої позиції необґрунтованими є твердження О.Р. Романенко та К.В. Павлюк щодо стимулювання солідарного фінансування спільної власності територіальних громад [19, с. 99; 166].

При обґрунтуванні концепції розподілу доходів між ланками бюджетної системи вчені-економісти О.Д. Василик і С.А. Буковинський акцентують увагу на визначальних факторах, до яких відносять ефективність витрачання коштів, посилення контролю з боку держави за господарською діяльністю суб'єктів підприємництва, встановлення залежності між розміром бюджетних витрат і результатами економічної діяльності в регіонах [15, с. 20]. В.П. Кодацький, досліджуючи проблеми формування місцевих бюджетів, відзначив два основних шляхи зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів та підвищення їх самостійності [97, с. 10-15]. У даному випадку мова йде про перерозподіл ресурсів державного бюджету та через створення механізму зацікавленості місцевих органів влади у заробленні власних ресурсів, що є найбільш оптимальним, оскільки призводить не лише до збільшення фінансових ресурсів території, але і забезпечує приріст ресурсів державного бюджету.

У наукових колах Росії вважають, що механізм формування територіальних бюджетів повинен базуватись на таких принципах: розмежування дохідних джерел між державним та місцевими бюджетами на основі законодавчого розподілу відповідальності органів влади за фінансування окремих сфер діяльності; вирівнювання статусу всіх територіальних одиниць у бюджетних, податкових і фінансових відносинах та виключення при цьому будь-яких переваг або дискримінації у цій області; надання суб'єктам федерації права встановлювати ставки та пільги по федеральних податках (крім ПДВ) та, у свою чергу, суб'єкти

федерації передають органам місцевого самоврядування права на встановлення видів та ставок місцевих податків [126, с. 43-46].

У вітчизняній економічній літературі також висловлюються пропозиції щодо необхідності надання органам місцевого самоврядування права запроваджувати на своїй території власні податки і збори [17, с. 40]. Хоча, О.П. Кириленко наголошує, що держава володітиме правом здійснення загального контролю і визначення граничних меж місцевого оподаткування [95, с. 242-243]. Згідно з нашими переконаннями, залучення у господарський оборот унікальних природних ресурсів та використання переваг територіального поділу праці, розширення об'єкту оподаткування сприятиме ефективному здійсненню податкової політики та розвитку господарства на відповідній території, зміцненню власної дохідної бази органів місцевого самоврядування. Це також дозволить реалізувати принципи правової, організаційної, матеріально-фінансової самостійності місцевого самоврядування у межах визначених законодавством України та принципу місцевого самоврядування, зафіксованому у Конституції України та Законі України “Про місцеве самоврядування в Україні” [70; 83].

Російські економісти В.Г. Садков, Л.С. Гринкевич та О.Г. Ігудін у кінці ХХ ст. у своїх теоретичних дослідженнях обґрунтовували необхідність побудови взаємовідносин між бюджетами різних рівнів на основі нормативів відрахувань від податків, що дозволить регіонам мати рівні можливості соціально-економічного розвитку [84, с. 18-21; 175, с. 16-18].

Наша позиція щодо зазначеного вище полягає у тому, що розширення прав місцевих органів влади щодо встановлення територіальних надбавок до ставок загальнодержавних податків сприятиме удосконаленню трансфертної політики, зниженню рівня дотаційності бюджетів нижчого рівня та забезпечить розширення джерел формування власної дохідної бази місцевих бюджетів.

До таких податків О.П.Кириленко відносить податок з прибутку підприємств [95, с. 240-242]. Аналогічну думку висловлює вчений-економіст П.В. Мельник [128].

Досить необґрунтованим є твердження Н.В. Старостенко з приводу неприйнятності системи надбавок для податку з прибутку, оскільки надання права

місцевим органам влади встановлення надбавок може призвести до переміщення інвестицій, а з другого боку – до встановлення занадто низьких надбавок для залучення підприємств, що змусить центральний уряд до передачі трансфертів [185, с. 38-45].

А.М. Соколовська доводить доцільність віднесення до таких податків ще і податку з доходів фізичних осіб [178].

Враховуючи, що згідно з Законом України “Про податок з доходів фізичних осіб” ставку податку буде збільшено з 1 січня 2007 року на 2% [80], вважаємо доцільним розглянути питання про визначення цього збільшення як територіальної надбавки. Спільне використання зазначеного податку на загальнодержавному та місцевому рівнях відповідатиме розподілу функцій і повноважень між органами державної влади і місцевого самоврядування, що буде також обґрунтованим з позицій принципу еквівалентності. Рекомендуємо запровадження такої надбавки з умовою надходження до бюджету того рівня органу місцевої влади, який її встановив, що збільшуватиме обсяги власних доходів відповідного бюджету, стимулюватиме органи місцевого самоврядування до збільшення кількості робочих місць, що позитивно впливатиме на розвиток економіки відповідної адміністративно-територіальної одиниці, нарощуванню доходів загального фонду Державного бюджету, за рахунок яких здійснюється перерахування дотацій вирівнювання місцевим бюджетам. Проведені нами розрахунки свідчать, що при застосуванні даної надбавки у 2004 році частка податкових надходжень зросла б на 7% (до 82%) у структурі доходів міського бюджету міста Тернополя без врахування офіційних трансфертів та на 6% - у структурі доходів із врахуванням офіційних трансфертів (до 60%), забезпечивши зниження питомої ваги міжбюджетних трансфертів.

У науковій фінансовій літературі існують думки щодо розширення переліку місцевих податків і зборів за рахунок запровадження податків із цільовим використанням одержаних коштів. Науковці В.І.Кравченко, О.Р.Романенко та О.П.Кириленко переконані, що значного розширення потребує перелік місцевих екологічних податків, до яких вони відносять податок на утилізацію побутових

відходів або на прибирання сміття, податок на полювання, рибальство, на використання кар'єрних матеріалів, на ветеринарне обслуговування худоби та інших домашніх тварин [106, с. 171; 95].

Тенденція до запровадження спеціальних місцевих податків і зборів з користувачів природних багатств та спрямування їхніх коштів на охорону довкілля, відновлення спожитих природних благ, створення необхідних умов для життєдіяльності населення є досить переконливою, оскільки, на нашу думку, це дозволить встановити залежність між об'єктивними факторами сприятливого природного, територіального розміщення населених пунктів та рівнем добробуту їхніх громадян за допомогою особливих місцевих податків чи зборів, які доцільно стягувати з суб'єктів господарювання, що здійснюють промислове споживання електроенергії, газу, шляхів сполучення з метою одержання вигоди. Застосування вказаних податків дозволяє зробити висновок про те, що вони також будуть дієвим інструментом у справі збереження та охорони довкілля і покращення екологічної ситуації в країні.

З огляду на вищеописане пропонуємо застосування таких місцевих податків і зборів: податок на благоустрій міста та екологічний податок. Платниками даних податків вважатимуться суб'єкти підприємницької діяльності, метою діяльності яких є отримання прибутку, а ставки встановлюватимуться у розрахунку на 1 працюючого на місяць. Кошти від першого направлятимуться на прибирання вулиць, парків, скверів, вивіз сміття, озеленення територій, придбання урн для сміття. Ставка податку - один неоподатковуваний мінімум доходів громадян на 1 працюючого на місяць. Надходження від екологічного податку направлятимуться на здійснення природоохоронних заходів, а саме: на очистку водойм, засадження парків та скверів, захист та цивілізоване утримання безпритульних тварин. Ставка податку – 50% неоподаткованого мінімуму доходів громадян на 1 працюючого на місяць. Запровадження цих податків дасть можливість вирішити саме ті побутові проблеми міста, які на сьогодні міський бюджет міста обласного значення не має можливості профінансувати.

Професори В.І.Кравченко та О.П.Кириленко доповнюють перелік місцевих податків і зборів у частині місцевих акцизів, відзначаючи право органів місцевого самоврядування на встановлення податку на продаж алкогольних напоїв на розлив [106, с. 171; 95, с. 242]. Також О.П.Кириленко доводить доцільність використання податку з продажу імпортованих товарів, акцентуючи увагу на його функціях - фіскальній та на функції захисту місцевого виробника. Проте, згідно з нашими переконаннями, реальному збільшенню величини власних доходів місцевих бюджетів сприятиме орієнтація на використання саме прямих податків у якості основного елементу місцевого оподаткування, оскільки головним недоліком непрямих податків є обмежені можливості їх використання для стимулювання виробництва, що якраз є позитивним аспектом функціонування прямих податків.

Враховуючи основне призначення місцевого оподаткування Л.Л.Тарангул доводить ефективність функціонування майнових податків, наголошуючи на податку на майно та податку із власників транспортних засобів [191, с. 214.]. Враховуючи зарубіжний досвід, науковець-теоретик А.М.Соколовська до їх складу також включає податок на спадщину і дарування [178].

З позиції унікальності об'єкту оподаткування одним із найвагоміших місцевих податків і зборів П.В.Мельник та О.П.Кириленко вважають саме податок на нерухомість [95, с. 236-238; 128, с. 293-294]. Це сприятиме нарощуванню фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, забезпечуватиме більшу достатність власних надходжень та гарантуватиме певний рівень фінансової незалежності у різні періоди економічного розвитку територій. Зауважимо, що заходи, пов'язані із введенням податку на нерухомість, потребуватимуть певних витрат для забезпечення інформаційної системи даних про об'єкти нерухомого майна, проведення його вартісної оцінки із занесенням цих даних у відповідну базу. Проте, адміністративні витрати будуть значно меншими, порівняно із очікуваними надходженнями від цього податку, хоча слід врахувати і фактор часу. Даний податок у якості місцевого забезпечуватиме достатні й легко прогнозовані надходження саме до міських, сільських та селищних бюджетів. Позитивним аспектом щодо оподаткування податком на нерухомість є об'єкт оподаткування –

майно, а не доходи власника, що, у свою чергу, спричинятиме певні протиріччя, які доцільно вирішувати за допомогою механізму надання пільг.

Згідно з результатами проведеного аналізу, досить вагомою є частка офіційних трансфертів у частині дотацій вирівнювання, наданих з державного бюджету саме у величині доходів місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей - близько 40%, а частка доходів у частині місцевих податків і зборів порівняно незначна – у межах 5%. Найбільшу питому вагу у доходах місцевих бюджетів займають надходження від загальнодержавних податків, зборів, обов'язкових платежів та інших надходжень, що практично не пов'язані з власною діяльністю органів місцевого самоврядування, і які, зокрема у 2004 році, становили: податок з доходів фізичних осіб (більше 50%), платежі за землю (7%), податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів (5%), внутрішні податки на товари і послуги у частині платежів за видачу ліцензій, сертифікатів та платежів за видачу торгових патентів (4%), ринковий збір (2%), фіксований сільськогосподарський податок (1%), єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва (7%), власні надходження бюджетних установ і організацій (12%), державне мито (1,5%), платежі за оренду майна цілісних та майнових комплексів (1,7%).

Передбачені чинним законодавством України місцеві податки і збори як основне джерело власної дохідної бази не відіграють важливої фіскальної ролі, а ті загальнодержавні податки, які традиційно зараховуються до дохідної частини місцевих бюджетів, не віднесені до місцевих податків. Таким чином, удосконалення діючої практики формування доходів місцевих бюджетів, на нашу думку, передбачатиме зміну методики зарахування певних видів надходжень до переліку податків і зборів, що не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів. Нарощування власних доходів місцевих бюджетів повинно відбуватись при збільшенні темпів виробництва, тому, з огляду на це, потребують запровадження такі види місцевих податків і зборів, які б за своєю природою виконували не лише фіскальну функцію, а й стимулювали та заохочували підприємницькі структури до створення додаткової вартості та її легалізації.

Вважаємо доцільним вилучити зі складу закріплених доходів бюджетів місцевого самоврядування єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва та включити його до переліку доходів місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів. Поясненням є наступне – згідно з результатами проведеного дослідження власних та закріплених доходів на прикладі міського бюджету м.Тернополя ми дійшли до висновку, що недоцільно зараховувати даний вид платежу до складу I кошика доходів місцевих бюджетів, обсяги якого впливають на динаміку міжбюджетних трансфертів, оскільки ці кошти варто витратити на фінансування власних повноважень органів місцевого самоврядування, так як на фінансування делегованих повноважень передбачається передача фінансових ресурсів. Також зазначимо, що до складу даного виду податку включені такі надходження, які формують обсяги власних доходів, що негативно позначається на їх динаміці (див. табл. 3.1., 3.2., 3.3.).

Таблиця 3.1.

Структура закріплених доходів міського бюджету м.Тернополя  
впродовж 2000-2004 років \*

| Види доходів міського бюджету міста обласного значення            | 2000р. | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
|---|--------|--------|--------|--------|--------|
| Податок з доходів фізичних осіб                                   | 83,5   | 83,5   | 80,4   | 81,0   | 74,8   |
| Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності          | 3,3    | 3,3    | 1,6    | 0,3    | 0,3    |
| Плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності | 5,9    | 5,9    | 3,6    | 3,4    | 5,4    |
| Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва                | 4,9    | 4,9    | 11,0   | 12,3   | 16,5   |
| Державне мито   | 1,3    | 1,3    | 2,9    | 2,1    | 2,2    |
| Надходження від штрафів та фінансових санкцій                     | 0,9    | 0,9    | 0,4    | 0,9    | 0,6    |
| Разом по I кошику   | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  |

\*) Розраховано автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій у Тернопільській, Хмельницькій та Вінницькій областях

До місцевих податків, обов'язкових до запровадження місцевими органами влади, пропонуємо віднести плату за землю, оскільки даний податок за своєю економічною природою є місцевим. У зв'язку зі стабільністю його надходжень він буде одним із основних джерел наповнення місцевих бюджетів та забезпечуватиме їх рівномірність. Результати проведених нами розрахунків свідчать, що при



включенні плати за землю до переліку місцевих податків і зборів, значно зросте їх роль та значення у величині власної доходної бази (див. табл. 3.2., 3.3.).

Таблиця 3.2.

## Структура власних доходів міського бюджету м.Тернополя

впродовж 2000-2004 років \*

| Види доходів міського бюджету м.Тернополя            | %      |        |        |        |        |
|--|--------|--------|--------|--------|--------|
|  | 2000р. | 2001р. | 2002р. | 2003р. | 2004р. |
| Плата за землю                                       | 58,4   | 93,9   | 39,7   | 43,9   | 43,4   |
| Місцеві податки і збори                              | 29,8   | 6,0    | 33,1   | 33,8   | 31,7   |
| Фіксований сільськогосподарський податок             | -      | 0,02   | 0,1    | 0,1    | 0,03   |
| Податок з прибутку підприємств комунальної власності | 11,2   | -      | 5,3    | 1,7    | 1,3    |
| Плата за оренду цілісних майнових комплексів         | 0,6    | 0,06   | 21,8   | 20,5   | 23,5   |
| Разом  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  | 100,0  |

\*) Розраховано автором на основі звітних даних Головних фінансових управлінь обласних державних адміністрацій у Тернопільській, Хмельницькій та Вінницькій областях

Враховуючи надмірну централізацію системи оподаткування, яка негативно впливає на процес формування бюджетних ресурсів місцевих громад, вважаємо доцільним перевести також і податок з власників транспортних засобів з переліку загальнодержавних податків до місцевих обов'язкових [81]. Вказане джерело доходів не займає вагомого місця у величині доходів місцевих бюджетів, тому буде досить стабільним джерелом формування власних доходів (див. табл. 3.2, 3.3.).

Відповідно до запропонованого нами переліку власних доходів частка місцевих податків і зборів набуватиме більш вагомого значення у частині таких основних місцевих податків і зборів як ринковий збір, плата за землю, податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів. Дані види надходжень різняться об'єктами оподаткування, тому не передбачатимуть дублювання при їх стягненні, що також не стимулюватиме до уникнення від їх сплати. Так, основними джерелами нарощування власних доходів місцевих бюджетів у частині загального фонду, відповідно, будуть місцеві податки і збори та єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва (див. табл. 3.3.).

Удосконалення системи місцевих податків, зростання їх фіскальної ролі як одного із напрямів зміцнення власних доходів місцевих бюджетів сприятиме підвищенню ефективності здійснення видатків, стимулюватиме соціально-

Пропонований склад власних доходів міського бюджету міста обласного значення (структура власних доходів міського бюджету м.Тернополя на основі статистичних даних впродовж 2000-2004 років)

| Види надходжень  | 2000рік | 2001рік | 2002рік | 2003рік | 2004рік |
|--|---------|---------|---------|---------|---------|
| Місцеві податки і збори                                | 100,0   | 100,0   | 100,0   | 100,0   | 100,0   |
| <i>Плата за землю</i>                                  | 10,0    | 57,7    | 43,8    | 44,1    | 45,6    |
| <i>Податок з власників транспортних засобів</i>        | 38,4    | 6,0     | 19,7    | 22,1    | 21,0    |
| Податок з реклами                                      | 0,2     | 0,3     | 0,2     | 0,2     | 0,3     |
| Комунальний податок                                    | 18,0    | 9,1     | 8,0     | 6,2     | 5,9     |
| Збір за паркування автотранспорту                      | 3,0     | 1,2     | 1,1     | 0,9     | 0,9     |
| Ринковий збір  | 42,7    | 22,4    | 24,0    | 23,3    | 24,7    |
| Збір за видачу ордера на квартиру                      | 0,1     | 0,0     | 0,0     | 0,0     | 0,0     |
| Збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі | 3,2     | 2,0     | 1,5     | 1,6     | 1,5     |
| Збір за право використання місцевої символіки          | 0,0     | 0,0     | 0,0     | 0,0     | 0,0     |
| Місцеві податки і збори                                | 76,6    | 71,0    | 65,0    | 64,0    | 60,7    |
| Податок з прибутку підприємств комунального значення   | 14,8    | 2,2     | 03,7    | 1,1     | 0,8     |
| Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва     | 8,6     | 26,7    | 31,2    | 35,0    | 38,4    |
| Разом  | 100,0   | 100,0   | 100,0   | 100,0   | 100,0   |

економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць України. Тобто, саме місцеві податки і збори повинні складати основу місцевого оподаткування як у фіскально-кількісному вимірі, так і у прагматично-регулюючому. Вважаємо, місцеві податки і збори повинні бути важливим резервом зростання обсягу власної дохідної бази місцевих бюджетів, проте, на сьогодні вони не мають суттєвого значення у величині доходів місцевих бюджетів. Зокрема, відповідно до результатів проведеного нами аналізу, найбільш перспективними є податок з реклами, ринковий збір, збір за паркування автотранспорту, збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг.

З огляду на вищезазначене, виділимо основні елементи реформи системи оподаткування у частині місцевого оподаткування: чітке розмежування податків, що зараховуються до місцевих і до державного бюджетів, розширення прав у сфері оподаткування органів місцевого самоврядування; розширення неподаткових форм і методів мобілізації доходів бюджетів за рахунок оренди і продажу державного майна; основу місцевого оподаткування повинні становити прямі податки, тобто,

податки де об'єктом оподаткування є дохід фізичної особи, прибуток юридичної особи, земля, майно, капітал.

На нашу думку, зростанню обсягів податкових надходжень місцевих бюджетів сприятиме забезпечення такого співвідношення між величиною граничної ставки податку і граничної ставки штрафних санкцій за порушення податкового законодавства, за якого остання буде більшою за першу, а також спрощення процедури адміністрування податків, підвищення ефективності роботи податкової служби щодо виявлення фактів ухилення від оподаткування, забезпечення невідворотності покарання в разі з'ясування цих фактів.

Досить вагомим буде розширення також і неподаткових форм та методів мобілізації доходів місцевих бюджетів за рахунок оренди державного майна, дивідендів на частку державної власності та продажу державного майна. У частині неподаткових надходжень основними джерелами неподаткових надходжень впродовж проаналізованого періоду були доходи комунальних підприємств, надходження від оренди, приватизації та відчуження комунальної власності, прибуток та дивіденди від діяльності підприємств з часткою комунальної власності.

Враховуючи очевидну тенденцію розвитку процесів приватизації об'єктів комунальної власності, відзначимо, що певним чином це вплине на обсяги надходжень платежів за оренду майна цілісних майнових комплексів та, відповідно, призведе до зниження величини неподаткових доходів бюджетів місцевого самоврядування. Отже, для підвищення ефективності управління комунальною власністю необхідним є комплекс заходів, що поєднуюватимуть забезпечення прозорості та зрозумілої оцінки вартості майна, прозорості процедури продажу або передачі в оренду майна комунальної власності, постійного обліку та контролю за використанням об'єктів комунальної власності, формування зрозумілої та порівняної інформації про результати роботи комунальних підприємств, погоджені дії із суб'єктами підприємницької діяльності, що беруть участь в процесі використання об'єктів відповідної території.

Результати здійсненого аналізу динаміки трансфертних платежів у доходах місцевих бюджетів впродовж 2000-2004 років свідчать про їх значну частку, що є

показником ступеня фінансової залежності органів місцевого самоврядування. Вирішення даної проблеми вбачаємо у підвищенні ефективності бюджетного перерозподілу, а також зменшенні фінансової залежності місцевих органів влади від центральних та посилення їх податкової автономії. Загальновідомо, велика кількість дотаційних місцевих бюджетів призводить до поступового зменшення ефективності використання бюджетних коштів, зниження зацікавленості місцевих органів влади у пошуку альтернативних джерел доходів. Але при цьому найвищий рівень дотаційності притаманний сільським та селищним бюджетам, які мають обмежену дохідну базу і найбільше серед усіх видів місцевих бюджетів залежать від допомоги з центру. Як наслідок, розмежування доходів, проведене на єдиних засадах для бюджетів відповідного рівня, не дає змоги врегулювати абсолютно усі бюджети.

З огляду на зазначене вище, удосконалення потребує Формула розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів між державним та місцевими бюджетами [158]. При обчисленні прогнозного обсягу доходів пропонуємо не застосовувати додаткових коригуючих коефіцієнтів, що не передбачені Бюджетним кодексом України, обрахування яких часто є незрозумілим. Впродовж періоду формування бюджету зміни можуть вноситись декілька разів, що певним чином ускладнює хід бюджетного процесу у частині формування доходів відповідного місцевого бюджету.

При обчисленні прогнозного обсягу доходів бюджетів місцевого самоврядування також рекомендовано не враховувати коефіцієнт коригування доходів на єдину ставку для бюджетів, у яких індекс відносної податкоспроможності менший одиниці; стимулювання адміністративно-територіальних одиниць, в яких індекс відносної податкоспроможності більше 1,5 шляхом коригування попереднього прогнозного показника доходів, закріплених за відповідним місцевим бюджетом у розмірі не менше 50% отриманого приросту доходів у поточному році, що дозволить збільшити обсяги доходів місцевих бюджетів та зацікавити органи місцевої влади у їх стабільному нарощуванні.

Вважаємо, що заслуговує на увагу застосування цільового надання державних трансфертів регіонам залежно від пріоритетів соціально-економічного розвитку

держави та для конкретних програм. Це дозволить значно підвищити ефективність використання бюджетних коштів та пом'якшити гостроту проблеми нерівномірності економічного розвитку регіонів.

Відповідно до діючої практики надання міжбюджетних трансфертів, у більшості випадків вони спрямовуються на покриття частини коштів, якої не вистачає для виконання власних і делегованих функцій місцевих органів влади та самоврядування, тобто, в основному, надаються дотації вирівнювання. Та невідпрацьованими залишаються концептуальні засади надання субвенцій, у зв'язку з чим залишається незрозумілим, які інвестиційні проекти слід фінансувати і в яких регіонах першочергово. Таким чином, вважаємо, що саме інвестиційна допомога буде найдієвішим важелем вирівнювання економічного розвитку регіонів.

З огляду на значимість вищезазначених проблем відмітимо, що бюджетні та податкові зміни у фінансових відносинах з приводу мобілізації доходів місцевих бюджетів України будуть орієнтирами, спрямованими на забезпечення стабільної і сталої тенденції щодо збільшення обсягів та частки саме власної дохідної бази у величині доходів місцевих бюджетів України.

З метою проведення ефективної політики, спрямованої на розв'язання основних завдань соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць України та удосконалення бюджетного процесу перш за все необхідно прийняти ряд законодавчих актів України. Верховній Раді України варто активізувати роботу з приводу прийняття Податкового кодексу України або інших нормативно-правових актів у частині місцевих податків і зборів, зокрема щодо прийняття Закону України "Про податок на майно" та надання останньому статусу місцевого податку. Податковий кодекс повинен містити кількісні та якісні фіскальні обмеження у вигляді переліку загальнодержавних та місцевих податків і зборів, граничного рівня їхніх ставок. Проте, зазначені заходи є важливими, але недостатніми, тому що Конституцією України не передбачено особливої процедури внесення змін до Податкового та Бюджетного кодексів [85].

Для вирішення цієї проблеми вважаємо доцільним внесення змін до Конституції України, відповідно до яких надати Податковому і Бюджетному

кодексам статус конституційних законів або закріпити на конституційному рівні основні параметри податкової системи України. Це сприятиме створенню достатньо ефективної системи правових засобів обмеження фінансової політики, що здатна виконувати рестрикційну функцію сама завдяки ускладненій процедурі внесення змін до відповідного правового акту та створить надійні гарантії стабілізації податкового права.

На законодавчому рівні Верховній Раді України варто вирішити питання стосовно розмежування сфер діяльності та взаємодії органів державної податкової служби, органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій шляхом внесення відповідних змін і доповнень до Законів України “Про державну податкову службу”, “Про місцеве самоврядування в Україні”, “Про місцеві державні адміністрації” та інших законодавчих та нормативних актів, які регулюють відповідні питання [69; 70; 71].

Так, у найближчі терміни Верховній Раді України доцільно завершити розробку і прийняття законодавчих актів, що стосуються проведення адміністративно-територіальної реформи та правового забезпечення статусу адміністративних органів, повноважень органів місцевого самоврядування різних територіальних рівнів, внесення необхідних змін до бюджетного законодавства та законодавства з оподаткування в частині віднесення окремих категорій загальнодержавних податків до місцевих податків, удосконалення спрощеної системи оподаткування. Тому вирішення даного питання вбачаємо у розширенні функцій місцевого самоврядування на всіх територіальних рівнях, зокрема, у частині передачі повноважень, пов’язаних із вирішенням питань соціально-економічного та культурного розвитку територій, з компетенції місцевих державних адміністрацій до компетенції органів місцевого самоврядування. Отже, за обласними та районними державними адміністраціями зберігатиметься статус органів виконавчої влади, лише зміняться їх функції та повноваження у частині контрольно-наглядових, закріплюватимуться повноваження, пов’язані із забезпеченням та здійсненням функцій виконавчої влади, котрі не можуть бути централізовані, тобто передані у систему місцевого самоврядування. Це також

пов'язано із визначенням низової територіальної одиниці, в межах якої територіальна громада здійснюватиме місцеве самоврядування, що дасть змогу уникнути конкуренції у компетенції органів місцевого самоврядування і органів виконавчої влади та логічно розмежувати повноваження між органами державної та місцевої влади на основі принципів децентралізації і субсидіарності; сприятиме повному розкриттю потенціалу місцевого самоврядування саме у частині наповнення доходів місцевих бюджетів, оскільки визначення організаційно-правових засад формування територіальних громад та відповідних органів місцевого самоврядування, спроможних забезпечувати на належному рівні реалізацію наданих їм прав та виконання повноважень, надання послуг відповідно до загальнодержавних соціальних стандартів активізуватиме власну ініціативу у контексті розширення сфери компетенції.

Взаємовідносини між органами державної влади та місцевим самоврядуванням в Україні щодо розподілу доходів між державним та місцевими бюджетами мають таку особливість: недостатній розвиток системи місцевих податків і зборів, наслідком чого є відсутність у місцевих бюджетів реальної та вагомої частки власної дохідної бази, що, з другого боку відображає залежність органів місцевого самоврядування від органів державної влади. Вважаємо, що законодавче закріплення функцій місцевого самоврядування та органів державної влади доцільно відобразити у Конституції України, а розвиток положень Конституції – у законах, які видаються на її основі.

Найзагальнішими положеннями про місцеве самоврядування у Конституції доцільно, на наш погляд, вважати: право органів місцевого самоврядування на володіння достатніми власними фінансовими коштами, якими вони можуть вільно розпоряджатись при здійсненні своїх функцій; фінансові кошти органів місцевого самоврядування, адекватні наданим їм Конституцією чи законом повноваженням; частина фінансових коштів органів місцевого самоврядування надходитиме за рахунок місцевих податків і зборів; порядок надання коштів, що перерозподіляються, погоджуватиметься з органами місцевого самоврядування. Відображення цих положень у Конституції України є нагальною потребою

сучасного розвитку економіки нашої держави, оскільки даним законодавчим актом не сформульовано фундаментальних положень і функцій місцевого самоврядування.

На нашу думку, доречно ввести норму, згідно з якою органи місцевого самоврядування вводитимуть місцеві податки та збори, не передбачені Декретом Кабінету Міністрів “Про місцеві податки і збори”, що певним чином розширюватиме можливості розвитку такого виду оподаткування як самооподаткування – альтернативної форми надходжень до місцевих бюджетів [39]. Вартою уваги є пропозиція щодо надання можливості органам місцевого самоврядування диференціації окремих ставок податків при встановлених граничних межах кожного податку – мінімальної та максимальної, проте у межах ставок, визначених законодавством, тобто доцільним є існування двох груп податків: тих, що повністю регламентуються центральною владою і тих, що самостійно встановлюються місцевою владою.

Однією із проблем збільшення обсягів доходів місцевих бюджетів, а відповідно і видаткових функцій, є відсутність ефективних механізмів взаємодії органів місцевої влади із населенням. Вирішення даної проблеми потребує не лише традиційних заходів, але й реалізації у сфері соціально-політичної взаємодії для побудови діалогу, розробки інформаційно-комунікаційних інтернет-технологій. Зазначимо, що електронна участь громадян у житті адміністративно-територіальної одиниці сприятиме розвитку можливостей впливати на прийняття управлінських рішень, що зачіпають інтереси жителів та з часом будуть все більш вагомими.

У сфері наповнення місцевих бюджетів дії органів виконавчої влади шляхом удосконалення спрощеної системи оподаткування суб’єктів малого підприємництва, зменшення податкового навантаження, упорядкування контрольних функцій державних органів, забезпечення стабільності нормативно-правових актів у процесі діяльності суб’єктів господарювання сприятимуть також розвитку вітчизняного виробника, підприємницької діяльності та інвестиційного клімату.

Виконання зазначених вимог вважаємо можливим за умов подання Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховній Раді України пропозицій до Податкового кодексу України та законопроектів щодо спрощеної системи оподаткування



передбачивши зниження податкового навантаження на фонд оплати праці, запровадження дієвих механізмів управління об'єктами державної власності з метою ефективного використання державного майна, природних ресурсів та постійної оцінки фінансових планів підприємств державної та комунальної власності із врахуванням показників при формуванні доходів місцевих бюджетів, що сприятимуть збільшенню їхніх надходжень. Вирішення даної проблеми вбачаємо у здійсненні таких заходів: не надати права Кабінету Міністрів України щодо визначення податкових ставок та передбачити, що нормативно-правові акти з питань оподаткування, прийняті органами виконавчої влади, Верховною Радою Автономної Республіки Крим і місцевого самоврядування, не можуть змінювати або доповнювати законодавство з питань оподаткування

Істотним елементом покращення якості обслуговування платників податків та підтримки зусиль податкової служби, спрямованих на поповнення дохідних частин місцевих бюджетів, обізнаності населення та суб'єктів господарювання, вважаємо є роз'яснення законодавства з питань оподаткування. Це дозволить виявляти існуючі прогалини у бюджетному та податковому законодавстві, які призводять до неоднозначного тлумачення нормативно-правових актів, що відображено в ухиленні від сплати податків, та значно покращити податкову дисципліну платників податків, довіру до податкових органів та органів виконавчої і законодавчої влади, відповідно, і тенденції до нарощування доходів бюджетів усіх рівнів.

Доопрацювання Кабінетом Міністрів України потребують заходи щодо удосконалення казначейського обслуговування місцевих бюджетів у частині оптимізації управління бюджетними коштами та спрощення системи казначейського обслуговування сільських та селищних бюджетів.

Для забезпечення стабільних умов активізації економічного зростання та підвищення добробуту на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці органам податкової служби пропонуємо, контролюючи повноту та своєчасність сплати відрахувань до місцевих бюджетів, удосконалення напрямів, форм і методів проведення перевірок, оскільки прогнозування надходжень податкових і неподаткових платежів, визначення оптимальних та ефективних

джерел їхніх надходжень, розробка та обґрунтування пропозицій щодо нарощування обсягів та зменшення втрат бюджетів усіх рівнів відбуватиметься на основі даних аналізу діючої практики. У свою чергу, це також передбачатиме удосконалення структури податкових органів у напрямі створення чіткої системи підготовки і підвищення кваліфікації кадрів, включаючи працівників органів місцевого самоврядування.

Вважаємо, що кінцевим результатом розвитку Державного казначейства у нашій державі повинно стати формування повнофункціональної системи державного казначейства, яка працює за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку та звітності з використанням сучасних технологій управління грошовими потоками. Із зарахуванням доходів місцевих бюджетів на єдиний рахунок казначейства фінансування видатків рекомендуємо здійснювати відповідно до регламенту проходження бюджетних коштів, що забезпечуватиме ефективність поточного контролю та управління процесом виконання місцевих бюджетів у частині їхніх доходів.

Порівняльний аналіз функцій та обсягів роботи органів Державного Казначейства України та фінансових органів, виходячи з їх практичної діяльності свідчить про те, що органи Державного Казначейства України виконують усі функції фінансових органів, крім планування та аналізу, а також банківські. Тому актуальною, на нашу думку, є необхідність перегляду статусу Державного Казначейства України у системі центральних органів виконавчої влади, про що свідчать їх функціональні відмінності від інших органів виконавчої влади [197; 198].

У зв'язку з переходом на казначейське обслуговування місцевих бюджетів за доходами та особливостями програм автоматизованого обліку надходження платежів і розмежуванням податку з доходів фізичних осіб та плати за землю згідно з нормативами, встановленими Бюджетним кодексом України, виникла правова неврегульованість порядку зарахування цих податків, що призводить до безпідставних втрат доходів обласними і районними бюджетами і зайвого зарахування коштів до бюджетів рад базового рівня. Так, для забезпечення отримання доходів обласними та районними бюджетами, пропонується

підзаконними актами запровадження механізму внесення поправок. Тобто, у зв'язку із наданням пільг бюджетам базового рівня варто передбачити щомісячне подання фінансовими управліннями заявок управлінню Державного казначейства про відшкодування втрат доходів обласному і районним бюджетам.

Одним із напрямків удосконалення механізму казначейського обслуговування вбачаємо налагодження чіткої взаємодії між територіальними підрозділами Державного казначейства України і місцевими фінансовими органами та розпорядниками коштів, що утримуються за рахунок доходів місцевих бюджетів. Вважаємо, ця робота виконуватиметься з урахуванням особливостей формування дохідних частин місцевих бюджетів і, зокрема, сільських та селищних бюджетів, що передбачатиме створення відокремлених підрозділів у сільських радах.

Виходячи з умов та ситуацій, що сформувались у бюджетній сфері в частині формування доходів місцевих бюджетів, враховуючи зміни пріоритетів, певним чином повинна змінюватись і система бюджетного контролю, форми та методи діяльності контролюючих органів. Таким чином, одним із важливих напрямків його удосконалення, на нашу думку, буде підвищення дієвості поточного контролю з боку органів казначейства у координації з органами виконавчої влади та податкової і контрольно-ревізійної служби.

Зазначимо, що розвиток бюджетних відносин, нових видів розрахунків доходів потребує з боку Державної контрольно-ревізійної служби як центрального органу виконавчої влади, на який покладено обов'язки забезпечення державної політики у сфері фінансового контролю. Отже, удосконалення потребують форми і методи ревізійних дій, підвищення рівня їх якості, забезпечення своєчасності й повноти заходів щодо встановлення належного стану фінансово-бюджетної дисципліни та запровадження попереднього аналізу, тобто розширення їх функцій у частині здійснення попереднього аудиту [76].

Вважаємо доцільним надання статусу Рахунковій палаті незалежного вищого органу фінансового контролю на етапах формування та використання доходів місцевих бюджетів. При цьому визнати чинним статус Рахункової палати як органу Верховної Ради України, що здійснює парламентський вищий державний

фінансовий контроль і у частині формування доходів місцевих бюджетів; вдосконалити структуру Рахункової палати, передбачивши створення її територіальних підрозділів для здійснення фінансового контролю за витрачанням коштів державного бюджету на рівні місцевих органів влади, а також наділити правами адміністративних заходів впливу на порушників. Це також сприятиме сталим тенденціям розвитку суспільства із розвинутими демократичними засадами.

### **3.2. Економетрична модель аналізу доходів місцевих бюджетів**

Відповідно до проведеного теоретичного та практичного дослідження формування доходів місцевих бюджетів у розрізі видів надходжень та рівнів місцевих бюджетів вважаємо доцільним застосування економіко-математичних методів та моделей, використання яких має суттєві позитивні аспекти, оскільки дозволяє дослідити тенденції змін, притаманні конкретним видам доходів, зумовлені впливом на них певних факторів, та виявити резерви нарощування їхніх обсягів.

Для здійснення кількісного аналізу тенденцій формування доходів міського бюджету м. Тернополя використаємо показники питомої ваги запланованих і фактичних доходів у структурі власних доходів міського бюджету та у структурі доходів із врахуванням офіційних трансфертів (див. додатки ВЦ, ВШ, ВЩ, ВЮ, ВЯ, ДА, ДБ).

Побудовані економетричні моделі дають можливість вирішити такі завдання:

- 1) визначити які тенденції будуть притаманні фактичним часткам кожного із проаналізованих видів доходів у структурі доходів міського бюджету міста обласного значення без врахування офіційних трансфертів та у структурі доходів із врахуванням офіційних трансфертів;
- 2) виявити які тенденції фактичних часток джерел формування власних та закріплених доходів спостерігатимуться за умов діючого бюджетного розподілу та за умов функціонування пропонованого складу власних доходів міського бюджету;

- 3) дослідити як зміна основних соціально-економічних факторів впливу відзначатиметься на динаміці власної дохідної бази органів місцевого самоврядування міста;
- 4) здійснити прогноз обсягів основних джерел формування доходів міського бюджету на 5 років.

Дослідження в дисертаційній роботі зроблені на основі звітних статистичних даних формування доходів міського бюджету м. Тернополя. З допомогою статистичного пакету обробки даних STADIA [83] на основі статистичних даних впродовж 1998-2004 років були створені економетричні моделі, які відображають тенденції структурних змін основних джерел доходів.

Рівень значущості, що задається параметрами програм статистичних пакетів, з якими ми працювали, становить  $\alpha=0,05$ . Це означає, що з імовірністю  $p=0,95$  модель вважаємо адекватною до експериментальних даних і на основі побудованої економетричної моделі можемо проводити економічний аналіз. Усі економіко-математичні моделі мають високе значення коефіцієнта кореляційного зв'язку (R).

Дослідимо тенденції структурних змін основних видів надходжень міського бюджету. Для проведення числових розрахунків використовуємо такі види моделей:

$$y = a_0 + a_1x, \quad y = a_0 + a_1\sqrt{x}, \quad y = \frac{x}{a_0 + a_1x + a_2x^2},$$

де  $y$  - питома вага фактичного виконання міського бюджету м.Тернополя у розрізі видів доходів, %;

$x$  – питома вага запланованих доходів міського бюджету м.Тернополя у розрізі їх видів, %.

У загальному випадку для лінійних моделей коефіцієнт  $a_1$  вказує на середню продуктивність.

У проведених дослідженнях це - середньорічний приріст питомої ваги фактичного виконання міського бюджету м. Тернополя у розрізі відповідних надходжень бюджету. Враховуючи статистичну значущість оціночних параметрів регресійних рівнянь для кожного виду доходів міського бюджету м. Тернополя, вибираємо найбільш адекватну економетричну модель.

Дослідження кореляційних взаємозв'язків між плановими та фактичними частками джерел формування міського бюджету м.Тернополя у структурі доходів із врахуванням офіційних трансфертів свідчить, що характерною буде тенденція до незначного зростання фактичної питомої ваги доходів від операцій з капіталом на 0,46 % при збільшенні її планової на 1 % і в  $1,01^{0,9588}$  рази фактичної частки надходжень до цільових фондів (див. табл. 3.4).

Дослідимо, які тенденції будуть притаманні частці податкових надходжень. Нехай  $x_1 = x + 0,05$ , тобто планова частка податкових надходжень зростає на 5%. Тоді фактична частка податкових надходжень буде змінюватись таким чином:

$$\frac{y_1}{y} = \frac{e^{5,339-0,022939(x+0,05)}}{e^{5,339-0,022939x}} = \frac{e^{5,339-0,022939x} \cdot e^{-0,022939 \cdot 0,05}}{e^{5,339-0,022939x}} = e^{-0,022939 \cdot 0,05} = e^{-0,00114695} = 0,99885.$$

Це свідчить про наявність тенденції до зниження фактичної частки податкових надходжень у структурі доходів міського бюджету м.Тернополя в 0,99885 рази.

Також простежуватиметься зниження питомої ваги офіційних трансфертів на 1,2% при зростанні запланованої частки на 1% (див. табл. 3.4.).

Таблиця 3.4.

Розрахунок кореляційної залежності запланованої частки від фактичної питомої ваги окремих видів надходжень у структурі доходів міського бюджету м.Тернополя із врахуванням офіційних трансфертів

| Джерело доходів                 | Економетрична модель,<br>у-фактична частка, %, х-планова частка, %   |
|---------------------------------|--|
| Податкові надходження           | $y = e^{5,339-0,022939x}$ , R=0,71686, R <sup>2</sup> =0,51389   |
| Доходи від операцій з капіталом | $y = 2,0828 + 0,4663x$ , R=0,82482, R <sup>2</sup> =0,68032<br>$y = -0,64077 + 2,4269\sqrt{x}$ , R=0,91408, R <sup>2</sup> =0,83354  |
| Цільові фонди                   | $y = e^{-0,2954} \times x^{0,9588}$ , R=0,89598, R <sup>2</sup> =0,80278   |
| Офіційні трансферти             | $y = 65,528 - 1,2221x$ , R=0,7335, R <sup>2</sup> =0,53803<br>$y = 99,93 - 13,04\sqrt{x}$ , R=0,7617, R <sup>2</sup> =0,58018<br>$y = 145,05 - 34,368 \ln(x)$ , R=0,78872, R <sup>2</sup> =0,62207 |

Дослідження структури власної дохідної бази міського бюджету м.Тернополя показують, що при зміні на 1% планової питомої ваги фактична частка неподаткових надходжень матиме тенденцію до зростання приблизно на 1,53%, а фактична частка доходів від операцій із капіталом - на 0,83%. Частка цільових

фондів збільшуватиметься в  $1,01^{0,9801}$  рази при збільшенні планової на 1% (див. табл. 3.5.).

Таблиця 3.5.

Розрахунок кореляційної залежності запланованої питомої ваги від фактичної частки окремих видів надходжень у структурі власних доходів міського бюджету м.Тернополя

| Джерело доходів                 | Економетрична модель,<br>у-фактична частка, %, х-планова частка, % |
|---------------------------------|--|
| Неподаткові надходження         | $y = -9,18 + 1,53x$ , $R=0,85157$ , $R^2=0,72517$                  |
| Доходи від операцій з капіталом | $y = 1,13 + 0,8294x$ , $R=0,97368$ , $R^2=0,94805$                 |
| Цільові фонди                   | $y = e^{-0,1763} \times x^{0,9801}$ , $R=0,93972$ , $R^2=0,88302$  |

Відповідно до описаного вище проведемо аналогічне дослідження часток конкретних видів доходів, що, у свою чергу, забезпечують формування власних доходів міського бюджету м.Тернополя. Таким чином, кількісний аналіз отриманих результатів вказує на наявність тенденції до зростання фактичної питомої ваги всіх видів надходжень до міського бюджету, за винятком податку з реклами, фактична частка якого матиме тенденцію до зниження на 1,15% при збільшенні запланованої на 1% (див табл. 3.6.).

Таблиця 3.6.

Розрахунок кореляційної залежності запланованої питомої ваги від фактичної частки окремих видів надходжень у структурі власної дохідної бази міського бюджету м.Тернополя

| Види доходів міського бюджету                                   | Економетрична модель,<br>у-фактична частка, %, х-планова частка, % |
|---|--|
| 1   | 2  |
| Податок з доходів фізичних осіб                                 | $y = -38974 + 1,7047x$ , $R=0,83032$ , $R^2=0,68944$               |
| Податок з прибутку підприємств комунальної власності            | $y = -0,16267 + 0,83005x$ , $R=0,9837$ , $R^2=0,96768$             |
| Збори за спеціальне використання природних ресурсів             | $y = 2,2819 + 0,66677x$ , $R=0,97731$ , $R^2=0,95514$              |
| Плата за землю  | $y = -0,22898 + 0,97187x$ , $R=0,99445$ , $R^2=0,98894$            |
| Внутрішні податки на товари і послуги                           | $y = 0,98548 + 0,64666x$ , $R=0,97968$ , $R^2=0,95974$             |
| Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності        | $y = 0,048323 + 0,8081x$ , $R=0,98896$ , $R^2=0,97804$             |
| Плата за торговий патент на певні види господарської діяльності | $y = 0,41796 + 1,3071\sqrt{x}$ , $R=0,72783$ , $R^2=0,52974$       |

## Продовження таблиці 3.6.

|   |  |
|---|--|
| Податок з реклами   | $y = 0,076601 - 1,1583x$ , $R=0,76197$ , $R^2=0,5806$  |
| Комунальний податок   | $y = 0,44801 + 0,53302x$ , $R=0,99678$ , $R^2=0,99358$   |
| Збір за паркування автотранспорту   | $y = -0,26445 + 2,6626x$ , $R=0,93959$ , $R^2=0,88282$   |
| Ринковий збір   | $y = 1,0401 + 0,69359x$ , $R=0,9476$ , $R^2=0,89795$   |
| Збір за видачу ордера на квартиру   | $y = 0,0013622 + 0,71554x$ , $R=0,74092$ , $R^2=0,54897$   |
| Збір за право використання місцевої символіки                                     | $y = -0,0014429 + 0,82653x$ , $R=0,99576$ , $R^2=0,99154$  |
| Фіксований сільськогосподарський податок  | $y = -0,00052547 + 0,96511x$ , $R=0,9976$ , $R^2=0,99133$  |
| Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва                                | $y = 0,023146 + 1,0096x$ , $R=0,99718$ , $R^2=0,99436$   |
| Доходи від власності та підприємницької діяльності                                | $y = e^{9,74} \times x^{5,463}$ , $R=0,76679$ , $R^2=0,58797$<br>$y = e^{-6,5962+38,935x}$ , $R=0,80823$ , $R^2=0,65324$     |
| Адміністративні збори та платежі, доходи від некомер-ційного та побічного продажу | $y = 0,071383 + 0,95972x$ , $R=0,98145$ , $R^2=0,96324$  |
| Плата за оренду майна цілісних майнових комплексів                                | $y = -0,022116 + 0,98521x$ , $R=0,99902$ , $R^2=0,99804$   |
| Державне мито   | $y = \frac{x}{0,0864465 - 2,1957x + 0,77747x^2}$ , $R=0,99531$ ,<br>$R^2=0,99065$  |
| Податок з власників транспортних засобів  | $y = -74,686 + 1,0469x$ , $R=0,99819$ , $R^2=0,99638$  |
| Власні надходження бюджетних установ і організацій                                | $y = e^{3,3518} \times x^{0,64271}$ , $R=0,72713$ , $R^2=0,52872$  |
| Надходження від продажу основного капіталу  | $y = 1,1801 + 0,82879x$ , $R=0,98465$ , $R^2=0,96954$  |
| Надходження від продажу землі   | $y = e^{-5,3187} \times x^{1,7644}$ , $R=0,79087$ , $R^2=0,62547$<br>$y = e^{3,717+0,003574x}$ , $R=0,81362$ , $R^2=0,66198$ |
| Збір за забруднення навколишнього природного середовища                           | $y = e^{0,03027} \times x^{0,99043}$ , $R=0,99112$ , $R^2=0,98232$   |

Окрім цього, прослідковується тенденція до росту зазначеного показника щороку для податку з доходів фізичних осіб ( $a_1=1,705\%$ ), проте для комунального податку цей показник має дещо менше значення ( $a_1=0,53\%$ ). Таким чином, вищеописане свідчить про зростання фактичної частки податку з доходів фізичних осіб на 1,7% при збільшенні запланованої на 1%, а фактичної питомої ваги комунального податку – на 0,5% у структурі доходів міського бюджету м.Тернополя без врахування офіційних трансфертів (див. табл. 3.6.).



У структурі власної дохідної бази міського бюджету м.Тернополя досить вагомим, на нашу думку, буде збільшення фактичної питомої ваги, тобто на 2,6% щорічно, при збільшенні запланованої на 1% збору за паркування автотранспорту (див. табл. 3.6.). Тенденція до зростання фактичної питомої ваги майже на 1% у структурі власних доходів міського бюджету м.Тернополя матиме місце у частині єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва, фіксованого сільськогосподарського податку, плати за землю, адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційного та побічного продажу, податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, платежів за оренду майна цілісних майнових комплексів (див. табл. 3.6.).

На 0,8% простежуватиметься збільшення фактичної питомої ваги при збільшенні запланованої на 1% податку з прибутку підприємств комунального значення, платежів за ліцензії на певні види господарської діяльності, зборів за право використання місцевої символіки, надходжень від продажу основного капіталу. Лише на 0,7% зростатиме фактична частка у структурі власних доходів міського бюджету м.Тернополя ринкового збору та збору за видачу ордеру на квартиру (див. табл. 3.6.).

Таким чином, для видів доходів, кореляційна залежність фактичних від планових часток яких описується лінійною залежністю у структурі власних доходів міського бюджету, характерним є реальніше та дещо вагомніше зростання їх фактичної питомої ваги, аніж іншими видами економетричних моделей, що також пов'язано зі специфікою мобілізації та економічним змістом кожного із зазначених видів надходжень.

Аналіз показникових моделей виду  $y = a_0 x^{a_1}$  (доходи від власності та підприємницької діяльності, власні надходження бюджетних установ і організацій, надходження від продажу землі, збір за забруднення навколишнього природного середовища) проводиться таким чином. Внаслідок зростання фактора впливу на 1% ( $1,01x$ ) результативний показник набуває значення  $y_1 = a_0 (1,01x)^{a_1} = a_0 \cdot 1,01^{a_1} x^{a_1}$ . Відповідно, зміна результативного показника виражається відношенням:

$$\frac{y_1}{y} = \frac{a_0 1,01^{a_1} x^{a_1}}{a_0 x^{a_1}} = 1,01^{a_1}.$$

Так, при умові зміни планового значення питомої ваги доходів від власності та підприємницької діяльності м.Тернополя на 1% їхня фактична питома вага зростатиме в  $1,01^{5,463} \approx 1,055863$  разів щороку, для власних надходжень бюджетних установ і організацій в  $1,01^{0,64271}$ , надходжень від продажу землі в  $1,01^{1,7644}$ , збору за забруднення навколишнього природного середовища в  $1,01^{0,99043}$ , тобто спостерігатиметься досить умовне збільшення частки цих видів надходжень у структурі власних доходів міського бюджету м.Тернополя.

При збільшенні планової частки платежів за торговий патент на певні види господарської діяльності у структурі власних доходів міського бюджету м.Тернополя на 1%, фактична частка зростає на  $1,307 \cdot 0,004988\sqrt{x} = 0,006519\sqrt{x}$ . Питома вага державного мита описується моделлю *K*-оптимуму, яка при даному співвідношенні коефіцієнтів є нечутливою до змін фактора чинника, чим, у нашому випадку, є питома вага його запланованої частки (див. табл. 3.6.).

Аналогічне дослідження проведемо для фактичних та планових часток усіх видів доходів і у структурі доходів міського бюджету м.Тернополя із урахуванням офіційних трансфертів (див. табл. 3.7.)

Таблиця 3.7.

Розрахунок кореляційної залежності фактичної частки від запланованої питомої ваги окремих видів надходжень міського бюджету м.Тернополя у структурі доходів із врахуванням офіційних трансфертів

| Види доходів міського бюджету                            | Економетрична модель,<br>у-фактична частка, %, х-планова частка, %  |
|--|---|
| Податок з прибутку підприємств комунального значення     | $y = 0,07437 + 0,457x$ , $R=0,95613$ , $R^2=0,91418$  |
| Плата за землю   | $y = -0,9619 + 1,145x$ , $R=0,99913$ , $R^2=0,99827$  |
| Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності | $y = 0,1251 + 0,4811x$ , $R=0,91716$ , $R^2=0,84118$<br>$y = 0,7235 + 0,3101\ln(x)$ , $R=0,98437$ , $R^2=0,96898$ |
| Місцеві податки і збори                                  | $y = 8,924 - 1,266x$ , $R=0,79358$ , $R^2=0,62978$  |
| Комунальний податок                                      | $y = e^{-0,1816} x^{0,2938}$ , $R=0,77998$ , $R^2=0,60837$  |
| Ринковий збір  | $y = \frac{x}{0,000467 + 0,2269x + 0,0508x^2}$ , $R=0,97926$ , $R^2=0,95894$                                      |

## Продовження таблиці 3.7.

|  |   |
|--|---|
| Збір за видачу ордера на квартиру  | $y = -0,0011658 + 0,4634x$ , $R=0,81779$ , $R^2=0,66878$  |
| Збір за право використання місцевої символіки                                    | $y = -0,0003512 + 0,4572x$ , $R=0,90055$ , $R^2=0,81099$<br>$y = 0,009625 + 0,001448 \ln x$ , $R=0,94455$ , $R^2=0,89217$   |
| Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва                               | $y = -0,1821 + 1,048x$ , $R=0,9836$ , $R^2=0,96746$<br>$y = 0,8401 + 2,952 \ln(x)$ , $R=0,96441$ , $R^2=0,93009$  |
| Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу | $y = 0,101 + 0,9245x$ , $R=0,95428$ , $R^2=0,91064$<br>$y = -1,924 + 2,877\sqrt{x}$ , $R=0,97819$ , $R^2=0,95685$<br>$y = e^{-0,3756} \times x^{1,286}$ , $R=0,96479$ , $R^2=0,93081$ |
| Плата за оренду майна цілісних майнових комплексів                               | $y = -0,01949 + 0,9734x$ , $R=0,99439$ , $R^2=0,98882$  |
| Державне мито  | $y = 0,1533 + 0,8477x$ , $R=0,86843$ , $R^2=0,75418$  |
| Податок з власників транспортних засобів   | $y = -0,1056 + 1,37\sqrt{x}$ , $R=0,76811$ , $R^2=0,58999$<br>$y = 1,227 + 0,9844 \ln(x)$ , $R=0,83861$ , $R^2=0,70327$   |
| Збір за забруднення навколишнього природного середовища                          | $y = e^{-0,13319} \times x^{0,89274}$ , $R=0,96868$ , $R^2=0,93834$   |

На основі аналізу результатів дослідження аргументовані висновки.

Питома вага окремих видів надходжень у структурі доходів міського бюджету з урахуванням обсягів наданих офіційних трансфертів міському бюджету є нижчою порівняно із частками аналогічних доходів у структурі власних доходів (див. табл. 3.6., 3.7.). Однак, тенденції приросту фактичної питомої ваги окремих видів доходів міського бюджету також мають місце. Тобто, прослідковуватиметься тенденція до збільшення зазначеного показника для плати за землю ( $a_1=1,14\%$ ), що є навіть дещо вищим (на  $0,14\%$ ), ніж рівень зростання її частки у структурі власної дохідної бази міського бюджету. Проте для зборів за видачу ордера на квартиру, податку з прибутку підприємств комунальної власності, збору за право використання місцевої символіки цей показник є нижчим та становить, відповідно,  $a_1=0,46\%$  та  $0,45\%$ , тобто, майже вдвічі порівняно із збільшенням їх фактичної частки у структурі власної дохідної бази міського бюджету (див. табл. 3.6., табл. 3.7.).

Матиме тенденцію до зниження на  $1,27\%$  за рік фактична питома вага надходжень місцевих податків і зборів у структурі доходів міського бюджету м.Тернополя із врахуванням офіційних трансфертів при збільшенні запланованої хоча б на  $1\%$ . Хоча частки комунального податку зростатиме в  $1,01^{0,2938}$  рази.

Для частки ринкового збору це зростання описуватиметься наступним чином.

Нехай планова частка зросте на 1%, тобто  $x_1 = 1,01x$ . Тоді:

$$\begin{aligned} \frac{y_1}{y} &= \frac{1,01 x}{a_0 + 1,01 a_1 x + 1,01^2 a_2 x^2} : \frac{x}{a_0 + a_1 x + a_2 x^2} = \\ &= \frac{1,01 x (a_0 + a_1 x + a_2 x^2)}{x (a_0 + 1,01 a_1 x + 1,01^2 a_2 x^2)} = \frac{a_0 + 1,01 a_1 x + 1,02 a_2 x^2}{a_0 + 1,01 a_1 x + 1,02 a_2 x^2} + \\ &+ \frac{0,01 a_0 - 0,01 a_2 x^2}{a_0 + 1,01 a_1 x + 1,02 a_2 x^2} = 1 + \frac{0,01 a_0 - 0,01 a_2 x^2}{a_0 + 1,01 a_1 x + 1,02 a_2 x^2} = \\ &= 1 + 0,01 \times \frac{0,01 a_0 - 0,01 a_2 x^2}{a_0 + 1,01 a_1 x + 1,02 a_2 x^2} \end{aligned}$$

У побудованій моделі  $a_0 = 0,000467, a_1 = 0,2269, a_2 = 0,0508$ . Значення всіх параметрів є більшими від нуля. Значення знаменника отриманого дроби завжди буде більшим від нуля. Дослідимо чисельник дроби, при яких значеннях  $x$  він є додатнім числом.

$$\begin{aligned} 0,01 a_0 &> a_2 x^2 \\ x^2 &< \frac{0,01 a_0}{a_2}; x < \left| \sqrt{\frac{0,01 a_0}{a_2}} \right|. \end{aligned}$$

Підставимо параметри моделі в отриману нерівність.

$$x < \left| \sqrt{\frac{0,01 * 0,000467}{0,508}} \right| < 0,00959.$$

Оскільки величина планової частки ринкового збору є більшою від 0,02, що, характеризує зниження фактичної частки у структурі доходів міського бюджету м.Тернополя із врахуванням офіційних трансфертів при зміні планової. Це свідчить про існування таких видів надходжень, фактичні частки яких не повинні змінюватись (збільшуватись), оскільки при збільшенні планових, відповідно до проведених нами емпіричних розрахунків, їх значення знижуватимуться. З другого боку, вищеописане свідчить про необхідність законодавчого удосконалення, зміну методики нарахування, зокрема удосконалення визначення об'єкту оподаткування податку з реклами, про що ми також зазначаємо у попередньому розділі.

Моделі виду  $y = a_0 + a_1 \sqrt{x}$  аналізуємо таким чином. Нехай значення фактора-чинника зросте на 1%, тобто  $x_1 = 1,01x$ . Тоді зміна результативного фактора відбувається так:

$$\begin{aligned} y_1 - y &= a_0 + a_1 \sqrt{1,01x} - a_0 - a_1 \sqrt{x} = a_1 \sqrt{x} (\sqrt{1,01} - 1) = a_1 \sqrt{x} (1,004988 - 1) = \\ &= 0,004988 a_1 \sqrt{x}. \end{aligned}$$

При зміні планової частки податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів на 1%, фактична частка збільшиться у  $1,37 \cdot 0,004988\sqrt{x} = 0,0068\sqrt{x}$ . Фактична частка збору за забруднення навколишнього середовища в структурі доходів міського бюджету м. Тернополя з урахуванням офіційних трансфертів зросте в  $1,01^{0,8927}$  рази (див. табл. 3.7.).

Позитивним моментом, що прослідковується при здійсненні вищеописаних розрахунків, є тенденція до збільшення фактичної питомої ваги єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва та платежів за оренду майна цілісних майнових комплексів на 1% при зростанні запланованої на 1% у структурі доходів міського бюджету м. Тернополя із врахуванням офіційних трансфертів. Оскільки у структурі власної дохідної бази міського бюджету м. Тернополя рівень їх підвищення аналогічний (див. табл. 3.6., 3.7.).

При дослідженні залежностей фактичної та запланованої часток видів доходів міського бюджету м. Тернополя були отримані також моделі виду:  $y = a_0 + a_1 \ln x$ . Їх аналіз здійснюється таким чином. Нехай, значення показника питомої ваги зросте на 1%, тобто  $x_1 = 1,01x$ . Тоді  $y_1 = a_0 + a_1 \ln x_1 = a_0 + a_1 \ln 1,01x = a_0 + a_1 \ln 1,01 + a_1 \ln x$ .

Зміна результативного показника буде такою:

$$y_1 - y = a_0 + a_1 \ln 1,01 + a_1 \ln x - a_0 - a_1 \ln x = a_1 \ln 1,01 = 0,00995a_1.$$

Отже, зміна запланованої питомої ваги на 1% призводить до збільшення фактичної частки на  $0,00995a_1$ . Наприклад при збільшенні планової частки державного мита на 1% фактична частка зростатиме на  $0,8518 \cdot 0,00995 = 0,0085\%$  (див. табл. 3.7.). Тобто, спостерігатиметься сповільнення росту фактичної частки державного мита як у структурі власної дохідної бази міського бюджету м. Тернополя, так і в структурі доходів із урахуванням офіційних трансфертів (див. табл. 3.7.).

Таким чином, проведений аналіз із застосуванням економетричних моделей виявив суттєву взаємозалежність між запланованою питомою вагою усіх видів доходів бюджету міста та їх фактичними частками як у структурі власної дохідної

бази міського бюджету м.Тернополя так і у структурі доходів із врахуванням офіційних трансфертів (див. табл. 3.6., 3.7.).

У процесі наповнення місцевих бюджетів важливим завданням органів місцевого самоврядування, фінансових та фіскальних органів є визначення реальних обсягів їх дохідної частини та доведення здатності мобілізувати відповідні кошти із застосуванням більш прогресивних технологій у бюджетному процесі з метою досягнення збалансованості функцій і повноважень фінансовим можливостям місцевої влади. Динаміка і зміни структури доходів місцевих бюджетів є відображенням впливу суспільно-економічних факторів на їх формування. Тому для оцінювання та системного дослідження залежності обсягів дохідної частини місцевих бюджетів від чинників, що визначають їх динаміку, автором розроблено економетричну модель для аналізу і прогнозування доходів місцевих бюджетів, з'ясовано чинники, які впливають на їх величину.

Якщо функціонування міського бюджету вважатимемо функціональною економічною системою, в якій існують певні взаємозв'язки та залежності, то з допомогою виробничих функцій класу Кобба-Дугласа  $y = a_0 x_1^{a_1} x_2^{a_2} \dots x_n^{a_n}$  математично виразимо існуючі взаємозалежності. Значення показників степенів зазначеної функції дають можливість здійснити аналіз стану економічної системи, яка досліджується. Сума показників  $\sum_{i=1}^n a_i$  - ефективність і позначається  $e$ . Якщо  $e > 1$ , то економічній системі властивий позитивний розвиток, якщо  $e = 1$  - система перебуває у стані стагнації, а якщо  $e < 1$  - системі притаманний стан рецесії.

Таким чином, з метою визначення комплексного впливу факторів на обсяги надходжень міського бюджету м. Тернополя, побудуємо функцію виду:

$$y = 1190638 \cdot x_1^{0.26342} \cdot x_2^{0.22187} \cdot x_3^{-0.015328} \cdot x_4^{-1.5636}, R = 0.97335, \quad (3.1.)$$

де  $y$  – загальний обсяг надходжень до міського бюджету м. Тернополя, тис. грн.;

$x_1$  – обсяг виробництва промислової продукції, тис. грн.;

$x_2$  – обсяг інвестицій в основний капітал по м.Тернополю, тис. грн.;

$x_3$  – кредиторська заборгованість між підприємствами по м. Тернополю, тис. грн.;

$x_4$  – чисельність населення м.Тернополя, тис. чол.

Тобто, отримане нами рівняння математично описує взаємозалежність між заданими досліджуваними показниками, на основі яких ми проводимо фінансовий аналіз.

Параметр  $a_1 = 0,26342$  показує, що при збільшенні обсягів виробництва промислової продукції по місту Тернополю на 1% і закріпленні на середньому рівні впливу інших факторів (обсягу інвестицій в основний капітал по м.Тернополю, кредиторської заборгованості між підприємствами по м.Тернополю, чисельності населення) приріст власних доходів міського бюджету м.Тернополя становитиме 0,26%. При збільшенні обсягів інвестицій в основний капітал по м.Тернополю на 1% обсяги власних доходів міського бюджету м.Тернополя збільшаться приблизно на 0,222%. Проте, до зменшення обсягів власних надходжень на 0,016% призведе збільшення кредиторської заборгованості між підприємствами м. Тернополя на 1%.

На позитивну динаміку власних доходів міського бюджету м.Тернополя матиме незначний вплив збільшення обсягу інвестицій. Так, приріст інвестицій в основний капітал, тобто, зростання частини продуктивного капіталу, яка бере участь у виробничому процесі багаторазово та переносить свою вартість на новий продукт частинами упродовж тривалого часу, по м.Тернополю на 1000 грн. додаватиме до дохідної частини міського бюджету 620 грн.  $y = 36070 + 0,6214x$ ,  $R = 0,92861$ .

На основі побудованої моделі:

$$y = 2.471x_1^{0.8222} x_2^{0.1398}, R = 0.99526, \quad (3.2.)$$

де  $y$  - величина власних доходів міського бюджету м. Тернополя, тис. грн.;

$x_1$  - обсяги податкових надходжень міського бюджету м. Тернополя, тис. грн.;

$x_2$  - обсяги неподаткових надходжень міського бюджету м. Тернополя, тис. грн.,

зауважимо, що існуюча система формування власних доходів бюджету м. Тернополя працює не досить ефективно, оскільки показник  $e = 0,8222 + 0,1398 = 0,962 < 1$ , чим і пояснюється необхідність у значних обсягах офіційних трансфертів із державного бюджету, що також підтверджено

результатами проведеного аналізу у попередньому розділі на основі статистичних даних впродовж 2000-2004 рр.

У роботі досліджено, що на величину власних доходів та обсягів трансфертів, виділених з державного бюджету міському бюджету м. Тернополя має вплив позитивна динаміка валової продукції, виробленої у місті Тернополі. Так, нарощування валової продукції на 100 тис.грн. призведе до збільшення власних доходів міського бюджету на 12,9 тис. грн., в частині податкових надходжень - 8,62 тис. грн., а неподаткових - на 2,79 тис.грн. Відповідно, при зростанні виробництва промислової продукції на 1% величина міжбюджетних трансфертів збільшиться лише в  $1,01^{0,60034}$  рази, тобто значно повільніше, порівняно із темпами приросту податкових та неподаткових доходів міського бюджету м.Тернополя (див. табл. 3.8.).

Таблиця 3.8.

Розрахунок кореляційної залежності фактичного обсягу певних видів надходжень від їх запланованої величини

| Види доходів міського бюджету м.Тернополя   | Економетрична модель,<br>у-власні доходи бюджету, тис. грн., x-вид доходів бюджету, тис. грн. |
|---|---|
| Власні доходи міського бюджету м. Тернополя | $y = 25520 + 0,12926x$ $R = 0,92611$  |
| Податкові надходження                       | $y = 27745 + 0,086216x$ , $R = 0,83791$   |
| Неподаткові надходження                     | $y = -732,74 + 0,027968x$ , $R = 0,83531$   |
| Офіційні трансферти                         | $y = e^{2,5397} x^{0,60034}$ , $R = 0,55088$  |

Таким чином, використання даної моделі аналізу та прогнозування доходів місцевих бюджетів створює можливість більш точного та системного вивчення існуючих проблем та шляхів їх врегулювання. Важливими кроками й тактичними діями для стабілізації і розвитку дохідної бази місцевих бюджетів має стати розробка фінансовими, фіскальними органами, органами місцевого самоврядування та впровадження в практику системи практичних заходів щодо удосконалення державою діючого бюджетного і податкового законодавства, які сприятимуть нарощуванню обсягів промислової продукції, залученню інвестицій, не допускаючи зростання рівня кредиторської заборгованості, що, у свою чергу, відобразиться у



збільшенні питомої ваги власних доходів місцевих бюджетів, відповідності повноважень органів місцевого самоврядування джерелам їх фінансування.

Відповідно до результатів аналізу, проведеного у розрізі власних та закріплених доходів міського бюджету та поданих у другому розділі, запропоновано склад джерел формування власних доходів міського бюджету міста обласного значення, до яких включено єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва, а плата за землю і податок з власників транспортних засобів визначені місцевими податками. Та спочатку визначимо тенденції змін, притаманні фактичній питомій вазі кожного із доходів міського бюджету міста Тернополя за умов діючої структури доходів, що враховуються при визначенні офіційних трансфертів та структури доходів, що не враховуються при визначенні обсягу офіційних трансфертів (див. табл. 3.9., 3.10.).

Таблиця 3.9.

Розрахунок кореляційної залежності фактичної питомої ваги від запланованої частки основних джерел формування закріплених доходів міського бюджету м. Тернополя

| Види доходів  | Економетрична модель,<br>у-фактична частка, %,<br>х-планова частка, % | Динамічна модель<br>t-час,у-фактична частка  |
|---|---|--|
| Податок з доходів фізичних осіб                                 | $y = -0,0202 + 1,018x, R = 0,91576$                                   | $y = 0,8583 - 0,01188t, R = 0,75752$   |
| Державне мито   | $y = 0,003438 + 0,7995x, R = 0,84623$                                 | $y = \frac{1}{75,618 - 5,786t}, R = 0,61227$<br>$y = \frac{1}{95,045 - 22/111\sqrt{t}}, R = 0,63321$ |
| Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності        | $y = -0,001113 + 0,992x, R = 0,99625$                                 | $y = e^{-3,041 - 0,2649t}, R = 0,6246$<br>$y = \frac{t}{3,257 - 51,79t + 30,91t^2}, R = 0,92061$     |
| Плата за торговий патент на певні види господарської діяльності | $y = 0,03228 + 0,5757x, R = 0,91552$                                  | $y = 0,05889 + 0,005244t, R = 0,59448$   |
| Надходження від штрафів та фінансових санкцій                   | $y = \frac{x}{-0,06388 + 119x - 407,1x^2}, R = 0,96282$               | $y = e^{-0,08525 - 2,779t + 0,2537t^2}, R = 0,95697$   |
| Єдиний податок для СМП  | $y = 0,048 + 0,9932x, R = 0,99599$                                    | -  |

Пояснимо проведені розрахунки кореляційної залежності фактичної частки від планової місцевих податків: – на 1,18% збільшуватиметься їх фактична питома вага при зростанні на 1% планової частки (див. табл. 3.10.).

Таблиця 3.10.

Розрахунок кореляційної залежності фактичної питомої ваги від запланованої частки основних джерел формування власних доходів міського бюджету м. Тернополя

| Види доходів   | Економетрична модель,<br>у-фактична частка, %,<br>х-планова частка, % | Динамічна модель<br>t-час, у-фактична частка певного виду<br>доходів |
|--|---|--|
| 1  | 2   | 3  |
| Місцеві податки і збори                              | $y = -0,02316 + 1,184x, R = 0,93473$                                  | $y = 0,1018 + 0,016788t, R = 0,61371$                                |
| Плата за землю                                       | $y = 0,02282 + 0,9047x, R = 0,94305$                                  |  |
| Плата за оренду майна цілісних майнових комплексів   | $y = -0,002189 + 1,023x, R = 0,98966$                                 | $y = -0,052409 + 0,027264t, R = 0,86818$                             |
| Податок з прибутку підприємств комунальної власності | $y = -0,008935 + 1,021x, R = 0,99635$                                 | $y = 0,72315 - 0,12535t, R = 0,82771$                                |

Відповідно, у поданій нами структурі власних доходів міського бюджету їх фактична частка матиме тенденцію до збільшення на 0,97%, за рахунок зростання частки плати за землю, збору за паркування автотранспорту, збору за видачу ордера на квартиру, збору за право використання місцевої символіки (див. табл. 3.11.).

Таблиця 3.11.

Пропонований склад власних доходів міського бюджету м. Тернополя

| Види доходів                             | Економетрична модель,<br>у-фактична частка, %,<br>х-планова частка, % | Динамічна модель<br>t-час, у-фактична частка |
|--|---|--|
| 1  | 2   | 3  |
| Місцеві податки                          | $y = 0,01666 + 0,9741x, R = 0,98682$                                  | $y = 0,791 + 0,03872t, R = 0,9708$           |
| Плата за землю                           | $y = 0,01165 + 1,002x, R = 0,91865$                                   | -  |
| Податок з власників транспортних засобів | $y = 0,00443727 + 0,07903x, R = 0,99334$                              | -  |

## Продовження таблиці 3.11.

| 1  | 2  | 3  |
|--|--|--|
| Податок з реклами                                      | -  | $y = \frac{t}{-3,0903 + 538,71t - 21,899t^2}$ ,<br>$R = 0,93789$                           |
| Комунальний податок                                    | $y = 0,030003 + 0,58615x$ ,<br>$R = 0,95733$               | $y = 0,1852 - 0,019171t$ , $R = 0,86132$<br>$y = 0,1852 - 0,019171t$ , $R = 0,86132$       |
| Збір за паркування автотранспорту                      | $y = -0,0052353 + 1,8113x$                                 | $y = \frac{t}{2,0644 + 30,971t + 12,11t^2}$ ,<br>$R = 0,99302$                             |
| Ринковий збір  | $y = \frac{1}{-1,3889 + \frac{1,6673}{x}}$ , $R = 0,86491$ | $y = -6,8521 + 2,6451t$ , $R = 0,61599$<br>$y = e^{-3,0519} \times 1,7362$ , $R = 0,62587$ |
| Збір за видачу ордера на квартиру                      | $y = 0,00017367 + 0,49542x$ ,<br>$R = 0,59944$             | $y = \frac{t}{50,029 + 1686,8t + 179,79t^2}$   |
| Збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі | -  | $y = \frac{t}{1,117 + 34,227t + 4,6198t^2}$ ,<br>$R = 0,99487$                             |
| Збір за право використання місцевої символіки          | $y = -0,0000613 + 0,700x$ , $R = 0,98149$                  | $y = 0,00039 - 0,0000596t$ , $R = 0,85085$   |
| Плата за оренду майна цілісних майнових комплексів     | $y = -0,002255 + 1,029x$ , $R = 0,9971$                    | $y = -0,04722 + 0,02451t$ , $R = 0,86977$  |
| Податок з прибутку підприємств комунальної власності   | $y = -0,009344 + 0,9416x$ , $R = 0,9708$                   | $y = 0,1328 - 0,02916t$ , $R = 0,78554$  |
| Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва     | $y = 0,01809 + 0,9831x$ , $R = 0,99697$                    | $y = -0,07615 + 0,06788t$ , $R = 0,91882$  |

Доцільність включення єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва до складу власних доходів міського бюджету є очевидною, що також відображено даними динамічної моделі. Так, з кожним роком спостерігатиметься тенденція до зростання частки даного податку у пропонованій структурі власних доходів міського бюджету приблизно на 0,067%, а місцевих податків і зборів на 0,038% (за умов діючого складу власних доходів – на 0,016%). Згідно з результатами часової моделі спостерігатиметься щорічний приріст фактичної частки на 2,64% ринкового

збору, хоча для питомої ваги усіх решти вищезазначених місцевих податків і зборів притаманним буде сповільнення темпів їх збільшення (див. табл. 3.11., рис. 3.1.).

Таким чином, проведені емпіричні розрахунки підтверджують доцільність теоретичних висновків щодо доцільності включення єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва до складу власних доходів міського бюджету, плати за землю та податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів до переліку місцевих податків і зборів.

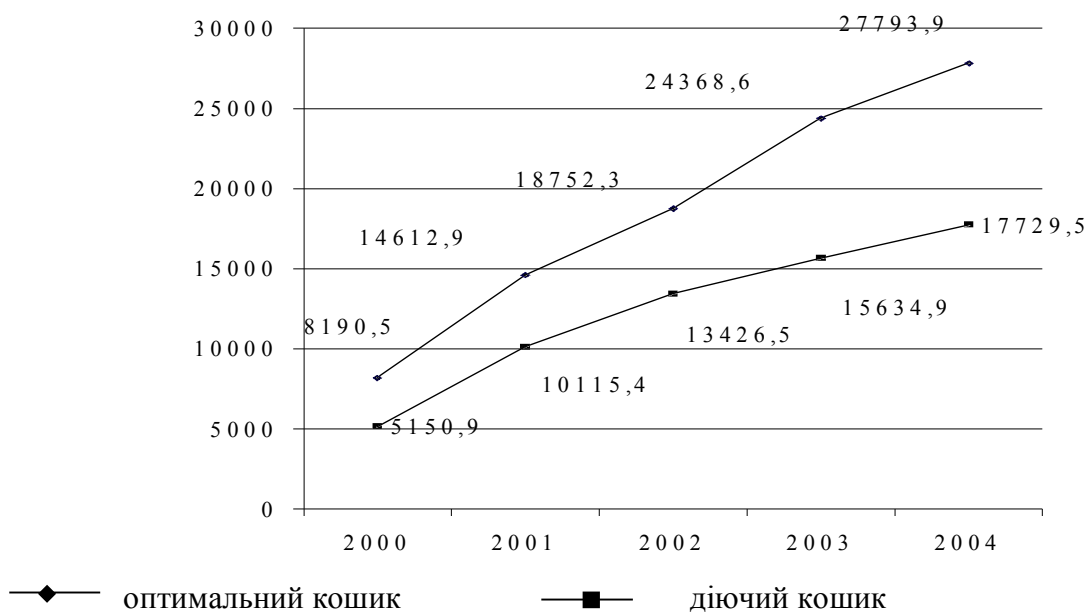


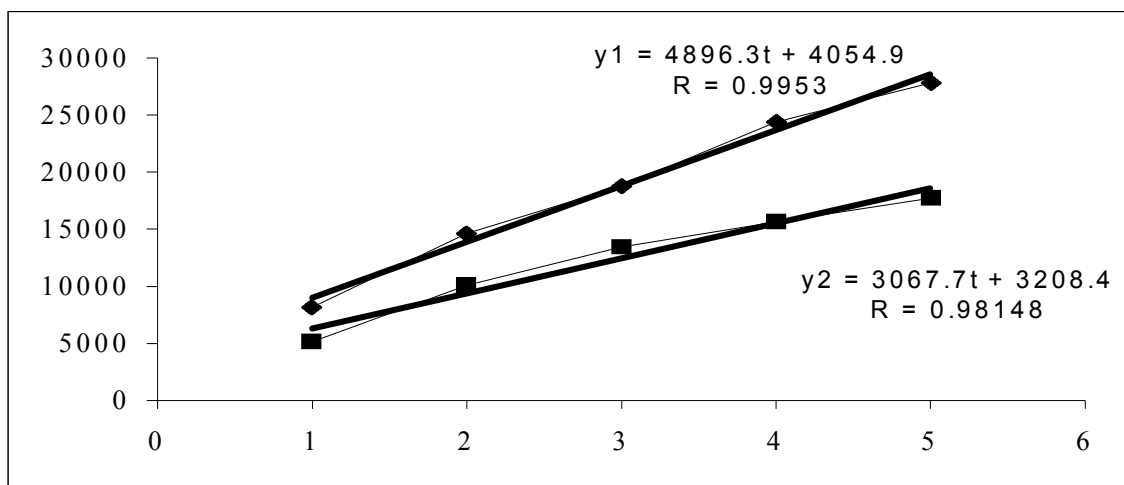
Рис. 3.1. Динаміка власних доходів міського бюджету на основі діючого та пропонуваного складу доходів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

Це забезпечуватиме зростання власних доходів, відповідно, позитивно відобразиться і на можливостях фінансування власних повноважень органів місцевого самоврядування. Варто зазначити, що відбуватимуться вагоміші позитивні зміни у частині надходжень платежів за оренду майна цілісних майнових комплексів у поданій нами структурі власних доходів. Так, на 1,029% матиме тенденцію до зростання фактична їх частка при збільшенні на 1% планової, оскільки при дослідженні діючої практики рівень такого збільшення становитиме 1,023%. Щорічно матиме місце збільшення фактичної частки цього джерела доходів на 0,024% у двох структурах. Застосування динамічної моделі для визначення

тенденцій частки податку з прибутку підприємств комунального значення дозволяє зробити висновок, що щорічно спостерігатиметься зниження його питомої ваги як у діючій структурі, так і у поданій нами структурі, проте в останній – темпи цього зниження будуть нижчими.

Використовуючи побудовані економіко-математичні моделі динаміки власних доходів міського бюджету міста Тернополя із врахуванням діючої та оптимальної структур, визначимо приріст власних доходів міського бюджету на 2004 рік (див. рис. 3.2.) Приріст функції на проміжку  $[\alpha, \beta]$  визначається за формулою:  

$$\Delta = f(\beta) - f(\alpha) \approx df = f'(\varepsilon)(\beta - \alpha).$$



$y_1$  – пропонований склад власних доходів міського бюджету міста обласного значення,  
 $y_2$  – власні доходи міського бюджету міста обласного значення,  
 $t$  – період часу, рік.

Рис. 3.2. Економіко-математичні моделі динаміки власних доходів міського бюджету.

Знаходимо значення похідних від побудованих математичних залежностей:

$$y_1' = (y_1)' = (4896t + 4055)' = 4896;$$

$$y_2' = (y_2)' = (3067.7t + 3208.4)' = 3067.7$$

Приріст власних доходів міського бюджету на 2004 рік:

а) за умови використання пропонованого складу власних доходів міського бюджету м.Тернополя –  $4896 \times (5-4) = 4896 \times 1 = 4896$  (тис. грн);

б) за умови використання діючого складу власних доходів міського бюджету м.Тернополя –  $3067,7 \times (5-4) = 3067,7 \times 1 = 3067,7$  (тис. грн).

Наочно доведено доцільність пропонованого складу джерел формування власних доходів міського бюджету, оскільки це суттєво впливає на їх величину (див. рис. 3.1., 3.2., табл. 3.12.).

Таким чином, визначивши основні чинники динаміки власної дохідної бази міського бюджету, тенденції розвитку фактичних часток різних видів доходів у діючих структурах, запропоновано та обґрунтовано доцільність застосування пропонованого складу власних доходів, що забезпечуватимуть фінансування власних повноважень органів місцевого самоврядування. Здійснимо прогнозування величин доходів на певний період часу.

Таблиця 3.12.

Прогнозування обсягів власних доходів міського бюджету міста обласного значення із застосуванням економіко-математичного моделювання

| Обсяги власних доходів міського бюджету міста обласного значення (м.Тернопіль) | Економетрична модель,<br>$y$ - власні доходи міського бюджету міста обласного значення, тис. грн.,<br>$t$ - період часу, рік | Прогнозне значення власних доходів, тис. грн. |            |             |
|--|--|---|------------|-------------|
|  |  | рік   | нижня межа | верхня межа |
| Пропонована структура  | $y = 4055 + 4896t, R = 0,9635$   | 2005  | 29490,0    | 37370,0     |
|  |  | 2006  | 33780,0    | 42880,0     |
|  |  | 2007  | 37990,0    | 48450,0     |
|  |  | 2008  | 42163,0    | 54077,0     |
|  |  | 2009  | 46305,0    | 59735,0     |
| Діюча структура  | $y = 3208,4 + 3067,7t, R = 0,9635$   | 2005  | 16633,0    | 26587,0     |
|  |  | 2006  | 18933,0    | 30427,0     |
|  |  | 2007  | 21144,0    | 34356,0     |
|  |  | 2008  | 23296,0    | 38344,0     |
|  |  | 2009  | 25408,0    | 42372,0     |

Часову динаміку розвитку обсягів основних видів доходів міського бюджету м.Тернополя опишемо економіко-математичними залежностями. Прорахуємо їх прогнозні значення на 5 років (2005 – 2009) та представимо в таблиці 3.13.

Прогнозування доходів міського бюджету міста Тернополя із застосуванням  
економіко-математичного моделювання

| Види доходів міського бюджету міста обласного значення   | Економіко-математична модель,<br>$y$ –обсяги конкретного виду доходів,<br>тис. грн., $t$ - період часу, рік | Прогнозне значення<br>результативного показника,<br>тис. грн. |               |                |
|--|---|---|---------------|----------------|
|  |   | рік   | нижня<br>межа | верхня<br>межа |
| 1  | 2   | 3   | 4             | 5              |
| Доходи міського бюджету м.Тернополя без врахування обсягів міжбюджетних трансфертів, тис. грн. | $y = 27160 + 9363.1t, R = 0,9635$   | 2005  | 90499,0       | 132361,0       |
|  |   | 2006  | 98362,0       | 143218,0       |
|  |   | 2007  | 106048,0      | 154252,0       |
|  |   | 2008  | 113601,0      | 165439,0       |
|  |   | 2009  | 121030,0      | 176730,0       |
| Податкові надходження, тис, грн.,  | $y = 10469 + 10403t, R = 0,81357$   | 2005  | 34772,0       | 152622,0       |
|  |   | 2006  | 39888,0       | 168312,0       |
|  |   | 2007  | 44365,0       | 184635,0       |
|  |   | 2008  | 48364,0       | 201456,0       |
|  |   | 2009  | 51978,0       | 218642,0       |
| Податок з доходів фізичних осіб, тис. грн.   | $y = 4446 + 6005t, R = 0,92407$<br>$y = 217,8 + 6973t - 35,05t^2, R = 0,97218$                              | 2005  | 37860,0       | 82420,0        |
|  |   | 2006  | 42580,0       | 90320,0        |
|  |   | 2007  | 47040,0       | 98340,0        |
|  |   | 2008  | 51260,0       | 106440,0       |
|  |   | 2009  | 55310,0       | 114590,0       |
|  |   | 2010  | 59180,0       | 122780,0       |
| Плата за землю, тис. грн.  | $y = 1913 + 6444t, R = 0,68924$   | 2005  | 1510,9        | 2602,0         |
|  |   | 2006  | 2486,0        | 4604,4         |
|  |   | 2007  | 4845,0        | 4767,5         |
|  |   | 2008  | 755,9         | 625,6          |
|  |   | 2009  | 6084,0        | 5986,6         |
|  |   | 2010  | 5045,0        | 5343,8         |
| Плата за ліцензії на певні види господарської діяльності, тис. грн.                            | $y = 998,2 - 107,9t, R = 0,63922$   | 2005  | -894,0        | 1164,0         |
|  |   | 2006  | -1093,8       | 1148,1         |
|  |   | 2007  | -1304,7       | 1143,2         |
|  |   | 2008  | -1524,6       | 1147,4         |
|  |   | 2009  | -1751,5       | 1158,5         |
| Плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності, тис. грн.                   | $y = 1238 + 225,1t, R = 0,74483$  | 2005  | 1477,0        | 4505,0         |
|  |   | 2006  | 1630,0        | 4930,0         |
|  |   | 2007  | 1794,0        | 5398,0         |
|  |   | 2008  | 1977,0        | 5909,0         |
|  |   | 2009  | 2182,0        | 6464           |
| Місцеві податки і збори, тис. грн.   | $y = 1649 + 571,1t, R = 0,99429$  | 2005  | 5736,9        | 6709,1         |
|  |   | 2006  | 6264,3        | 7323,7         |
|  |   | 2007  | 6787,5        | 7944,5         |
|  |   | 2008  | 7306,6        | 8569,4         |
|  |   | 2009  | 7821,6        | 9196,4         |
| Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва, тис. грн.                                  | $y = -1437 + 2456t, R = 0,99723$  | 2005  | 11776,0       | 14824,0        |
|  |   | 2006  | 14000,0       | 17520,0        |
|  |   | 2007  | 16187,0       | 20233,0        |
|  |   | 2008  | 18366,0       | 22974,0        |

|  |  |      |          |          |
|--|--|------|----------|----------|
|  |  | 2009 | 20523,0  | 25717,0  |
| Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, тис. грн. | $y = 885 + 342t, R = 0,69338$          | 2005 | 804,0    | 6448,0   |
|  |  | 2006 | 894,0    | 7044,0   |
|  |  | 2007 | 952,0    | 7670,0   |
|  |  | 2008 | 988,0    | 8320,0   |
|  |  | 2009 | 1006,0   | 8988,00  |
| Податок з прибутку підприємств комунальної власності, тис. грн.                            | $y = 20946 - 3643t, R = 0,78451$       | 2005 | -31017,0 | 14623,0  |
|  |  | 2006 | -36710,0 | 1330,0   |
|  |  | 2007 | -42640,0 | 11680,0  |
|  |  | 2008 | -4877,0  | 10510,0  |
|  |  | 2009 | 55040,0  | 9500,9   |
| Неподаткові надходження, тис. грн.   | $y = 34538 - 14638 \ln t, R = 0,61175$ | 2005 | -43453,1 | 51650,9  |
|  |  | 2006 | -49443,2 | 54192,8  |
|  |  | 2007 | -55765,5 | 57430,52 |
|  |  | 2008 | -62333,6 | 61208,4  |
|  |  | 2009 | -69084,3 | 65411,7  |
| Державне мито, тис. грн.   | $y = -39,18 + 215,9, R = 0,81685$      | 2005 | 804,0    | 6448,0   |
|  |  | 2006 | 894,0    | 7044,0   |
|  |  | 2007 | 952,0    | 7670,0   |
|  |  | 2008 | 988,0    | 8320,0   |
|  |  | 2009 | 1006,0   | 8988,0   |
| Плата за оренду майна цілісних майнових комплексів, тис. грн.                              | $y = -1593 + 773,3t, R = 0,901165$     | 2005 | 1655,0   | 7533,0   |
|  |  | 2006 | 2164,0   | 8570,0   |
|  |  | 2007 | 2641,0   | 9639,0   |
|  |  | 2008 | 3094,0   | 10732,0  |
|  |  | 2009 | 3530,0   | 11844,0  |
| Збір за забруднення навколишнього природного середовища, тис. грн.                         | $y = e^{2,084+0,5121t}, R = 0,68042$   | 2005 | 43,2     | 535,8    |
|  |  | 2006 | 208,3    | 757,9    |
|  |  | 2007 | 499,5    | 1112,9   |
|  |  | 2008 | 1003,9   | 1686,1   |
|  |  | 2009 | 1867,8   | 2622,2   |
| Надходження від штрафів та фінансових санкцій, тис. грн.                                   | $y = 125,09 + 53,382t, R = 0,68726$    | 2005 | 105,0    | 999,2    |
|  |  | 2006 | 118,2    | 1092,8   |
|  |  | 2007 | 126,7    | 1191,1   |
|  |  | 2008 | 131,4    | 1293,2   |
|  |  | 2009 | 133,3    | 1398,1   |
| Офіційні трансферти, тис. грн.   | $y = 6063.5 + 3599.8t, R = 0,84625$    | 2005 | 19999,0  | 56925,0  |
|  |  | 2006 | 22277,0  | 61845,0  |
|  |  | 2007 | 24401,0  | 66921,0  |
|  |  | 2008 | 26399,0  | 72123,0  |
|  |  | 2009 | 28295,0  | 77427,0  |

Відповідно до проведених розрахунків обсяги доходів міського бюджету м. Тернополя без врахування офіційних трансфертів збільшуватимуться приблизно із швидкістю 9363,1 тис. щороку. Зокрема, в частині податкових надходжень це збільшення становитиме 10403 тис. грн., проте, у частині неподаткових – тенденція протилежна (темпи приросту сповільнюватимуться щороку, повторюючи поведінку



логарифмічної функції), чим і буде зумовлене нарощування величин офіційних трансфертів, наданих з державного бюджету щорічно у сумі 3599 тис. грн.

Зазначимо, що у частині податкових надходжень основними чинниками позитивних змін будуть такі види надходжень: плата за землю, величина якої зростатиме щорічно на 6444 тис. грн., та податку з доходів фізичних осіб, обсяги якого матимуть тенденцію до нарощування щорічно у розмірі 6000 тис. грн.

Проте, як свідчать дані використаної нами динамічної моделі, обсяги надходжень податку з прибутку підприємств комунального значення матимуть тенденцію до зниження щорічно приблизно у розмірі 3643 тис. грн., що пояснюється включенням даного виду доходу до складу єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва, величина якого, у свою чергу, зростатиме на 2456 тис. грн. за рік. Тенденцію до збільшення неподаткових надходжень визначатимуть обсяги платежів за оренду майна цілісних майнових комплексів та державного мита, які збільшуватимуться щорічно на 773 тис. грн. та 215,9 тис. грн., відповідно. Також простежуватиметься тенденція до нарощування величин надходжень від штрафів та фінансових санкцій у сумі 53000 грн. У частині надходжень до цільових фондів обсяги зборів за забруднення навколишнього природного середовища щороку збільшуватимуться в 1,67 разів.

### **Висновки до розділу III**

У ході дослідження можливих шляхів оптимізації формування та виявлення резервів зростання обсягів власних доходів місцевих бюджетів на сучасному етапі розвитку України дістала подальшого підтвердження практична близькість поглядів на проблеми наповнення місцевих бюджетів.

Дослідження проблематики формування доходів місцевих бюджетів дозволило виявити коло основних проблем, що уповільнюють темпи приросту основних видів надходжень та здійснення ефективної бюджетної політики органами місцевого самоврядування. До основних з них відносяться: недостатнє законодавче та нормативне обґрунтування взаємоузгодженої діяльності учасників бюджетного

процесу – органів місцевого самоврядування та фінансових, податкових, контрольно-ревізійних органів та органів державного казначейства.

Реальному забезпеченню принципу правової, організаційної, матеріально-фінансової самостійності місцевого самоврядування в межах, визначених законодавством України, та принципу місцевого самоврядування, зафіксованому у Конституції України та Законі України “Про місцеве самоврядування в Україні”, сприятиме надання прав органам місцевого самоврядування стосовно запровадження на своїй території власних податків і зборів. Автором досліджено, що зміни в частині розширення переліку місцевих податків і зборів за рахунок запровадження цільових податків, таких як податок на благоустрій територій та екологічний податок, сприятимуть вирішенню питань місцевого значення.

Розширення прав місцевих органів влади у частині встановлення територіальних надбавок до ставок загальнодержавних податків сприятиме удосконаленню трансфертної політики, зниженню рівня дотаційності бюджетів нижчого рівня. Результати проведених емпіричних розрахунків підтверджують доцільність запровадження такої надбавки до податку з доходів фізичних осіб у розмірі 2% при умові його надходження до бюджету того рівня органу місцевої влади, який її встановив. Це стимулюватиме органи місцевої влади до збільшення кількості робочих місць та загалом позитивно впливатиме на розвиток економіки відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Для значного підвищення ефективності використання бюджетних коштів та пом'якшення гостроти проблеми нерівномірності економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць рекомендовано застосування цільового надання державних трансфертів, залежно від пріоритетів соціально-економічного розвитку держави та для конкретних програм.

З метою стабільного надходження і у достатніх обсягах неподаткових надходжень в частині платежів за оренду майна цілісних майнових комплексів, відповідно, підвищення ефективності управління комунальною власністю пропонуємо здійснення комплексу заходів у напрямку забезпечення прозорості та зрозумілої оцінки вартості майна, прозорості процедури продажу або передачі в

оренду майна комунальної власності, постійного обліку та контролю за використанням об'єктів комунальної власності, формування зрозумілої та порівняної інформації про результати роботи комунальних підприємств, погоджені дії з суб'єктами підприємницької діяльності, що беруть участь в процесі використання об'єктів відповідної території.

Збільшення частки власних доходів місцевих бюджетів є стратегічним питанням фінансової автономії відповідних адміністративно-територіальних одиниць. У даному контексті окреслено основні орієнтири зміцнення дохідної частини місцевих бюджетів. Відповідно, із використанням методів економіко-математичного моделювання доведено обґрунтованість сформульованих теоретичних висновків та рекомендацій з приводу включення до складу власних доходів міського бюджету міста обласного значення єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва та розширення переліку місцевих податків і зборів за рахунок податків, які за своєю економічною природою є саме місцевими: податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів та плати за землю, що сприятиме повноцінному фінансуванню та реалізації місцевих проектів і програм соціально-економічного розвитку, здійснюваних органами місцевого самоврядування.

Побудовано економетричну модель аналізу доходів місцевих бюджетів для дослідження впливу соціально-економічних факторів, як рушійних, так і гальмуючих на динаміку власної дохідної бази органів місцевого самоврядування, що дає можливість обґрунтувати застосування нових підходів стосовно оптимізації формування дохідної частини бюджетів на локальному рівні з метою удосконалення діючої практики їх наповнення.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [21; 22; 23]

## ВИСНОВКИ

Проведене дослідження концептуальних засад теорії та практики формування доходів місцевих бюджетів, особливостей функціонування власних і закріплених видів надходжень дало можливість сформулювати низку узагальнень, висновків та пропозицій.

Суть основних науково-теоретичних результатів дисертації можна звести до наступного.

1. Враховуючи теоретичні узагальнення та висновки, напрацьовані як вітчизняною, так і зарубіжною класичною економічною наукою, автором уточнено трактування доходів місцевих бюджетів в умовах ринкових трансформацій українського суспільства як частини фінансових ресурсів держави, що, згідно з діючим бюджетним законодавством, є власними та закріпленими видами надходжень, які мобілізуються у фондах грошових коштів органів місцевого самоврядування за рахунок податкових, неподаткових доходів, надходжень від операцій з капіталом та до цільових фондів, коштів, виділених з інших бюджетів з метою забезпечення ефективного та повноцінного виконання власних та делегованих функцій та повноважень.

2. У процесі проведеного критичного узагальнення визначень власних та закріплених доходів місцевих бюджетів автором удосконалено підходи до виявлення їх сутності через відзначення функціонального призначення. На нашу думку, власні доходи – це грошові кошти, що повністю належать місцевим бюджетам та у твердо фіксованому розмірі зараховуються до них, не надходячи до бюджетів вищого рівня і не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів. Закріпленими ми вважаємо доходи, які відповідно до чинного законодавства належать до доходів державного бюджету і з метою збалансування місцевих бюджетів закріплюються повністю або частково за бюджетами нижчого рівня.

3. З метою ефективнішого вирішення практичних питань, що сприятимуть приросту обсягів дохідної частини місцевих бюджетів у напрямку розширення інформаційної бази для здійснення аналізу автором виділено критерії класифікації

доходів місцевих бюджетів: за соціально-економічним змістом; за повнотою зарахування доходів до місцевих бюджетів; за періодичністю надходжень; за методом залучення; за способом зарахування; у відповідності з кодом бюджетної класифікації; за формою утворення; за змістом; за джерелами утворення.

4. Автором з'ясовано, що належний рівень фінансування повноважень органів місцевого самоврядування є можливим за умови забезпечення правильності вибору методики акумулювання окремих видів доходів. Таким чином, автором науково обґрунтовано та запропоновано систематизований перелік із 14 принципів формування доходів місцевих бюджетів.

5. У дисертації доведено, що забезпечення органів місцевої влади стабільними, надійними видами надходжень, спрямоване на ефективне виконання їхніх повноважень, залежить від якості використання результатів всебічного аналізу та дієвого контролю за цим процесом. Автором пропонується запровадження у практику організаційної моделі діяльності фінансових, податкових, контрольно-ревізійних та інших органів влади, згідно з якою Міністерство фінансів має бути керівною ланкою, яка розроблятиме у єдиному центрі основні засади податкової і бюджетної політики та методи контролю за процесами планування, наповнення й виконання місцевих бюджетів.

6. З метою забезпечення ефективної діяльності органів місцевого самоврядування у частині формування доходів місцевих бюджетів автор пропонує запровадити у практику прийняття законодавчих актів щодо податкового та бюджетного законодавства за наявності експертного висновку Міністерства фінансів України, що обмежить внесення змін у законодавчі акти після схвалення відповідного закону про Державний бюджет України на відповідний рік і запобігатиме розбалансуванню бюджетів у процесі їх виконання.

Основні висновки та результати практичного характеру.

1. Аналіз динаміки і структури власної дохідної бази місцевих бюджетів України та місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей засвідчив її недостатність та обмеженість у вирішенні питань якісного виконання завдань органами місцевого самоврядування. Цей факт обумовлює

доцільність забезпечення більшої вагомості місцевих податків і зборів при здійсненні бюджетних видатків. З огляду на це, автором запропоновано удосконалення механізму визначення об'єкту, бази та ставок оподаткування у частині таких податків і зборів: податку з реклами, ринкового збору, збору за паркування автотранспорту із врахуванням при цьому суттєвих змін, що мали місце у відносинах власності, соціальній сфері, реальних доходах населення, оскільки можливості, закладені у цих платежах - наявність потенційних платників та об'єктів оподаткування - використовується ще не повною мірою; розширення переліку місцевих податків і зборів за рахунок цільових податків - податку на благоустрій міст та екологічного податку.

2. В умовах змін податкового законодавства у 2004 році автором доведено необхідність удосконалення адміністрування податку з доходів фізичних осіб стосовно посилення контролю з боку органів місцевого самоврядування за повнотою та своєчасністю перерахування цього виду платежу до відповідних місцевих бюджетів за місцем знаходження відокремлених підрозділів платників; внесення змін у діюче податкове законодавство та у програмне забезпечення щодо запровадження особових рахунків платників податків з нарахування і сплати податку із виділенням окремим рядком сум, одержаних від здачі в оренду громадянами земельних паїв.

3. На основі результатів проведеного дослідження у роботі відзначено недостатню забезпеченість повноважень органів місцевого самоврядування власними доходами. Доведено доцільність включення єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва до складу доходів міського бюджету міста обласного значення, що не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів. З огляду на те, що на практиці спостерігаються значні нерівномірності та невідповідності у визначенні ставок щодо даного податку, ми пропонуємо встановити порядок сплати єдиного податку на підприємницьку діяльність з фізичних осіб не у фіксованих ставках, а залежно від обсягів реалізації робіт, товарів та послуг.

4. З метою зменшення залежності місцевих бюджетів від офіційних трансфертів, виділених з державного бюджету, та зниження рівня дотаційності автором запропоновано надання органам місцевого самоврядування права на встановлення територіальної надбавки до загальнодержавного податку з доходів фізичних осіб у розмірі 2% та надходження його до бюджету того органу місцевої влади, який її встановив. Результати проведених емпіричних розрахунків свідчать, що це призведе до зростання частки податкових надходжень у структурі доходів міського бюджету міста обласного значення без врахування міжбюджетних трансфертів більше, як на 5%.

5. У роботі доведено, що реальному збільшенню обсягів власних доходів місцевих бюджетів у якості основного елементу місцевого оподаткування сприятиме використання прямих податків. Зазначено, що основним недоліком непрямих податків є обмежені можливості їх використання для стимулювання виробництва. Нарощування власних доходів місцевих бюджетів має відбуватись при збільшенні темпів виробництва. З огляду на це, потребують запровадження такі види податків і зборів, які б за своєю економічною природою виконували не лише фіскальну функцію, а й стимулювали і заохочували підприємницькі структури до створення додаткової вартості та її легалізації.

6. Для забезпечення якісного виконання законодавчо визначених повноважень органів місцевої влади, раціональнішого використання залучених коштів та ефективнішого здійснення бюджетних видатків місцевими податками автором пропонується визначити такі загальнодержавні податки, котрі, за своєю економічною природою уже є місцевими та власними обсягами забезпечуватимуть дотримання усіх вищезазначених умов. Доведено, у структурі власних доходів міських бюджетів міст обласного значення плата за землю, податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів разом із ринковим збором будуть основними джерелами місцевих податків і зборів та забезпечуватимуть їх частку на рівні 60%, зокрема:

6.1. Проведені розрахунки показали, що у якості місцевого податку плата за землю формуватиме близько 45% надходжень місцевих податків і зборів. Автором

пропонується доопрацювання відповідних положень діючого податкового, бюджетного законодавства у частині покладення обов'язків на податкові органи щодо реєстрації укладених договорів оренди. Органи місцевого самоврядування, які укладають угоду оренди землі, повинні надавати до податкових інспекцій списки орендарів на поточний рік та інформувати їх про укладення нових, внесення змін до існуючих договорів оренди та їх розірвання.

6.2. У результаті здійснених емпіричних розрахунків встановлено: податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів забезпечуватиме 20% усіх місцевих податків і зборів. Автором запропоновано кошти цього джерела доходів спрямовувати на фінансування будівництва та утримання доріг місцевого значення, що сприятиме покращенню місцевої інфраструктури.

7. При розробці проектів рішень про місцеві бюджети автором пропонується застосування розробленої економетричної моделі аналізу доходів місцевих бюджетів, впровадження якої дає можливість оцінити та системно дослідити взаємозв'язок та залежність доходів місцевих бюджетів від впливу на них певних соціально-економічних факторів. Використання запропонованих показників виявлятиме резерви зростання доходів місцевих бюджетів, що позитивно відзначиться на фінансовій базі органів місцевого самоврядування, стимулюватиме її приріст.



**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Андриевский И.Е. Энциклопедический словарь / Под. ред. Андриевского И.Е.- Санкт-Петербург: Изд. Ф.А. Блокгауз, И.А. Ефрон-Т.5 Буны-Вальтер, 1891.- 280 с.
2. Арсон С. Фінансова політика Радянської влади.-Харків:Укр.філія держ. фін. в-тва СРСР, 1929.
3. Бабич А.М., Павлова Л.П. Финансы. Денежное обращение. Кредит. Учебник.- М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2000.-687с.
4. Базарова Г.Б., Толстиков А.С. Роль финансов в социально-экономическом развитии страны.-М.:Финансы и статистика, 1986.-230 с.
5. Бак Н.А. Регулювання міжбюджетних відносин як складова міжбюджетного регулювання // Фінанси України.-2002.-№5.-С. 78-82.
6. Бачурин А. Экономическое содержание бюджета при социализме.- М.:Госфиниздат, 1957.
7. Боголепов Д.П. Краткий курс финансовой науки. Учеб. для вузов.-2-е изд., испр. и доп.-Пролетарий, 1929.-318 с.
8. Болдырев Б.Г. Финансы капиталистических государств. Учебник / Под. ред. Болдырева Б.Г.-4-е изд., перераб. и доп.-М.:Финансы и статистика, 1985.-344с.
9. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії.-Пер. з нім.-К.:Либідь, 2000.-654 с.
10. Блинов И.А., Буковецкий А.И. Финансовая энциклопедия / Под ред. Блинова И.А. и Буковецкого А.И.-М.:Государственное издательство, 1924.- 923 с.
11. Бунге Н.Х. Очерки политико-экономической литературы.-СПб.: 1895.-465 с.
12. Булгакова С.О., Колодій О.Т., Єрмошенко Л.В., Василенко Л.І., Масленнікова Т.О. Формування і функціонування бюджетної системи України: Монографія за ред. д.е.н., проф. Мазаракі А.А.-КНЕУ-К.:КНИГА, 2003.-343 с.
13. Бутаков Д.Д. Местные бюджеты стран-членов СЭВ / Под ред. Бутакова Д.Д.- М.:Финансы и статистика, 1980.-147 с.

14. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001р. // Відомості Верховної Ради України.-2001.-№37-38.-С. 189.
15. Василик О.Д., Буковинський С.А., Павлюк К.В. Фінансова стабілізація: суть, заходи, проблеми //Фінанси України.-1996.-№3-4.-С. 5-28.
16. Василик О.Д. Державні фінанси України. Навч. посібник.-К.:Вища школа, 1997.-383 с.
17. Василик О.Д., Павлюк К.В. Удосконалення податкової системи України // Фінанси України.-1997.-№10.-С. 37-42.
18. Васильева И.В. Местные бюджеты в современных условиях.-М.:Финансы и статистика, 1987.-112 с.
19. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України. Підручник.-К.:НІОС, 2002.-608 с.
20. Василик О.Д. Податкова система України. Навч. посібник.-К.:ВАТ “Поліграфкнига”, 2004.-478 с.
21. Вовна Н.І Удосконалення формування доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної реформи // Наукові записки Тернопільського державного економічного університету імені В.Гнатюка. Серія: Економіка.-2003.-№15.-С. 97-100.
22. Вовна Н.І., Бескид Й.М. Місцеві податки і збори у доходах місцевих бюджетів України // Зб. наук. праць кафедри економічного аналізу.-Тернопіль, Економічна думка.-2004.-Вип. 13. Ч. I.-С. 140-145.
23. Вовна Н.І. Податкові надходження у доходах місцевих бюджетів // Матеріали другої Всеукраїнської науково-практичної конференції.-Дніпропетровськ:ДНУ, 2004.-С. 7-9.
24. Вовна Н.І. Теоретична концептуалізація доходів місцевих бюджетів // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка.-2005.-№17.-С. 205-210.
25. Вовна Н.І. Організаційно-методологічні та правові засади формування доходів місцевих бюджетів України // Матеріали другої міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених.-Тернопіль: ТАНГ, 2005.-С. 50-53.

26. Вовна Н.І. Прагматизм доходів місцевих бюджетів (на прикладі місцевих бюджетів Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей) // Економіка: проблеми теорії і практики.-Дніпропетровськ:, 2005.-Т. IV.-Вип. 205.-С. 1162-1186.
27. Вовна Н.І. Аналіз податкових надходжень як домінуючого інструменту мобілізації доходів місцевих бюджетів // Матеріали четвертої Міжнародної науково-практичної конференції.-Дніпропетровськ: , 2005.-С. 21-25.
28. Вовна Н.І. Неподаткові надходження: їх роль та значення у формуванні власної дохідної бази місцевих бюджетів // Регіональна економіка.-2005.-№3.-С. 143-156.
29. Вовна Н.І. Дискусійні питання сутності місцевих бюджетів // Наукові записки Тернопільського державного економічного університету імені В.Гнатюка. Серія: Економіка.-2005.-№19.-С. 84-91.
30. Всесвітня декларація місцевого самоврядування // Міське та регіональне самоврядування України.-1994.-Вип.1-2(6-7).-С. 65-69.
31. Гапонюк М.А., Яцюта В.П., Буряченко А.С., Славкова А.А.. Міське фінанси. Навч.-метод посібник.-К.:КНЕУ, 2002.-184 с.
32. Гарбузов В.Ф. Финансово-кредитный словарь. А-Й / Гл. редактор Гарбузов В.Ф.-М.:Финансы и статистика, 1984.-Т I.-511 с.
33. Геєць В.М. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України Геєця В.М.-К.:Ін-тут екон. Прогнозув, Фенікс, 2003.-1008 с.
34. Геєць В.М. Секторальні моделі прогнозування економіки України. Розд. 3. Моделювання та прогнозування державних фінансів як складової балансу фінансових ресурсів України / За ред. академіка НАН України В.М.Геєця.-К.:Фенікс, 1999.-304 с.
35. Гензель П.П. Местные налоги. Теория местного обложения.-М.:Изд-во Моск. Коммун. хоз-ва, 1927.-36 с.
36. Гнейст Р. История государственных учреждений Англии. (Пер. с англ).-М., 1885.

37. Деркач Н.И., Гордеева Л.П. Бюджет и бюджетный процесс на Украине.- Дніпропетровськ: Пороги, 1995.-256 с.
38. Державні фінанси: Теорія і практика перехідного періоду в Центральній Європі (Пер. з англ. Ю.Немец, Г.Райт).-К.:Основи, 1998.-542 с.
39. Декрет Кабінету Міністрів України “Про місцеві податки і збори” від 20.05.1993р. №56-93 // Відомості Верховної Ради України.-1993.-№30.-С. 336.
40. Декрет Кабінету Міністрів України “Про прибутковий податок з громадян” від 26.12.1992р. №13-92 // Відомості Верховної Ради України.-1993.-№10.-С. 77.
41. Декрет Кабінету Міністрів України “Про податок на промисел” від 17.03.1993р. №24-93 // Відомості Верховної Ради України.-1993.-№19.-С. 208.
42. Декларація про принципи місцевого самоврядування країн СНД. Декларація о принципах местного самоуправления в государствах-участницах Содружества // Информационный бюллетень межпарламентской Ассамблеи государств-участников Содружества Независимых Государств.-1995.-№6.-С. 85-89.
43. Дробозина Л.А. Общая теория финансов / Под.ред. Дробозиной Л.А.-М.:Банки и биржи ЮНИТИ, 1995.-256 с.
44. Дробозина Л.А. Финансы, денежное обращение и кредит. Учебник для вузов / Под ред. Дробозиной Л.А.-М.:Финансы, ЮНИТИ, 1997.-479 с.
45. Дробозина Л.А., Поляк Г.Б., Константинова Ю.Н. Финансы. Учебник для студентов вузов по экон. спец.-М.:Финансы, ЮНИТИ, 1999.-527 с.
46. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Редкол.: С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін.- Тернопіль: “Академія”, 2002.-Т. 3. 951 с.
47. Європейська хартія міст / Постоянная конф. местн. и регион. органов власти Европы (27 сес. Страсбург, 17-19 марта 1992г.).-Страсбург, 1992.-59 с.
48. Європейська Хартія місцевого самоврядування (Пер. з англ. Вишневського Є.М.).-Вид-во Ради Європи.-9 с.
49. Єгоров О. Взаємодія органів місцевої виконавчої влади з органами місцевого самоврядування в Україні // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України.-2004.-№2.-С. 289-295.

50. Єпіфанов А.О., Сало І.В., Д'яконова І.І. Бюджет і фінансова політика України. Підручник.-К.:Наукова думка, 1997.-302 с.
51. Жез Г. Общая теория бюджета. / Перевод под ред. Соловья Г.П., Шмакова К.К.-М.:Государственные финансы изд-во СРСР, 1930.
52. Жуков Е.Ф. Финансы зарубежных стран. Учеб. пос.-М.:МИНХ, 1984.-67с.
53. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник / 2-ге вид. випр. і доп.-Львів: Вид-во "Центр Європи", 1997.-576 с.
54. Заяц Н.Е. Теория налогов.-Минск:-БГЕУ, 2002.-220 с.
55. Закон України "Про Державний бюджет України на 1992рік," від 18.06.1992р. №2477-ХІІ // Відомості Верховної Ради України.-1992.-№35.-С. 513.
56. Закон України "Про Державний бюджет України на 1993 рік" від 09.04.1993р. №3091-ХІІ // Відомості Верховної Ради України.-1993.-№20.-С. 212.
57. Закон України "Про Державний бюджет України на 1994 рік" від 01.02.1994р. №3898-ХІІ // Відомості Верховної Ради України, 1994.-№20.-С. 120.
58. Закон України "Про Державний бюджет України на 1995 рік" від 06.04.1995р. №126/95-ВР // Відомості Верховної Ради України.-1995.-№16.-С. 111.
59. Закон України "Про Державний бюджет України на 1996 рік" від 22.03.1996р. №96/96-ВР // Відомості Верховної Ради України.-1996.-№16.-С. 71.
60. Закон України "Про Державний бюджет України на 1997 рік" від 27.07.1997р. №404/97-ВР // Відомості Верховної Ради України.-1997.-№33.-С. 207.
61. Закон України "Про Державний бюджет України на 1998 рік" від 30.12.97р. №796/97-ВР// Відомості Верховної Ради України.-1998.-№21.-С. 109.
62. Закон України "Про Державний бюджет України на 1999 рік" від 31.12.1998р. №378-ХІV // Відомості Верховної Ради України.-1999.-№8.-С. 59.
63. Закон України "Про державний бюджет України на 2000 рік" // Відомості Верховної Ради України.-2000.-№14-16.-С. 121.
64. Закон України "Про державний бюджет України на 2001 рік" // Відомості Верховної Ради України.-2001.-№2-3.-С. 10.
65. Закон України "Про державний бюджет України на 2002 рік" // Відомості Верховної Ради України.-2002.-№12-13.-С. 92.

66. Закон України “Про державний бюджет України на 2003 рік” // Відомості Верховної Ради України.-2003.-№10-11.-С. 86.
67. Закон України “Про державний бюджет України на 2004 рік” // Відомості Верховної Ради України.-2004.-№ 17-18.-С. 250.
68. Закон України “Про державний бюджет України на 2005 рік” // Відомості Верховної Ради України.-2005.-№7-8.-С. 162.
69. Закон України “Про державну податкову службу в Україні” від 04.12.1990р. №509 - XII // Відомості Верховної Ради України.-1991.-№6.-С. 37.
70. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21.05.1997р. №280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України.-1997.-№24.-С. 170.
71. Закон України “Про місцеві державні адміністрації” від 09.04.1999р. №586-XII // Відомості Верховної Ради України.-1999.-№20-21.-С. 190.
72. Закон УРСР “Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування” від 07.12.1990. №593-XII // Відомості Верховної Ради України.-1991.-№2.-С. 5.
73. Закон України “ Про внесення змін до Закону УРСР “Про місцеві Ради народних депутатів УРСР та місцеве і регіональне самоврядування” від 27.03.1992р. №2238-XI // Відомості Верховної Ради України.-1992.-№28.-С. 388.
74. Закон УРСР “Про бюджетну систему УРСР” від 05.12.1990р. №512-XII // Відомості Верховної Ради України.-1991.-№1.-С. 1.
75. Закон України “Про внесення змін і доповнень до закону УРСР “Про бюджетну систему УРСР” від 29.06.1995р. №253/95-ВР // Відомості Верховної Ради України.-1995.-№26.-С. 196.
76. Закон України “Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні” від 26.01.1993р.-№2939-12 // Відомості Верховної Ради України.-1993.-№13.-С. 110.
77. Закон УРСР“ Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування” від 07.07.1990р. №533-XII // Відомості Верховної Ради України.-1991.-№2.-С. 5.

78. Закон України “Про Рахункову палату” від 11.07.1996р. №315/96 // Відомості Верховної Ради України.-1996.-№43.-С. 212.
79. Закон України “Про плату за землю” від 03.07.1992р. №2536-12 // Відомості Верховної Ради України.-1992.-№38.-С. 560.
80. Закон України “Про податок з доходів фізичних осіб” від 22.05.2003р. № 889-IV// Відомості Верховної Ради України.-2003.-№37.-С. 308.
81. Закон України “Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів” від 11.12.1991р. №1963-XII // Відомості Верховної Ради України.-1992.-№11.-С. 150.
82. Закон України “Про фіксований сільськогосподарський податок” від 17.12.1998р. №320-XIV // Відомості Верховної Ради України.-1999.-№5-6.-С. 39.
83. Іващук О.Т. Кількісні методи і моделі фінансового прогнозування. Навчальний посібник. Тернопіль: ТАНГ “Економічна думка”, 2004.-261с.
84. Игудин А.Г. Взаимоотношения между звеньями бюджетной системы России // Финансы.-1992.-№9.-С. 18-21.
85. Конституція України. Закон від 28.06.1996 р. №254к/96- ВР // Відомості Верховної Ради України.-1996.-№30.-С. 141.
86. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття Конституції України від 08.06.1995р. № 1к/95-ВР// Відомості Верховної Ради України.-1995.-№18.-С. 133.
87. Капітановський Н. Доходи і розходи нашої держави.-Трест “Харків-Друк”, Третя друк. ім. Фрунзе, Укрголовполіт № 310, зам. 1326. Прим. 7000.
88. Каламбет С.В., Чайка В.М. Неподаткові платежі як додаткові джерела наповнення бюджету // Культура народів Причорномор'я.-2004.-№56.-Т.2.-С. 71-73.
89. Каламбет С.В. Податковий потенціал: теорія, практика, управління.-Д.:Наука і освіта, 2001.-304 с.

90. Карлін М.І., Горбач Л.М., Новосад Л.Я. Державні фінанси в транзитивній економіці / За ред. д.е.н., проф. Карліна М.І.-К.:Кондор, 2003.-220 с.
91. Кемпбелл Р., Макконел Стенді Л. Брю. Аналітична економія. Принципи, проблеми і політика. Частина І: Макроекономіка. Тринадцяте видання.- Львів.:Просвіта, 1997.-671 с.
92. Кириленко О.П. Зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів // Фінанси України.-1996.-№9.-С. 35-39.
93. Кириленко О.П. Європейська Хартія місцевого самоврядування і місцеві бюджети України // Вісник ТАНГУ.-1999.-№5.-С. 91-93.
94. Кириленко О.П. Проблеми вдосконалення бюджетного законодавства України // Роль фінансово-кредитної системи у стимулюванні економічного зростання в Україні. Зб. наук. праць.-Луцьк: Ред.-вид.віділ “Вежа” Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999.-С. 37-43.
95. Кириленко О.П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика): Монографія.-К.:НІОС, 2000.-384 с.
96. Кириленко О.П. “Місцеві бюджети у економічній системі держави”: Автореф. дис. докт. екон. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2002.
97. Кодацкий В.П. Проблемы формирования местных бюджетов // Економіка, фінанси, право.-2005.-№2.-С. 10-16.
98. Ковалева А.М. Финансы. Учеб. пос. / Под ред. проф. Ковалевой А.М.-3-е изд., перераб. и доп.-М.:Финансы и статистика, 2000.-384 с.
99. Кравченко В.І Фінанси місцевих органів влади: Монографія / Нац. ін-тут стратег. досліджень.-К.:1996.-106 с.
100. Кравченко В.І. Місцеві податки і збори та проблеми зміцнення фінансів місцевих органів влади в Україні. Зб. наук. праць НДФІ при М-ві фінансів України.-1995.-Вип. 1.-С. 48-62.
101. Кравченко В.І. Територіальний устрій та місцеві органи влади України. / Національний інститут стратегічних досліджень.-К.:1995.-Вип. 43.-89 с.



102. Кравченко В.І. Законодавче забезпечення фінансування місцевого самоврядування // Місцеве та регіональне самоврядування України.-1996.- Вип. 1-2 (14-15).-С. 56-59.
103. Кравченко В.І. Фінанси місцевих органів влади: основи теорії та практики.- К.:НДФІ, 1997.-191 с.
104. Кравченко В.І. Фінансові проблеми місцевих органів влади // Фінанси України.-1995.-№1.-С. 61-63.
105. Кравченко В.І. Земельне питання в діяльності органів місцевого самоврядування // Місцеве та регіональне самоврядування України.-1993.- Вип. 1-2.-С. 55-60.
106. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України. Навч. посібник.-К.:Т-во “Знання”- КОО, 1999.-487 с.
107. Кравченко В.І. Проблеми формування регіональної економічної політики в Україні // Місцеве та регіональне самоврядування України.-1992.-Вип. 3.- С. 17-21.
108. Кудряшов Р.А. Распределение доходов между бюджетами.-М.:Госфиниздат, 1962.-68 с.
109. Крисоватий А.І., Мельник В.І. Місцеві податки у США та особливості їх справляння // Фінанси України.-1999.-№1.-С. 100-106.
110. Крисоватий А.І Державна податкова політика і система податків // Фінанси України.-1998.-№11.-С. 64-68.
111. Крисоватий А.І., Десятнюк О.М. Податкова система. Навч. посібник.- Тернопіль: Карт-бланш, 2004.-331 с.
112. Крисоватий А., Луцик А. Податки і фіскальна політика. Навч. посібник.- Тернопіль, 2003.-312 с.
113. Кулишер И.М. Очерки финансовой науки.-Петроград: Наука и школа, 1919.- Вып. 1.
114. Кутдер К.Н. Государственные доходы СССР.-М.: Госфиниздат, 1940.

115. Лавров В.В. Плотников К.Н. Государственный бюджет СССР. Учебник / Автор. кол. под руков. проф. Лаврова В.В. и чл.-кор. АН СССР проф. Плотникова К.Н.-2-е изд., доп. и перераб.-М.:Финансы, 1975.-415 с.
116. Луніна І.О., Вахненко Т.П., Барановський О.І., Дем'яненко В.В., Кваснюк Б.Є. Формування Бюджету України та бюджетно-податкова політика у 1999-2001рр. // Наук. доп. НАН України, Інститут економічного прогнозування.-К.:2000.-102 с.
117. Луніна І.О. Місцеві бюджети України: пошук нових підходів до проведення реформ // Економіка України.-1998.-№3.-С. 33-34.
118. Луніна І.О. Податкові повноваження місцевих органів влади // Економіст.-2001.-№2.-С. 37-39.
119. Луніна І.О. Бюджетно-податкові важелі регулювання розподілу доходів: регіональний аспект // Вісник Технологічного університету Поділля.-2001.-№2.-С. 115-119.
120. Луніна І.О. Проблеми розмежування компетенції центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування // Бюджетна реформа в Україні.-Київ: НДФІ при Міністерстві фінансів України.-2001.-С. 214-219.
121. Луніна І.О. Рівень доходів бюджетів України та визначальні фактори його динаміки // Зб. наук. праць Академії Державної податкової служби України "Науковий вісник"-2002.-№(1)15.-С. 34-41.
122. Луніна І.О. Районні бюджети у контексті ефективної системи міжбюджетних відносин // Економіка і прогнозування.-2003.-№1.-С. 47-58.
123. Лук'яненко І.Г., Городніченко Ю.О., Краснікова Л.І. Економетричні підходи до аналізу фінансової програми місцевих органів влади України. К.:Видавничий дім "KM Academia", 2000.-121 с.
124. Либерман Я.Г. Государственный бюджет СССР в новых условиях хозяйствования.- М.: Наука, 1970.-366 с.
125. Марков А.П. Местные финансы (Очерки по вопросам финансового законодательства).-Харьков: Изд-во "Союз", 1918.-Вып. I.-162 с.

126. Матеюк В.К. Региональные бюджеты: совершенствование процесса // Финансы.-1993.-№12.-С. 43-46.
127. Мельник П.В. Міжбюджетні трансферти та сприяння розвитку регіонів // Актуальні проблеми економіки.-2004.-№10.-С. 43-49.
128. Мельник П.В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці.-Ірпінь. Академія державної податкової служби України, 2001.-362 с.
129. Мельник П.В. Проблема формування місцевих бюджетів і податкова політика держави // Фінанси України.-1998.-№6.-С. 101-103.
130. Мітіліно М.І. Основи фінансової науки.-Київ: Державне вид-во України, 1929.-395 с.
131. Мітіліно М.І. Елементи фінансової науки.-Київ.-Державне вид-во України, 1926.-126 с.
132. Мних М.В. Роль та значення місцевих фінансів у розвитку місцевого самоврядування // Економіка, фінанси, право.-2004.-№2.-С. 15-17.
133. Меньков Ф.А. Основные начала финансовой науки.-М.:1924.
134. Наказ Державного казначейства України та Державної податкової адміністрації України, Порядок від 25.04.2002р. №74/194 “Про затвердження Порядку взаємодії між органами Державного казначейства та державної податкової служби України в процесі виконання державного та місцевих бюджетів за доходами” // Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 20.05.2002р. за №436/6724 (<http://www.rada.gov.ua>).
135. Наказ Державного Казначейства України від 04.11.2002р. №205 “Про затвердження порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів” // Зареєстровано у Міністерстві юстиції України 26.11.2002р. за №919/7207 (<http://www.rada.gov.ua>).
136. Наказ Державного Казначейства України від 31.01.2002р. №17 “Про затвердження порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів за доходами та перерахування міжбюджетних трансфертів” // Зареєстровано у Міністерстві юстиції України 25.02.2002р. за №181/6469 (<http://www.rada.gov.ua>).

137. Новик В. Сучасний стан адміністративно-територіального устрою та шляхи його вдосконалення // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України.-2004.-№2.-С. 43-49.
138. Нитти Ф. Основные начала финансовой науки. (Пер с итал.).-М.:1904.-Т. XXXII.-624 с.
139. Огонь Ц.Г. Бюджет як основа розвитку місцевого самоврядування. // Вісник КНЕУ.-2001.-Вип. 1.-С. 24-29.
140. Огонь Ц.Г. Податкова політика і доходи бюджетів України // Фінанси України.-1997.-№5. С. 74-85.
141. Огонь Ц.Г. Фінансова політика і доходи бюджету України // Фінанси України.-1996.-№8.-С. 5-23.
142. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія). Навч. посібник.-К.: КНЕУ, 1999.-164с.
143. Опарін В.М. Бюджетна система. Навч. посібник.-К.:КНЕУ, 2000.-206 с.
144. Опарін В.М. Малько В.І., Кондратюк С.Я., Коломієць Г.Б. Бюджетна система.-К.:КНЕУ, 2002.-336 с.
145. Озеров Н.М. Местные финансы и местный бюджет.-М.:Госфиниздат, 1931.
146. Озеров Н.М, Оптивцев А.Н., Орлов Ф.Е. Местные финансы и местный бюджет.-М.:Госфиниздат, 1931.
147. Озеров И.Х. Основы финансовой науки. Учение об обыкновенных доходах.-Изд 5-тое (с отдельным дополнением).-М.:1917.- Вып. I.-544 с.
148. Озеров И.Х. Основы финансовой науки.-3-е изд. доп.-М.:1910.-Вып. II.-352 с.
149. Озеров И.Х. Основы финансовой науки. Курс лекций 4-е изд. доп.-М.:Тип. Товарищества Сытина, 1914.-Вып II.-364 с.
150. Падалка В.М., Милайлик Ю.О., Крапивка В.І. Економетричні моделі як засіб прогнозування доходів регіональних бюджетів // Фінанси України.-1999.-№6.-С. 8-17.
151. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України та зарубіжних країн. Навч. посіб.-К.:Знання-Прес, 2002.-495 с.
152. Павлюк К.В. Концептуальні основи фінансової незалежності місцевого самоврядування // Фінанси України.-1997.-№7.-С. 36-44.

153. Павлюк К.В Фінансові ресурси держави: Монографія.-К.:НІОС, 1998.-198с.
154. Павлова Л.П. Местные бюджеты капиталистических государств.-М.: Финансы, 1972.-152 с.
155. Поляк Г.Б. Финансы местных советов.-М.:Финансы и статистика, 1991.-152 с.
156. Поляк Г.Б. Финансы. Учебник для вузов.-2-е изд. перераб. и доп.–М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2003.-607 с.
157. Плотников К.Н. Бюджет советского социалистического государства.- М.:“Правда”, 1950.
158. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2001р. №1195. Про затвердження Формули розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету) між державним бюджетом та місцевими бюджетами (<http://www.rada.gov.ua>).
159. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.2002р. №490. “Про затвердження Порядку перерахування дотації вирівнювання та субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам, коштів, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів а також міжбюджетних трансфертів між місцевими бюджетами” (<http://www.rada.gov.ua>).
160. Наказ Державного Казначейства України від 26.06.2002р. №122 “Положення про єдиний казначейський рахунок” // Зареєстровано у Міністерстві юстиції України від 18.07.2002р. №594/6882 (<http://www.rada.gov.ua>).
161. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.07.1995р. №590 “Положення про Державне Казначейство України” (<http://www.rada.gov.ua>).
162. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2002р. №1204 “Типове положення про Головне фінансове управління обласної, Київської міської та фінансове управління Севастопольської міської державної адміністрації. Типове положення про фінансове управління районної, районної у м.Києві та фінансовий відділ районної у м.Севастополі державної адміністрації”
163. Політика субсидування органів місцевого самоврядування. Доповідь Експертної комісії з проблем місцевих та регіональних фінансів // Рада Європи. Експертний комітет з проблем місцевих та регіональних фінансів

Керівного комітету з регіональних та муніципальних питань / Упоряд. К.-Лотцом.-м.Страсбург, 1986.-31 с.

164. Пушкарева В.М. История финансовой мысли и политика налогов. Учеб. пособие.-М.: ИНФРА-М, 1996.-191 с.
165. Рау К. Основные начала финансовой науки (Пер. с нем.) / Под ред. В.Лебедева.-СПб.:Тип. Майкова, 1868.-372 с.
166. Романенко О.Р. Фінанси. Підручник.-К.:Центр Навчальної Літератури, 2003.-312 с.
167. Ровинский Н.Н. Местные финансы СССР. Бригада под рук. проф. Ровинского Н.Н.-М.:Госфиниздат, 1936.-484 с.
168. Романовский М.В. Финансы. Учебник для вузов / Под ред. проф. Романовского М.В., проф. Врублевской О.В., проф. Сабанти Б.М.-М.:Издательство “Перспектива”.-Издательство “Юрайт”, 2000.-520 с.
169. Романовский В.М. Финансы. Учебник для вузов / Под ред. проф. Романовского В.М.-М.:Изд-во “Перспектива”, изд-во “Юрайт”, 2000.-520 с.
170. Рикардо Д. Сочинения.-М.:Госполитиздат, 1941.-Том 1.-288 с.
171. Ровинский Н.Н. Государственный бюджет СССР. Учебное пособие для фин.-экон.вузов.-М.:Госфиниздат, 1944.-385 с.
172. Родионова В.М. Государственный бюджет и его роль в сбалансированном развитии экономики.-М.:Финансы и статистика.-1985.-143 с.
173. Сабанти Б.М. Теория финансов. Учеб пособие.-М.:Менеджер, 1998.-168 с.
174. Саблук П.Т., Амбросов В.Я., Манев Г.Є. Ринкова трансформація економіки АПК Монографія (ч.3. Фінансово-кредитна система) / За ред. Саблука П.Т., Амбросова В.Я., Манєва Г.Є.-К.:ІФЕ., 2002.
175. Садков В.Г. Гринкевич Л.С. Межбюджетные отношения и методические основы определения размеров местных бюджетов // Финансы.-1997.-№6.-С. 16-18.
176. Сычев Н.Т., Болдырев Б.Г. Финансы СССР. Учебник / Под ред. Сычева Н.Т., Болдырева Б.Г.-2-е изд. перераб. и доп.-М.:Финансы и статистика, 1984.-303 с.

177. Селигман Э. Очерки по теории обложения (финансовые проблемы военного и послевоенного периода).-Петроград: Изд-во Сев-Зап. Промбюро ВСНХ, 1924.-127 с.
178. Соколовська А.М. Податкова система: теорія і практика становлення.-К.:Знання-Прес, 2004.-454 с.
179. Слухай С.В. Прямі бюджетні трансферти в системі бюджетних відносин // Фінанси України.-1996.-№12.-С. 22-32.
180. Слухай С.В. Фінансове вирівнювання на рівні територіальних громад - досвід ФРН // Фінанси України.-1998.-№5.-С. 42-53.
181. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй. (Пер. з англ.).-К.:Port-Royal, 2001.-593 с.
182. Смирнов М.А. Местные финансы.-М.:Госиздат, 1926.
183. Смирнов М.А., Кудряшов Р.А. Перестройка местного бюджета.-М.:Госфиниздат, 1932.
184. Смирнов И.Н. Местный бюджет. / Бригада авторов под рук. Смирнова И.Н.-М.:Госфиниздат, 1936.-484 с.
185. Старостенко Н.В. Розподіл бюджетних ресурсів між рівнями влади // Фінанси України.-2004.-№ 6.-С. 38-45.
186. Сутормина В.М. Финансы капиталистических государств. Учеб. для вузов.-2-е изд., перераб и доп.-К.:Вища школа, 1983.-311 с.
187. Суторміна В.М., Федосов В.М., Андрущенко В.Л. Держава-податки-бізнес (Із світового досвіду регулювання ринкової економіки): Монографія.-К.: Либідь, 1992.-328 с.
188. Сиринов М.А. Местные финансы.-М.:Л ГИЗ, 1926.-216 с.
189. Стігліц Джозеф Е. Економіка державного сектора (Пер. з англ. Олійник А., Скільський Р.).-К.: Основи, 1998.-854 с.
190. Тарангул Л.Л. Оподаткування та регіональний розвиток (теорія і практика): Монографія.-Ірпінь: Академія ДПС України, 2003.-286с.

191. Тарангул Л.Л. Основні напрями удосконалення законодавчої бази оподаткування місцевими податками і зборами // Економіст.-2001.-№3.- С. 18-21.
192. Ткаченко В.А., Каламбет С.В., Кармазин Ю.А. Удосконалення податкового механізму на основі визначення податкового потенціалу // Фінанси України.-2001.-№7.-С. 99-103.
193. Тиктин Г.И. Основные организационные принципы в системе публичного хозяйства.-Проблемы общетерриториальных (государственных) и местных публичных финансов.-Одесса, 1928.
194. Тиктин Г.И. Очерки по общей теории публичных финансов. Опыт построения теоретической финансовой науки на публично-экономической основе.-Одесса, 1926.-51 с.
195. Твердохлебов В.М. Местные финансы.-Одесса:-Изд-во А.А.Ивасенко, 1919.-304 с.
196. Тургенев Н.И. Опыт теории налогов.-3-е изд.-М.:Государственное социально-экономическое издательство, 1937.-176 с.
197. Указ Президента України від 26.09.1999р. №1081/99 “Про положення про Міністерство фінансів України” (<http://www.rada.gov.ua>).
198. Указ Президента України від 27.04.1995р. №335/95 “Про Державне казначейство України” (<http://www.rada.gov.ua>).
199. Указ Президента України від 30.12.1995р. №1194/95 “Про делегування повноважень державної виконавчої влади головам та очолюваним ними виконавчим комітетам сільських, селищних і міських Рад” (<http://www.rada.gov.ua>).
200. Указ Президента України від 21.08.1995р. №760/95 “Положення про обласну, Київську, Севастопольську міську державну адміністрацію та Положення про районну, районну у містах Києві, Севастополі державну адміністрацію” (<http://www.rada.gov.ua>).
201. Указ Президента України від 28.06.1999р. №761/99 “Про впорядкування механізму сплати ринкового збору” (<http://www.rada.gov.ua>).



202. Указ Президента України від 03.07.1998Р. №727/98 “Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва” (<http://www.rada.gov.ua>).
203. Федосов В.М., Буряк Л.Д., Бутаков Д.Д. Государственные финансы. Учеб. пособие / Под ред. Федосова В.М., Огородника С.Я., Суторминой В.Н.-К.:Лыбидь, 1991.-276 с.
204. Федосов В.М., Опарін В.М., П'ятаченко Г.О., Буковинський С.А., Андрущенко В.Л. Податкова система України. Підручник.-К.:Либідь, 1994.-464 с.
205. Филимонов Б.И. Укрепление доходной базы местных бюджетов.-М.:Финансы, 1973.-103 с.
206. Филимонов Б.И. Совершенствование составления местных бюджетов.-М.: Финансы, 1976.-128 с.
207. Фединский Ю.И. Справочник официальных определений и терминов по экономике и финансам.-М.:Екзамен, 2002.-640 с.
208. Ходорович Н. Резервы укрепления доходной базы местных бюджетов: Автореф. дис. канд. экон. наук.-Л.:ЛФЭИ, 1977.
209. Черник Д.И. Налоги в рыночной экономике.-М.:Финансы, 1997.-383 с.
210. Чернявський О.П., Мельник П.В., Мельник В.М. Теорія фінансів. Навч. посіб. для студ.екон. спец. / Одеський держ. економічний ун-т; Академія держ. податкової служби України.-К.:Дія, 200.-236 с.
211. Шерменев М.К. Государственный бюджет СССР. Учебник / Под ред. Шерменева М.К.-2-е изд., перераб. и доп.-М.:Финансы, 1978.-408 с.
212. Ширкевич Н.А. Местные бюджеты.-М.:Финансы и статистика, 1991.-126 с.
213. Штейн Л. Финансовая наука.-Государственное хозяйство. (Пер. с нем.).-СПб.: 1885.- Вып. 1
214. Штурм Р. Бюджет. (Пер. с франц.)-М.: Общественная польза, 1907.-600 с.
215. Юрій С.І., Кізіма Т.О., Тріпак М.М., Злепко Н.П. Фінанси. Навчально-методичний посібник / За ред. д.е.н., проф. Юрія С.І.-Тернопіль: ТАНГ, 2002.-207 с.

216. Юрій С.І., Бескид Й.М. Бюджетна система України. Навчальний посібник.- К.:НІОС, 2000.-400 с.
217. Юрій С.І, Бескид Й.М., Плішко І.В. Державний бюджет України. Навчальний посібник.-Тернопіль:Т.О.В. “ЦМДС”, 1998.-277 с.
218. Юрій С.І, Дем’янишин В.Г., Буздуган Я.М. Антологія бюджетного механізму. Монографія:-Тернопіль:Економічна думка, 2001.-250 с.
219. Юрій С.І Концептуальні засади сутності бюджету // Фінанси України.-2001.- №10.-С. 3-10.
220. Юрій С.І, Стоян В.І, Мац М.Й. Казначейська система: Підручник.-Тернопіль: Карт-бланш, 2002.-590 с.
221. Юрій С.І, Бак Н.А. Податок з доходів фізичних осіб: переваги і недоліки українського варіанту // Наукові записки Тернопільського державного економічного університету імені В.Гнатюка. Серія: Економіка, 2003.-№15.- С. 90-97.
222. Юткина Т.Ф. Налоговедение: от реформы к реформе.-М.:Инфра, 1999.-293с.
223. Янжул И. И. Основные начала финансовой науки. Учение о государственных доходах / Вступ. статья А.Н.Козырина; Сост. А.А.Ялбулганов. Серия “Золотые страницы финансового права”.-М.:Статут, 2002.-Т. 3.-555 с.
224. Якобсон Л.И. Экономика общественного сектора: основы теории государственных финансов.-Учебник.-М.:Аспект Пресс, 1996.-319 с.
225. Ярошенко Ф.О., Мельник П.В., Андрущенко В.Л., Мельник В.М. Історія оподаткування / Національна академія державної податкової служби України.- Ірпінь, 2004.-242 с.

**ДОДАТКИ**